ПОНЕДЕЛНИК

**СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ,
ПОЛИТИКА И КУЛТУРА**

година седемнадесета

3/4

София, 2014

Александър Лилов

Основател и главен редактор (1998–2013)

Редакционен съвет:
Янаки Стоилов *(председател)*
Александър Симов
Андрей Пантев
Анна Лилова
Васил Проданов
Васил Сгурев
Иван Ангелов
Кольо Георгиев
Юрий Борисов

Издателски съвет:
Емил Костадинов *(председател)*
Георги Аврамов
Георги Григоров
Димитър Георгиев
Иван Добрев
Иван Драганов
Орлин Иванов
Тодор Канев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор: **Димитър Генчев**

Заместник главен редактор: **Павел Писарев**

Редактори: **Владимир Трифонов**
Генка Николова
Иван Динков
Харалампия Чунева

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“,
фондация „Академия Европа“
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПЕРТПРИНТ ЕООД

Съдържание

Понеделник

Списание за теория, политика и култура

Теория

Александър Лилов Послания към бъдещото ляво (фрагменти) 6

Васил Проданов Етапи на капитализма и марксизма между XIX и XXI век 11

Панко Анчев Достоевски като пресечна точка на диалога между Константин Леонтиев и Владимир Соловьов 25

Европа – идеи за промяната

Янаки Стоилов Европа и кризата като възможност за промяна 39

Джеймс Петрас Възходът на националистическата десница в Европа като реакция на неолиберализма 45

Дилян Начев Европейският съюз – федерализъм, разпад или среден път? 51

Кризата в Украйна

Владимир Трифонов Между Апокалипсиса и многополюсния свят 58

Общество

Чавдар Николов Две есета:
Телевизионна история на телевизионното време; Бележки под линия 84

Икономика

Иван Ангелов Предложения за икономическа и социална политика на БСП 96

Съдържание

История

Елена Коларова	Далечна и близка за мен Киргизия Две години от моя живот (1941–1943)	107

Култура

	95 години от рождението на Богомил Райнов	125
Павел Писарев	Богомил Райнов – европейски енциклопедист	126
Борис Данков	Христофор Тзавелла на 80 години	134
Николай Петев	Неизтриваемият образ	136
Боян Ангелов	Стихове	140
Любомир Николов	Разкази	146

ЕДНА ГОДИНА БЕЗ СТРАТЕГА

ПОСЛАНИЯ КЪМ БЪДЕЩОТО ЛЯВО
(фрагменти)*

Александър Лилов

(…) Важното е начело на държавата да застане водач, който разбира необходимостта от иновационно развитие на страната и ще го направи водеща държавна политика, държавен курс.

Именно тук бих искал да Ви предложа една прогноза и Ви моля добре да я запомните. Ако не Ви е жал за твърдата памет на компютъра Ви – въведете я в нея.

Когато следващият премиер, което е малко вероятно, или по-следващият, което също не е много вероятно, или още по-следващият, което е сигурно, започне в парламента доклада си за структурата и персоналния състав на правителството не с Министерството и с министъра на вътрешните работи или на финансите, а с Министерството и с министъра на иновационното развитие, знайте, че това е държавният лидер, от когото се нуждае България. Дайте му пълна подкрепа, независимо от коя партия е. Той или тя, по-скоро второто, е необходимият човек на страната.

Времето? Сега най-важното е да се определят водещите национални икономически и производствени приоритети на страната, добре да се обмисли с какви инвестиции ще бъдат създадени, върху какви технологии, за какви пазари. Страната жизнено се нуждае от един нов Иван Попов – онзи, първенецът на политехниката в Тулуза, директорът на предприятия във Франция, Унгария и Германия след войната, министърът на науката и техническия прогрес у нас, който през 70-те години на миналия век създаде с икономическата помощ на СИВ и с експертната помощ на Япония българската електроника, която през 1988 г. изнесе електронна продукция за над 4 милиарда щатски долара.

По тази част (…), която засяга „перспективата във времето“ за създаване на информационно общество у нас, мисля, че става дума за три неща: първо, за ускорено догонващо развитие, т.е. за висок икономически растеж; второ, за няколко десетилетия, в зависимост от темповете на развитие; и трето, за нарастващ ефект от иновационното ни развитие, т.е. не само да влагаме, а и да получаваме реални национални и персонални облаги от това развитие. Нали виждате как се вдигат равнището и качеството на живот в страните с иновационни икономики. Тук искам да Ви върна още веднъж към решаващото условие днес:

* Виж Ал. Лилов. Преходът. С., Български писател, 2012, с. 126–133, с. 142–143.

Най-важното е да тръгнем по този път и по него да ни водят способни лидери.

Аз съм за български европейски модел. Аналогичен на финландския или на ирландския.

* * *

(…) Опасностите за следпреходното развитие на страната не са малко и никак не са малки.

Най-големите сега са:

- На първо място – инерцията на прехода. Преходният манталитет. Потайностите на сивата икономика: „Не са ми нужни нови технологии. Авантата е в нископлатения труд и в добрите поръчки.“ Трябва да се дава път и подкрепа на предприемчивия бизнес и бизнесмен, а не на „героите“ на прехода.
- На второ място – корупцията. Докато у нас има толкова високо равнище на корупция и такава безнаказаност за нейните герои по високите етажи на властта, дотогава солидните световни фирми няма да тръгват на дълготрайно сътрудничество с нас.

Борбата с корупцията не иска словесни смелчаци, които в крайна сметка сами са свързани с нея, а решителни мъже – прокурори, съдии и премиери. Сривът в образователното равнище на населението е също голяма опасност за иновационното развитие на страната. Докато целият свят инвестира в образованието и науката, България прави зашеметяващо отстъпление от допреходното си образователно равнище. Нали виждате, че никоя страна не реже в мерките си срещу световната криза от средствата за образование и наука. Управляващата тройна коалиция го прави. Мисля, че това е нещо много по-лошо от грешка. За сметка на това тя прогласява „стратегия“ за развитие на науката, но… без участието на националната академична мисъл, на БАН … аз се срамувам от подобно отношение към образованието и науката в началото на XXI век, каквото имаше през всичките тези 20 преходни години, включително и сега.

* * *

(…) Оценявам геополитическите и външнополитическите условия като много благоприятни за иновационно развитие. Защо?

- Светът, по-специално най-напредналата му част, извършва преход от индустриалната в информационната епоха. В своя разгар са технологическата, комуникационната, образователната, екологичната революция, които в системно единство образуват Великата глобална революция – мотора на световния преход. Най-високо оценявани и най-престижни са онези държави и онези правителства, които са поставили развитието си на тази основа. Какво по-благоприятно време за иновационно развитие бихме могли да си пожелаем?
- Ние вече сме пълноправен член на Европейския съюз, който заедно със САЩ и Япония е един от лидерите на световния преход. Неговата технологическа, финансова и друга подкрепа е огромно предимство за България, откъдето и да го погледнеш. Естествено не ЕС ще ни реши проблемите, но самото ни членство в него е свръхважен фактор.

• Все повече и все по-ясно се оформя многополярна система на международните отношения през XXI век. Редом със САЩ централно място в нея заемат Китай, ЕС, Русия, Индия, Бразилия. Това създава големи възможности за външнополитическата дейност и за повишаване на нейната роля в нашето иновационно развитие. Промени в геополитическите решения на страната не са необходими. Но засилване на външнополитическия фактор е крайно необходимо. Онези страни, онези фирми и банки, които участват най-активно в иновационното развитие на България, трябва да бъдат най-напред и в нашата външна политика. Многополярната световна система предлага много повече алтернативи за избор на най-добрите решения и много по-благоприятни условия за тяхното реализиране в практиката.

Добре би било качествени групи от специалисти да претеглят страна по страна реалната стойност на съществуващите досега връзки и форми на сътрудничество, за да е ясно на какво може да разчита България. В наш интерес е също да се издирят най-подходящите за всяка отделна страна личности, които да започнат да лобират на сериозни нива за активното ѝ участие в решаването на националните ни приоритети. Такива възможности съществуват за Индия, Китай, САЩ, Русия, Япония и други страни.

(…) Бих искал да подчертая много ясно: световната конюнктура и международното положение на страната са благоприятни за иновационно развитие. Решаващи са вътрешното положение, вътрешният фактор. Разбира се, сега протича световна финансова и икономическа криза, но тя ще свърши – и в дългосрочен план не би трябвало да блокира нашето следпреходно иновационно развитие.

* * *

(…) Разбира се, че световната финансова и икономическа криза се отразява лошо върху България. Управляващите и опозицията се замерват с компромати, а не с политика и алтернативи. А най-важното е разумно да се разпределят тежестите на кризата, за да не се стоварят върху плещите на социално най-слабите слоеве. Двадесет години държавата взема от мизерните пенсии на възрастните хора и не се свени да го прави и сега. Докога? Има слоеве и области, където не трябва да се посяга. Такива са образованието, науката, здравеопазването. Обратно, и в условията на криза тук трябва да се инвестира. Още повече че когато говорим за иновационно развитие, говорим за концепция за дългосрочно социално-икономическо развитие, минимум 20–30 години. Това е не само календарен срок, а време, през което може да се мобилизират разнообразни ресурси – включително финансови, инвестиционни, технологични и така нататък.

Така че в краткосрочна перспектива трябва да се създаде концепцията за иновационно развитие на страната, а в дългосрочен план да се организира нейното осигуряване и реализиране. След 2020 г. България може да влезе в числото на иновационно бързоразвиващите се новоприети държави в Европейския съюз. Това е напълно реална цел и тя трябва да бъде осъществена. Която политическа партия – лява или дясна, няма сили и лидери да направи това, трябва да

слезе от националната управленска сцена. Извинявам се за грубостта на постановката, но тя се налага от уроците на прехода и от логиката на следпреходното време. Който управлява България в следващия период, трябва да е абсолютно наясно с тази логика.

* * *

(…) Параметрите на левите идеи както в България, така и в Европа трябва да включват според мен създаването и реализирането на лява алтернатива за информационното общество, която да преодолее параметрите на потребителското общество и да цели постигането на високо качество на живот на хората – осигуряващо както физическото, така и духовното им развитие. Големият проблем на слединдустриалната левица е формирането на лява визия и лява стратегия за създаване на информационното общество – преодоляване на рисковете и реализиране на възможностите на тази нова епоха в историческото развитие на човешката цивилизация.

Поради това то не може да снеме или да заличи разликата между лявото и дясното. Негативните процеси, които протичат в него, и излизането им „извън контрол“ (Бжежински) са по-скоро предизвикателство за лявото – да предложи по-добра обществена алтернатива, която да съедини материалното благополучие с пълноценен духовен живот на социума и на отделната личност.

Вижте – храната, кухнята винаги са били неразделна част от борбата на човека за по-добър живот. Аналогично е положението с облеклото, жилището, транспорта. Но бифтекът никога не е бил и няма да бъде висшият идеал на човешкото развитие.

(…) Възможен е един свят по-добър, по-разумен, по-справедлив, по-хармоничен от сегашния и в борбата за такъв именно свят, за такива именно информационни общества винаги ще има съревнование между левите и десните идеи, проекти, алтернативи.

Въпросът е доколко левите и десните идеи, левите и десните партии и политици ще се обновят и ще се трансформират в слединдустриални. От това зависи съдбата на лявото и дясното.

Идеите, партиите и политиците на информационната епоха ще се различават от идеите, партиите и политиците на индустриалната епоха. Да не говорим за идеите, партиите и политиците на българския преход 1989–2007 г. Енгелс навремето говореше за „идиотизма на селския живот“. Аз бих визирал тук идиотизма на вторичното „първоначално натрупване“ на капитала.

(…) Що се отнася до наченките на изграждането на ново ляво общество по света – може би пример за това е скандинавският опит. Но трябва веднъж завинаги да се разделим с категориите на лявото мислене от индустриалната епоха. Те не работят в информационната. Нали помните „Интернационала“:

На крак, о, парии презрени, на крак, о, роби на труда! Потиснати и унизени, ставайте срещу врага! Идеята ни беше *„без милост, без пощада да сринем старий, гнилий строй“* и върху неговите развалини да изградим новото общество.

Новите социалистически идеи и новото социалистическо общество на информационната епоха няма да се появят след сриването до основи на старий

гнилий строй, а ще възникнат във и от самото развитие на историческия процес през XX век, конвергирайки постиженията и прогреса на цялата човешка цивилизация. Ядката на новите леви идеи е НООРАЗВИТИЕТО, конвергенцията, прогресивната приемственост на историята, а не разрушението. Изобщо, ако искаме да извлечем теоретичната есенция на философията на най-новата, постиндустриалната фаза на човешката цивилизация, основното понятие в нея е „РАЗВИТИЕ", „бифуркация" на неравновесните системи и трансформирането им в ново, по-високо качество.

Гледайки съвременния свят през призмата на постиндустриалното развитие, на новата информационна епоха, можем със сигурност да кажем: крахът на съветския модел на социализма не е краят на социализма, още по-малко „краят на историята". Развитието продължава. Социализмът дълбоко се обновява и модернизира в съответствие с новата информационна епоха. Бъдещето на социализма е социализмът на бъдещето.

* * *

Това, което със сигурност може да се твърди, е, че историческото развитие няма да спре при капитализма. Има сериозни индикации, че се намираме в навечерието на мирни, но радикални социални трансформации, които са насочени към постигане на симетрия в технологическите и икономическите с политическите и социалните характеристики на информационното общество. Асиметрията, която се наблюдава понастоящем, не може да съществува дълго, защото именно тя поражда бифуркацията на съвременното капиталистическо общество.

Що се отнася до социализма, неговото бъдеще изцяло зависи от модернизацията му. Той има бъдеще, ако се модернизира, и губи историческа перспектива, ако не намери успешен отклик на предизвикателствата на информационната епоха. Под модернизация на социализма разбирам неговата способност да реши по-добре от капитализма най-острите проблеми на съвременното информационно общество: премахване на бедността; предотвратяване на екологичните опасности; постигане на по-високо качество на живот за всички хора; утвърждаване на алтерглобализация, облагодетелстваща всички народи; установяване на многополюсна световна система.

Модерният информационен социализъм – това е историческият приемник на капитализма, с тази принципна отлика от скъпия на сърцето ми химн „Интернационала", че той няма да разруши до основи „старий, гнилий строй", а ще има за идеал мегасинтеза на най-доброто от историята на цивилизациите с възможностите на информационната епоха. Съзнавам дискусионността на тази постановка, но мисля, че тя е в съгласие с духа на Марксовата теза за историята, гледана през призмата на понятието „РАЗВИТИЕ".

ЕТАПИ НА КАПИТАЛИЗМА И МАРКСИЗМА МЕЖДУ XIX И XXI ВЕК

Васил Проданов

Васил Проданов *– професор, доктор на философските науки, член-кореспондент на БАН. Работи в областта на философията, социологията, етиката, политическите науки. Автор е на над 400 научни труда. Издал е над 20 книги, между които: „Познание и ценности“ (1979), „Личност и политика“ (1988), „Глобалните промени и съдбата на България“ (1999), „Гражданското общество и глобалният капитализъм“ (2003), „Насилието в модерната епоха“ (2003), „Теория на българския преход“ (2012), „Социология на философията“ (2012). Бил е 20 години директор на Института за философски науки и на Института за философски изследвания към БАН.*

1. Пет възможни подхода към марксизма

Първият е *фундаменталистки*. Има едно неизменно, единствено валидно значение на Марксовите съчинения и идеи, така както има едно „истинско“, „автентично“ значение на написаното в Библията или в Корана – класическо, и тези, които не го споделят, не са марксисти, а капиталистически идеолози.

Вторият подход е *догматически*. Той е сходен или е вариант на фундаменталисткия. Според него измененията в капитализма, новите процеси нямат значение, те се пренебрегват. Маркс вече е казал истините за капитализма и в нова ситуация няма нужда да променяме, да развиваме едни или други идеи. Теоретическата система на Маркс е развита и не подлежи на по-нататъшни съществени промени. Типичен пример в това отношение е Троцки, който призовава за перманентна революция във време, когато вече няма условия за революционна борба и Марксовата визия за световна революция на този етап не работи.

Третият подход е *ревизионистки*. Твърди се, че Маркс е грешал, че не е бил прав в много отношения и трябва да бъде ревизиран. Тук типичен пример е Бернщайн, който например нарича Комунистическия манифест ранно и незряло съчинение на Маркс.

Четвъртият подход е *постмодернистки* или *плуралистичен*. Според него са възможни безброй прочити, всякакви интерпретации и дискурси за Маркс, безброй „призраци на Маркс“, както се изразява Дерида в едноименната си книга. Всички те са равноправни и имат право на съществуване.

Петият подход е *творчески*. Той се основава на предпоставката за развитието, за различните етапи и проявления на капитализма, за това, че времево и пространствено той променя своите характеристики. Ако се опрем на подхода на Маркс, проявил се особено силно в съчинения, в които той анализира конкретна историческа ситуация както в „18 брюмер на Луи Бонапарт“ или в „Гражданската война във Франция“, ще видим, че той самият развива, допълва своето виждане по един или друг проблем. Това развитие не е просто проявление на постмодернистки релативизъм, нито на ревизионизъм, а съобразяване с някаква нова реалност. Разграниченията между марксизмите в този контекст са разграничения между различни капиталистически реалности и съответстващи на тези реалности практически задачи, решавани с помощта на съответната модификация на марксизма. Имайки предвид това, ще очертая три етапа на развитие на капитализма и съответно на марксизма от 30-те години на XIX век до днес – класически, социален и неолиберален.

2. Класическият патримониален и Дикенсов капитализъм на класическата политикономия и викторианска Англия

Разгръща се между 70-те години на XVIII и 90-те години на XIX век, когато Великобритания е завършила в основни линии първата индустриална революция, увеличила е производителността на труда в различните отрасли между 7–8 и 30–40 пъти, превърнала се е в световен хегемон, задаващ посоката на развитие. Това е викторианска Англия с колонии на всички континенти, в която слънцето никога не залязва.

Изминават се два етапа. Първият е от 70-те години на XVIII век – започва с откритието на Джеймс Уат, което поставя началото на първата индустриална революция, с политикономията на Адам Смит, с двете революции (Френската и Американската), с Наполеоновите войни и завършва с революцията през 1848 г., с която по същество се ражда марксизмът. Вторият е между 1848 г. и Гражданската война във Франция, променила геополитическата ситуация в Европа през 70-те години на XIX век.

При този капитализъм има описаните от Маркс тенденции към засилваща се експлоатация на работническата класа и увеличаване на нейния брой, появяват се антагонизмите, работническото движение. Наричат го Манчестърски, Дикенсов, Викториански, патримониален капитализъм.

Това е времето на първата глобализация, описанието на която за първи път дава Маркс в „Манифест на Комунистическата партия“. Условията на развитие изглеждат сходни навсякъде. Различието е в мястото, на което се намира съответната страна в историческия прогрес. Маркс гледа позитивно на ролята на Великобритания по света като страна, която налага капитализма навсякъде, и затова оправдава нейните действия като играещи положителна роля. Типичен пример са статиите му за британското владичество в Индия и предпочитанията му Османската империя да се подчинява на политиката на Англия, а не на Русия.

3. Фордисткият, социален и кейнсиански капитализъм и времето на множеството марксизми

Започва между 1873 и 1896 г. – времето на дългата депресия, от която се излиза с нов технологичен етап на втората индустриална революция, с фордизма, с тейлъризма, с масовото производство, нуждаещо се от масов потребител, и с механизмите на държавата, чрез които този масов потребител да се създава. Тогава започва „дискусията за метода" на икономическата наука и се появява субективната школа, а политикономията започва постепенно да се замества с икономикса.

Това е времето, когато се появява понятието за империализъм и след смъртта на Маркс започва дискусията за империализма като стадий на развитие на капитализма, свързан с господството на банките и банковия капитал, с износа на капитал, с разделянето на света на сфери на влияние и с войните за преразпределението му.

Политически началото на този етап се поставя с геополитическата промяна в Европа, когато през 1871 г. се появяват две нови държави – Германия и Италия. Това е времето, през което ще се сложи край на хегемонията на Великобритания и две държави в началото на Първата световна война ще са с повисок БВП от нея – САЩ и Германия, борещи се за световна хегемония.

Предпоставките на този капитализъм могат да бъдат открити в идеи още в Марксовия „Капитал", където се отбелязва, че стремежът на капитала да намали заплатите на определен етап ограничава възможностите на пазара да купува продуктите на капитала, което е причина възвръщаемостта на капитала да намалява. Пръв забелязва това Хенри Форд и реагира, като въвежда 8-часов работен ден и увеличава заплащането на работниците на 5 долара, за да стимулира потребителското търсене. Все пак липсата на потребителско търсене довежда до Голямата депресия през 30-те години на XX век и като нейна реакция се ражда активната кейнсианска политика за стимулиране на потреблението и намаляване на неравенството. Това става чрез разширяване на правата на труда, с прогресивно-подоходен данък и създаване на социална държава.

И този капитализъм изминава два етапа. Първият е на упадъка на Великобритания и битката за световна хегемония от края на XIX в. до края на Втората световна война, когато се появяват САЩ като световен хегемон. На този етап става разделението на различни видове марксизми в центъра и полупериферията на световната система, свързани съответно със социалдемократическите и комунистическите партии. Вторият е от края на Втората световна война до 70-те години на XX век.

Икономическата теория, която има идеологическа хегемония на втория етап, е на Кейнс и съответно на т.нар. голям синтез в икономикса, съединяващ опиращия се на методологическия индивидуализъм и на субективната школа микроикономикс и холистичния макроикономикс на Кейнс. Това е време на държавен капитализъм, активно преразпределящ доходите чрез прогресивно-подоходното данъчно облагане, на силните профсъюзи, на кейнсианското

стимулиране на агрегатното потребление и на социалната държава, водеща до промяна на дискурса за класите – от дискурса за работническата класа и капиталистите към дискурса за средната класа. Това е време на силната национална държава, опираща се на фордизма и на относителната неподвижност на основните фактори на производството, свързани с тежката промишленост.

На този етап марксизмът се разделя най-напред на две основни направления, свързани с два основни типа политически партии – западен марксизъм и марксизъм-ленинизъм, а след Втората световна война се появяват и множество други негови интерпретации. Това е времето, когато ще се появи държавният социализъм, свързан с марксистко-ленинската интерпретация на развитието.

Краят на този капитализъм започва през 70-те години на XX век, когато през 1971 г. САЩ поставят началото на края на Бретънудската система, а през 1972 г. е изобретен компютърният чип, символизиращ началото на третата индустриална революция и постфордизма. Политически израз на края на този тип капитализъм стават ляворадикалните бунтове в развитите западни страни в края на 60-те години.

4. Неолибералният капитализъм и „завръщането на Маркс“

Този етап започва след кризата през 70-те години, от която капитализмът излиза чрез третата индустриална революция, глобализацията на капитала и ерозията на националната държава. Тръгва неолиберална вълна, свързана с дерегулация на икономиката, приватизация на собствеността, излизане на компаниите извън контрола на националните държави, взривно увеличаване на транснационалните компании, които към 2007 г. са вече 79 000 с около 790 000 поделения в различни страни[1]. В нарастваща степен те излизат извън контрола на националните държави, а редица от тях са по-големи като икономики от националните държави. Държавите започват да намаляват данъците на капиталистите и да увеличават данъчното бреме над огромната маса от хора чрез косвени данъци. Към това се добавя и фактът, че дерегулираният капитал лесно се измъква от данъчно облагане в офшорки или в т.нар. данъчни убежища. Това от своя страна обезсилва държавните бюджети и е предпоставка на много места за нарастващо задлъжняване на държавите. Неолибералната дерегулация, прехвърлянето на правомощия от държавата към пазара води до нарастващи противоречия, до засилване на корупцията в държавата, но за това се обвинява държавата. Имаме самоосъществяваща се неолиберална прогноза. Всяка крачка по освобождаването на функционирането на капитала от държавата засилва критиките към нея, че не изпълнява както трябва една или друга функция. Това се използва като допълнителен аргумент за намаляване на ролята на държавата, която се обвинява, че не е ефективна, но така нейната неефективност се засилва.

Неолибералният капитализъм изминава два подетапа. *Първият* е между 70-те и 90-те години на XX век, когато САЩ окончателно се превръщат в основен хегемон, сривайки СССР и свързаната с него система. През 90-те години и началото на XXI век имаме американски триумфализъм и представата за „края

на историята“, идеята, че XXI век ще бъде американски век, а САЩ –„глобален шериф“, осъществяващ „добър империализъм“, който да диктува правилата на играта навсякъде по света. Доминиращите икономически концепции на този период са на Милтън Фридмън, Лудвиг фон Мизес и Фридрих фон Хайек. Налага се Вашингтонският консенсус – икономическо подчинение на голямата част от света на неолибералната логика на развитие на капитализма и демонтиране на социалните държави, като този процес протече особено взривно в бившите социалистически страни в Източна Европа.

Това е времето на окончателното като че ли отиване на Маркс в историята. Вътре в капитализма между 70-те и 90-те години се разгръщат паралелно две идейно-теоретични тенденции, изразяващи вътрешната противоречивост на протичащите в него процеси. Първата тенденция е свързана с представите за изчезване на капитализма в резултат на третата индустриална революция и с излизането на знанието, информацията, иновациите на преден план като ресурс за развитие. Алвин Тофлър ще каже, че инфособствеността е ново явление и води до ситуация, в която противопоставянето на социализма срещу капитализма губи смисъл. Подобни ще бъдат размислите на Даниел Бел, а Питър Дракър ще заговори за преход към „посткапиталистическо общество“. Появява се постмодернизмът с неговия край на „големите наративи“, а с тях и на движението към бъдещ социализъм като глобално-исторически процес. Налага се мнението, че класите като социално-икономически групи вече не са основен субект на промените и на тяхно място се появяват най-различни нови социални слоеве. Появява се т.нар. културен марксизъм, заменящ класовите противоречия с правата на различни социални групи, с политическата коректност, джендър противоречията, мултикултурализма. Този дискурс става популярен сред част от интелигенцията в Източна Европа и е идеологическа предпоставка за перестройката и края на източноевропейския социализъм. Това е времето на размножаването на т.нар. западни марксисти в множество различни версии – от маркузеанската до версията на културния марксизъм на Стюарт Хол, от екзистенциалистката на Сартър до структуралистката на Алтюсер, от постмодернистката на Джейми Джеймисън до неомарксистката на Имануел Уолърстейн.

Докато при първата тенденция изглежда като че ли капитализмът изчезва, при втората е точно обратното – признава се възходът на неолибералния капитализъм. Негова икона става Айн Ранд, мейнстрийм икономическа теория, която го подкрепя, е неокласическият икономикс на чикагските икономисти. Резултатите са постепенно отслабване на социалната държава, маркетизация и комодификация на всички сфери на обществения живот.

Перестройката на Горбачов през втората половина на 80-те години всъщност методично убива Маркс. Горбачов провъзгласява, че вече няма класови, а само общочовешки ценности, от което следва, че няма вече капитализъм, а поради това няма нужда и от теориите, свързани с капитализма. Фразата на Горбачов „повече демокрация – повече социализъм“ е голяма крачка към социалдемократическа ревизия и отказ от Маркс. В края на 80-те и през 90-те години във все по-нарастващо количество перестроечна литература се отхвърля формационният в полза на т.нар. цивилизационен подход, а след рухването

на СССР и шоковото създаване на капитализъм, по времето на Егор Гайдар, Маркс по същество е заменен с руските славянофили и евразийци, с Тойнби, Шпенглер, Хънтингтън.

Бившите комунистически партии се социалдемократизират и постепенно се отказват от Маркс. БСП в първата си програма от 1994 г. казва: „*Българската социалистическа партия не се отказва от своите марксистки корени. Ние високо ценим историческото наследство на Марксовото учение, което изигра голяма интелектуална и преобразуваща роля през XIX и XX век. Отчитаме, че и днес по целия свят методът и редица теоретични положения на марксизма продължават да имат своето реално въздействие върху съвременното обществознание. Стремим се да анализираме различните разклонения в развитието на марксизма, някои от които бяха подложени на необосновано отрицание. Заедно с това отношението ни към марксизма днес е по-сложно и неоднозначно, отколкото през изминалите десетилетия. Ние запазваме потвърденото от живота и изоставяме остарялото и догматизираното.*“ Във втората ѝ програма от 2008 г. обаче подобни текстове изчезват. Маркс се споменава само веднъж като дал добро обяснение на станалото през XIX в., т.е. на един минал период, но изчезва като обясняващ днешните реалности.

Социалдемокрацията в условията на неолиберален капитализъм изпада в криза, окончателно се отказва от Маркс и се опитва да търси път към бъдещето през 90-те години с теориите за „третия път“, съчетаващ неолиберализма и класическата социалдемокрация. Този опит в крайна сметка претърпява провал. В момента има тенденция към засилваща се криза сред социалдемократическите партии, като повечето от тях имплицитно или експлицитно разчитат отчаяно на завръщането назад и на Кейнс, което все повече се оказва илюзия в условията на глобализация. В същото време се появяват интелектуалци и политически сили, които стават все по-радикални в критиката си на капитализма. Типично в това отношение е например олевяването на знаменити икономисти като Робърт Райх, Джоузеф Стиглиц, Пол Кругман, Нуриел Рубини. Може би символна за този етап на капитализма става издадената през април 2013 г. на английски и превърнала се в световен бестселър работа на Томас Пикети „Капиталът през XXI век“, в която той анализира дългосрочните тенденции на развитие на капитализма през последните два века в контекста на промените в социалното неравенство[2].

Поставя се началото на глобализация, основана на новите комуникационни и транспортни технологии и водеща до движението на всички фактори на производството в мащаби много по-големи от времето на Маркс. Залагането на финансовите пазари е водещият фактор, предопределящ посоката на развитието на този капитализъм. Негова ключова характеристика става неговата *финансилизация* – финансовата сфера се превръща в самозадоволяваща се реалност, десетки пъти по-мощна от реалната икономика, функционираща по логика, която кара Сюзън Стрейндж да характеризира днешния капитализъм като „казино капитализъм“[3].

От началото на XXI век започва втори подетап на развитието на неолиберална капитализъм, свързан с нарастваща кризисност, ускорено задлъжняване на страните от капиталистическия център, с тенденции към упадък на

световния хегемон и с поява на нарастващо количество гласове от различни идейни посоки и в различни контексти за завръщане в епохата на Марксовия капитализъм. Неоконсерватори като Патрик Бюкенън започват да говорят за „смърт на Запада“[4], друг неоконсерватор Робърт Кейган написа през 2008 г. „Завръщането на историята и краят на мечтите“[5], имайки предвид завръщането на света към една геополитическа ситуация отпреди Първата световна война. Отляво започна вълна от литература на тема „завръщането на Маркс“ и „отмъщението на Маркс“[6].

5. Девет Марксови черти на неолибералния капитализъм

Първо. Маркс анализира капитализма по време на това, което днес се нарича интернационализация, а от някои автори – „първа глобализация“. Сега се говори за „втора глобализация“ и затова Антъни Гидънс открива именно у Маркс първите идеи за глобализацията. Глобализацията е ключов фактор за завръщането на Маркс. В „Манифест на Комунистическата партия“ Маркс е написал фрази, които са изцяло валидни за това, което наблюдаваме през последните десетилетия:

„Нуждата от все по-широк пласмент на нейните продукти гони буржоазията по цялото земно кълбо. Тя навсякъде трябва да проникне, навсякъде да се настани, навсякъде да установява връзки.

Чрез експлоатацията на световния пазар буржоазията превърна производството и потреблението на всички страни в космополитически. За голямо огорчение на реакционерите тя изтръгна изпод нозете на промишлеността националната почва. Старинните национални отрасли на промишлеността са унищожени и биват унищожавани с всеки ден. Изтикват ги нови индустрии, чието въвеждане е въпрос на живот за всички цивилизовани нации – индустрии, които вече не преработват местни суровини, а суровини от най-далечни земи, и чиито фабрикати се употребяват не само в самата страна, но и във всички части на света. На мястото на старите потребности, задоволявани с местни продукти, възникват нови, за задоволяването на които са необходими продуктите на най-далечни страни и най-различни климати. На мястото на старото местно и национално самозадоволяване и затвореност идва всестранна размяна и всестранна зависимост на нациите една от друга.“[7]

Маркс улавя точно процеса на въвличане на света в капиталистически обществени отношения, в нарастваща размяна между отделните нации, в засилваща се интернационализация на различни процеси.

Второ. Имаме завръщане към Марксовото понятие за капитализма като обществено-икономическа формация след множеството опити то да бъде подменено през последните няколко десетилетия с други понятия – „информационно общество“, „постиндустриално общество“, „общество на третата вълна“, „рисково общество“, „общество на късната модерност“, „постмодерно общество“. Оказва се, че информацията и знанието не слагат край на разделението капитализъм–социализъм, както смятат Алвин Тофлър или Даниел Бел. От една страна, защото се оказа, че знанието, информацията също могат да бъдат обект

на собственост, както всичко останало. От друга страна, развитието на т.нар. икономики на знанието не отслаби, а засили противоречията на капитализма. И накрая, именно затова кражбата на човешки капитал, на хора, които генерират знание, се превърна в основна форма на грабеж от по-малките и слаби страни в началото на XXI век.

Не само става ясно, че живеем в световна капиталистическа система, но се заговори за завръщането на Викторианската епоха, на Дикенсовия капитализъм, на патримониалния капитализъм от XIX век, такъв какъвто го изследва и анализира Маркс.

Трето. Оказва се, че класите в Марксовия смисъл на думата не изчезват, въпреки че т.нар. индустриална работническа класа намалява. Но класите, разбрани като групи от хора с различно отношение към собствеността, а оттук и с различно място в организацията, разпределението и потреблението на стоките, продължават да съществуват. Продължават да съществуват милиони наемни работници.

В условията на финансилизиран капитализъм с доминираща сфера на услугите рязко се увеличава количеството на определен тип наемни работници – т.нар. прекариат, неинтегрираните, а и лумпенизирани маси. Тенденцията в основни линии е такава, каквато я фиксира Маркс: а) Намалява т.нар. средна класа и се увеличават нископлатените групи; б) Увеличават се групите, които по Марксово време се наричат лумпенпролетариат, както и т.нар прекариат.

В тази ситуация не отляво, а отдясно признаха класовата борба. Един от най-богатите хора в света Уорън Бъфет заяви, че неговата класа е водила класова война и е спечелила, имайки предвид рязкото намаляване на данъците на богатите, на капиталистите и орязването на разходите на социалната държава. Джордж Сорос заговори за „предстоящата класова война в Америка“[8]. Парадоксът е, че тази фраза изобщо отсъства в езика на социалдемократизиралите се бивши комунистически партии, но може да се срещне често в консервативните списания в САЩ. Най-пресен пример е корицата на новия, юнски брой от 2014 г. на списанието на американските консерватори „*The Spectator*“. На нея може да се види следната картина: граждани гледат разярено буржоа с монокъл на окото, когото водят към изцапана с кръв гилотина. Надписът под рисунката е „Новата класова война“. Статията под това заглавие е написана от Джеймс Пирсън, който предупреждава, че революцията е близко и 99% от населението носят у себе си ненавистта и желанието да накажат богатите[9].

Четвърто. В тази ситуация отново придобиват валидност Марксовите идеи за експлоатацията, които като че ли бяха загубили значение по време на социалната държава, когато се появява разрастваща се средна класа и се преразпределят доходи чрез прогресивно-подоходното облагане. Тенденцията към абсолютно обедняване на големи маси от населението, която изглеждаше прекъсната в развитите страни през XX век, днес се разгръща с огромна сила както в глобален план – между отделните страни и региони, така и вътре във всяка отделна страна.

От 70-те години на XX век обаче с неолибералната вълна протичат два процеса. Първият е натрупването и контролът на собственост, който придо-

бива размери, каквито не е имало никога в историята. Като недостатък на държавния социализъм неговите критици сочат, че решенията, свързани с разпореждането на собствеността, се вземали от малко хора в държавата, но на фона на сегашната концентрация на собственост в една шепа хора дори държавата на Сталин изглежда нещо незначително. Трима изследователи – Стефания Витали, Джеймс Гланфладер и Стефано Батистон, се възползват от достъпността до огромни бази данни за фирми и корпорации днес – общо 37 милиона икономически единици за 2007 г. (годината на изследването), и от постиженията на модерната наука за комплексни (сложни) системи, за да разкрият и „развържат" взаимоотношенията между тях. Поставят си за цел да изследват всички преки и непреки взаимодействия помежду им. Авторите откриват силно свързана компонента – „клуб" от фирми, в който всеки член на една фирма притежава директно или индиректно акции от всички останали. Клубът се състои от 1347 институции или едри притежатели на акции, регистрирани в 26 държави. Това доминиращо ядро има формата на „папийонка", особеност, открита за първи път при световната уебмрежа. Но за разлика от интернет, мрежата от транснационални компании (ТНК) е асиметрична; много малко външни агенти имат дялове в някоя от компаниите ѝ, докато тя притежава много дялове и упражнява контрол върху останалите фирми. По показателя стойност на оперативните печалби 4.35% от всички икономически играчи прибират 80% от планетарната печалба! По показателя контрол върху глобалната икономика концентрацията е още по-фрапантна – едва 0.61% от най-едрите акционери, или като брой 737, контролират 80% от производството и услугите в света! Нещо повече, само 147 от най-големите ТНК притежават 40% от контрола върху всички други ТНК в света чрез сложно преплетени взаимни притежания[10].

Вторият процес е свързан с факта, че относителният дял на заплащането за труд намалява в полза на доходите от капитал и това води до ситуация, в която производителността на труда се увеличава, но по-голямата част от печалбата отива при капитала, докато при труда намалява или стагнира. По повод последния световен икономически форум в Давос доклад на организацията Оксфам дава информация, че 85 най-богати хора днес притежават богатство колкото половината човечество – 3.5 милиарда души[11]. С механизмите на финансилизирания капитализъм се отнемат ресурси от голямата част от човечеството и се прехвърлят на едно малцинство от транснационални капиталисти. Трудът носи на хората все по-малко доходи, докато рентиери и спекуланти лесно умножават милионите си на финансовите пазари чрез спекулации с ценни книжа и валута. Сюзън Стрейндж неслучайно въвежда понятието „казино капитализъм", свързано с изчезването на всяка взаимовръзка между лични способности и резултати от труда. Това се проявява както чрез патримониалното наследяване на богатството, така и чрез ирационалния и непредвидим характер на функциониране на глобалните финансови пазари. Дори да загубят на тях, големите притежатели на банков и финансов капитал не са уязвими, защото намиращата се под техния контрол държава компенсира загубите им за сметка на всички останали, както стана в САЩ след 2007 г., когато американските граждани задлъжняха допълнително с трилиони, за да се спасят от фалит големите банки.

А американското правителство пък чрез специалния статут на долара успява да прехвърли немалка част от това бреме към останалия свят. Така всъщност капиталистическата държава в по-големи размери отвсякога в историята се превръща в инструмент за експлоатация, чрез който допълнително в частни ръце на най-богатата част от финансовите капиталисти се прехвърлят ресурси, принадлежащи на цялото население. Това именно олигархизира капитализма с невиждани преди това в историята темпове.

Така например само през 2013 г. *капиталите на глобалната олигархия – на милионерите и милиардерите (които са около 0.2% от населението в света, или 12.7 млн.), са нараснали с 14.6% и са стигнали до 152 трлн. долара, което е три пъти повече, отколкото БВП на света през тази година. Като се има предвид, че световният БВП е нараснал за това време с 2.9%, богатството на тази олигархия е нараснало пет пъти повече, което означава, че увеличаването на богатството ѝ става за сметка на по-голямата част от останалите 98%, които обедняват, от които се прехвърля капитал. Тези 0.2% съставляват олигархическия връх на световната капиталистическа класа*. През 2012 г. темповете на капиталовия растеж са били по-ниски – 8.7 на сто, т.е. тенденцията е към увеличаване на експлоатацията[12]. Масата на труда нараства с отслабването на регулацията върху него, увеличаването на трудовата възраст и на работното време, но доходността от него не се увеличава, а намалява. Нещо повече, той директно подчинява на себе си националната държава и тогава, когато финансовият капитал фалира, както стана след 2008 г., държавата го спасява за сметка на всички граждани.

Нараства експлоатацията, т.е. изземваната от капитала част от крайния доход, което се проявява в две основни измерения. Първо. Ускореното абсолютно и относително обедняване на големи групи от хора във всяка от страните в капиталистическия център. Второ. Експлоатацията на цели страни и региони чрез грабеж от тях на човешкия капитал, в който е инвестирано от съответната страна или регион.

Това връща патримониалния капитализъм, при който наследственото богатство играе водеща роля, а равнището на вертикална мобилност рязко пада. Последни анализи сочат, че в САЩ т.нар. американска мечта е смачкана от днешния капитализъм. Вертикалната социална мобилност в Америка е сравнима с Ямайка – шансът едно дете, родено в бедно семейство, да забогатее, вече е еднакво пренебрежим, под 10%, докато шансът на дете на богати родители да запази статуса си е 67%. Този процес е великолепно показан в най-дискутираната в момента книга в света – „Капиталът през XXI век“. От нея става ясно, че не просто сме се върнали до равнището на неравенството от XIX век, а сме на път да се върнем и към модела на патримониален, наследствен капитализъм, при който водеща роля в икономическия и политическия живот имат не талантливите индивиди, а фамилните династии с техните наследствени блага, както е в Марксовата епоха. Авторът на книгата Пикети цитира „Дядо Горио“, където Балзак през устата на героя си Вотрен последователно излага пред младия Растиняк потенциалните опции за забогатяване. Няма значение дали той ще стане прокурор на краля на 30 г. или реномиран адвокат на 50: във всеки случай доходите от неговия труд ще

бъдат незначителни в сравнение със стандарта на живот, който би му осигурил брачът с госпожица Викторин. Вярно е, че за да стигне до богатството, той най-напред би трябвало да убие законния ѝ брат! Пикети показва, че сега ситуацията започва да прилича твърде много на описаната от Балзак.

Пето. Кейнсианската социална държава на държавния капитализъм от XX век изглежда относително автономна от капиталистите и като че ли се опровергава тезата на Маркс за базата и надстройката, за това, че политиката изразява икономическите интереси на господстващата класа. Неолибералният глобализиран капитализъм ни връща към тази Марксова идея.

Протича процес на тотална маркетизация и комодификация на всички сфери на живот в несравнимо по-висока степен от всеки друг етап в историята – от културата и религията до образованието и науката. Всичко се купува и продава. Неслучайно на тази основа се разгръща такава версия на неолиберално политическо мислене – новата политическа икономия, анализираща политическото поведение с инструментариума на икономикса.

Социалдемокрацията и либералната многопартийна демокрация стават възможни през втория етап на развитие на капитализма като форма на относителна автономия на политиката и на държавата от икономиката. Тогава се формира класическото ляво–дясно деление на партийната система, функционираща в рамките на наличната система. Сега протича противоположният процес. Ляво–дясното деление започва да се размива и губи значение с намаляващия суверенитет на държавата в резултат на глобализацията. Държавата отслабва и все повече се подчинява на ставащия все по-могъщ капитал. Разгръща се процес на загуба на автономия на политиката на относително автономната държава, утвърждавана за определен период в развитите страни чрез многопартийната представителна демокрация, и на тенденции към ускорена олигархизация на политиката, водещи до засилваща се криза на демокрацията, която отново става както в Марксовия XIX век „буржоазна демокрация", но в крайните версии на олигархизация. Това се признава дори и от Франсис Фукуяма – възторженият трубадур на либералната демокрация, като „край на историята". Той казва, че в САЩ републиканските политици са напълно купени от „Уолстрийт", а демократът Обама и неговите съветници са част от този 1%, срещу който протестира движението „Окупирай Уолстрийт"[13].

Шесто. В началото на XX век марксистите спорят за понятието „империализъм" като приложимо за разбиране на тогавашния стадий на развитие на капитализма. Оформят се различни гледни точки – на Карл Каутски, Роза Люксембург, Владимир Ленин, Николай Бухарин, Хилфердинг. Около един век покъсно, през 2000 година двама марксисти – Антонио Негри и Майкъл Харт, издадоха книгата „Империя", която някои техни последователи характеризираха като комунистическия манифест на XXI век[14]. По това време американските консерватори говорят за САЩ като за „империя", но с „добър империализъм". Техните противници оспорват позитивната оценка, като казват, че днес американски бази и присъствие има в 156 държави в света, а преврати, военни нападения или „цветни революции" са осъществявани от САЩ след Втората световна война в близо 100 държави в света.

Да, това понятие отново влиза в обръщение и всяка от основните характеристики на империализма от началото на XX век се проявява с много по-голяма сила днес. Да вземем тяхното описание от Ленин: (а) Концентрацията на производството и появата на монополи днес се проявява в наличието на над 40 000 транснационални компании, като редица от тях са по-мощни от повечето държави в света; (б) Новата роля на банките и банковия капитал, които изместват като водеща сила производствения капитал, днес е много по-голяма, отколкото преди Първата световна война; (в) Неизмеримо по-голяма е ролята на финансовия капитал (финансилизацията); (г) Мащабите на износ на капитал са десетки пъти по-големи от времето преди Първата световна война; (д) Светът отново става мултиполярен, разделя се на сфери на влияние, за които започва жестока битка за преразпределение – кризата в Украйна стана много убедителен пример за това. Тази битка сега се води все по-силно в Латинска Америка, Африка, Централна Азия, в еврозоната, а и в страни като България, където през 2014 г. трима американски сенатори, известни като политически ястреби, просто наредиха на българския премиер Орешарски да заеме тяхната позиция в геополитическата битка с Русия; (е) Ленин говори за растеж на милитаризма – точно това наблюдаваме днес с новата милитаризация на Япония, с новите амбиции на Германия, с отново ускорения растеж на военните разходи; (ж) В началото на XX век корупцията и олигархизацията на обществата нарастват. Едно столетие по-късно корупцията в глобален план продължава да нараства и престъпният капитал върти пари за трилиони долари, а либералната демокрация навсякъде се превръща в маска на процеса на олигархизация.

Седмо. Мащабите на движението на капитали и хора са такива, че все повече намалява националната лоялност, смесват се етнически групи, върви тенденция към разпад на националните държави. Големи групи от хора все повече като че ли нямат отечество, защото променят бързо държавата, в която работят и живеят. В тази ситуация протичат процеси на етнически ренесанс, на отцепнически движения, завръщане на локални идентичности и разпад на съществуващи национални държави.

Процесът обаче е силно противоречив. Тъй като движението е към високоразвитите капиталистически държави с по-висок стандарт на живот, но с тресящи се социални системи, то води до отнемане на работни места и спад на заплащането при нарастваща експлоатация на голямата част от местната работна ръка. Това предизвиква националистически реакции в тези държави от страна на губещите работници на наемния труд, които стават лесна плячка за националистически и ксенофобски партии.

Осмо. Повече отвсякога се потвърждават марксистките идеи за идеологията, за господството на идеологията на господстващата класа, за идейната хегемония и за идеологическите апарати днес, развивани от К. Маркс, А. Грамши и Л. Алтюсер.

Днешните идеологически апарати и тяхното въздействие, характеризирано чрез дискурса „мека сила“, са по-мощни отвсякога в историята. В тях особена роля играят телевизията и културните индустрии, осъществяващи своеобразна колонизация на индивидуалното и колективното въображение. Може би

най-мощният културен или идеологически апарат, действащ глобално в историята, е Холивуд. Факт е, че между 60 и 90% от филмите в различните страни на ЕС са американски, а чрез тях се налага съответната идеологически хегемонна визия за света.

Независимо от това тези идеологически апарати все повече правят засечка. САЩ притежават най-мощната машина за идеологическа обработка на съзнанието и за легитимация на своите действия, но тази легитимация става все по-трудна. Преобладаващата част от човечеството не прие аргументите за нападението над Ирак. Сравнителните международни изследвания на възприятието за агресивност показват, че огромното мнозинство в света възприема САЩ като най-опасната за мира страна в света.

Има криза на либерализма и сциентизма – двата основни стълба на това, което Имануил Уолърстейн нарича „геокултура", поддържаща идеологически функционирането на капитализма през последните векове. Още през 1995 г. Уолърстейн написа своята книга „След либерализма", предупреждавайки за нарастващата му криза по времето, когато в България новопръкналите се „либерали" и „демократи" виждаха глуповато бъдещето на човечеството[15]. Паралелно с това идеите за универсални истини, прогрес и рационализъм се сблъскаха с ресекуларизацията, с постсекуларната епоха, със завръщането на суеверията и на нови най-различни форми на ирационализъм, на ислямския фундаментализъм, с нарастващия брой самоубийствени атентати с религиозни мотиви. Засилват се критиката и недоверието към псевдоекспертността на такива идеологически апарати като неолибералните тинк-танкове – главно американски, чрез които се реализира глобалната идеологическа хегемония на САЩ.

Девето. Маркс вижда прехода към общество отвъд капитализма чрез революция. От края на XIX век обаче Бернщайн обяви, че проблемите на работническата класа могат да се решат не чрез революция, а чрез демокрация и реформи в рамките на капитализма, и като че ли е прав. Днес навсякъде по света обаче се губи доверието към действащите в рамките на либералната демокрация политици, както и към либералната демокрация, която можела да реши проблемите на хората. Затова имаме засилваща се вълна от протести и бунтове. Последните две години се смятат от редица изследователи като време на необичайни по размерите си протести. Някои казват даже, че живеем в „най-революционните времена в историята и че условията за бунт са така значими днес, както през XIX век[16]. Ако пресметнем протестите и бунтовете през периода 2006–2014 г., според специален доклад за световните протести се оказва, че живем в по-интензивен период на масови вълнения в историята, отколкото в последните два века. За две години имаме 843 големи протеста в различни страни в света[17]. Това е сигнал за засилваща се делегитимация на институции и за неспособност за решаване на едни или други проблеми чрез обичайните механизми на съществуващите нормативни системи и институти. Светът на неолибералната глобализация с гигантските темпове на нарастващо неравенство все повече се превръща в свят на вълни от протести. При това, за разлика от предходни периоди, сега съвременните глобални медии и интернет дават веднага информация за всеки от тях и играят ролята на фактор, който

допълнително стимулира тези протести.

Днес, както в края на интернационализиращата вълна на капитализма, характеризираща света преди Първата световна война, можем да кажем, че намиращият се в криза капитализъм навлиза в „епоха на войни и революции поради рязкото изостряне на всички противоречия в него. Съществуващите политически системи, партии и правителства се ползват с все по-малко доверие, раждат все повече недоволство и масови реакции. Идеологическите апарати на капитализма не успяват да работят, както е било по-рано. В различни форми нараства съпротивата, засилва се политическата активност на огромно количество хора срещу външния контрол и произвол над тях. Това именно поражда и внушителната вълна от литература, в която се говори за „ренесанса на Маркс", „завръщането на Маркс", „отмъщението на Маркс", „потвърждението на Маркс".

БЕЛЕЖКИ

1 Вж. Мултинационалните компании – 2008: Европейски аспекти на индустриалните отношения. С., фондация „Фридрих Еберт" – Европейски институт за социални и синдикални изследвания на КНСБ, 2008, с. 14.
2 *Piketty, Thomas*. Capital in the Twenty-First Century, Cambridge-London: Belknap Press of Harvard University Press, 2013.
3 *Strange, Susan.* Casino Capitalism, Oxford: Basil Blackwell, 1986.
4 *Бьюкенен, Патрик Дж.* Смерть Запада. М., АСТ, 2003.
5 *Кейган, Робърт.* Завръщането на историята и краят на мечтите. С., Обсидиан, 2008.
6 Вж. Проданов, В. Перипетиите на Маркс и марксизма през последния четвърт век. – Понеделник, 2013, № 11–12.
7 *Маркс, Енгелс.* Съчинения. Т. 4. С., Изд. на БКП, 1957, с. 427–428.
8 *Prince, Rosa.* George Soros predicts class war and riots, In: The Telegraph, 24 January 2012.
9 Вж. Уоррен Баффит: „Да, у нас идет классовая борьба!", http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/90737/, 23.05.2014.
10 *Vitali, Stefania* and James B. Glattfelder, Stefano Battiston. The Network of Global Corporate Control, In: PLoS ONE, October 2011, Vol. 6, N 10.
11 Вж. Oxfam International, Working for the Few: Political capture and economic inequality , In: 178 Oxfam Briefing Paper, 20 January 2014, http://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/bp-working-for-few-political-capture-economic-inequality-200114-en.pdf
12 *Цекова, Мариета.* 30% повече милионери през 2013. – В: Temadaily, 9 юли 2014.
13 *Fukuyama, Francis.* Where Is the Uprising from the Left?, In: Spiegel online, 02.02.2012.
14 *Negri, Antonio* and Michael Hardt. Empire, Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard Universitu Press, 2000.
15 *Wallerstein, Immanuel.* After Liberalism, The New York Press, 1995.
16 Living The Most Revolutionary Times in History, In: http://www.popularresistance.org/living-the-most-revolutionary-times-in-history/, April 19th, 2014.
17 *Ortiz, Izabel* and Sara Burke, Mohamed Berrada, Hernan Cortes. World Protests 2006–2013, September 2013.

ДОСТОЕВСКИ КАТО ПРЕСЕЧНА ТОЧКА НА ДИАЛОГА МЕЖДУ КОНСТАНТИН ЛЕОНТИЕВ И ВЛАДИМИР СОЛОВЬОВ

Панко Анчев

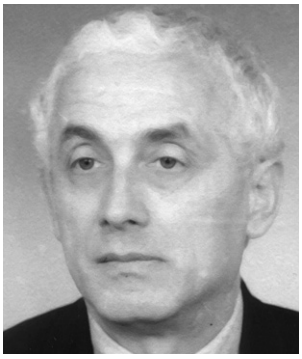

Панко Анчев *– литературен критик и историк на българската литература. Изследванията му са насочени към социално-политическите идеи в литературата от Възраждането до наши дни. Последните години работи в областта на политологията. Автор е на книгите „Творци и слово", „Човекът в словото", „Съвестта на думите", „Въведение във философията на българската литературна история" и други, както и на множество статии, студии и рецензии.*

1.

Константин Леонтиев (1831–1891) и Владимир Соловьов (1853 –1900) са сред най-големите руски мислители от втората половина на XIX век. Тяхното творческо дело до голяма степен определя насоките на руската философия от началото на XX век, влияе върху начина на мислене на философите, които ще формират по-късно явлението, наречено „руски религиозен ренесанс" от първото десетилетие на новия век.

Но Леонтиев и Соловьов са две различни епохи! Те са двата последни върха в историята на руското философско мислене през XIX век, доказващи сложната му неоднородност, многопосочност и многостранност. Двамата по свой начин завършват руския философски XIX век и влияят на идващите философи, писатели и мислители. Всеки от тях предрича и мотивира настъпващата революция, те дори са нейните идейни родители и отрицатели. Именно революцията ги обединява и сродява, макар да водят идейни битки помежду си, отстоявайки различни принципи и позиции, без да признават правотата на другия в спора. Историята често сближава крайностите и примирява противоречията, когато в тях се съдържат духът на времето и истината за него и за бъдещето. Истината за времето никога не е еднозначна, а явленията в него са плод на различни идеи и обществени потребности. Това важи с пълна сила за Русия, която сама е цяла цивилизация, разположена дълбоко вътре в себе си, но и изложена на активно, понякога плодотворно, понякога вредно и опасно влияние отвън – особено от Европа.

И двамата велики философи живеят и работят във времето, когато основните философски течения в руската мисъл – славянофилство и западничество, са в състояние ако не на упадък, поне на съществено преустройство в нови състояния. Тези две направления се запазват донякъде, но съсредоточават заниманията си главно в това да отричат или да признават революцията. Те я предричат и очакват, очертават нейните основни характеристики и се мъчат да видят какво отвъд нея ще се появи и настани в Русия. И в Русия историята ускорява своя ход; назряват събития, забелязват се явления и тенденции, свидетелстващи за края на една и началото на друга епоха. Тази друга епоха трябва да бъде не само предречена (това правят всички), но и видяна като реалност и описана прецизно и ясно, за да бъде подготвено обществото за нея. Необходимо е да се разчистят пътищата към нея, понеже е спасителна за страната и народа, или да се поставят препятствия, за да бъде невъзможно нейното идване – тъй като застрашава целостта на Русия и на руската душа и ум.

Революцията се предшества от мощно навлизане на либерално-егалитарните буржоазнодемократични идеи с постепенно разлагане на дворянскоаристократичните обичаи и уредби на живота, с постепенна унификация на обществената действителност, с пренебрежение към традициите и техните нравствени норми. Появила се е вече нов тип личност. Тази личност не харесва досегашния живот, има свои категорични оценки за него и свои идеи за преустройването му. Друга е психиката и нравствеността ѝ, отношението ѝ към красивото и грозното, към доброто и злото, към Бога и религията. Руската мисъл и руската литература са забелязали тези промени и се опитват да ги опишат, анализират и обяснят. Спорещите поставят съдбовно въпроса „Какво да се прави?“. Намирането на отговора е голямата задача пред руската мисъл и от него зависи какво ще е развитието на Русия и каква ще е съдбата на руския народ. Интелигенцията, а и обществото вярват и знаят, че всичко е в техните ръце.

Русия по онова време действително е болна и подложена на огромни изпитания. Това принуждава руските писатели и мислители да поставят съобразно с проявяващите се симптоми диагнозата на социалното заболяване, от което страда нова Русия, за да предпишат необходимите лекарства. Тук е разделителната линия в руската мисъл на XIX, а и от началото на XX век.

През XIX век и особено по времето на К. Леонтиев и В. Соловьов философите, писателите и изобщо мислещата интелигенция смятат, че съдбата на народа, на империята и на обществото е в техните ръце и че от работата на ума тя зависи в най-голяма степен – повече, отколкото от императора и от държавниците дори. Това съзнание ги издига нравствено много високо и ги кара да се чувстват отговорни и задължени да изпълнят възложената им от Бога и от историята работа.

Историята на руската мисъл от онова време е интересна преди всичко с различията на гледните точки, от които се наблюдават, описват, анализират и оценяват обществените явления и процеси. Но колкото и големи и дълбоки да са различията, те все пак се свеждат до два главни потока, които съвсем схематично и може би не съвсем точно можем да определим като: „за“ и „против“ модерната буржоазно-капиталистическа епоха и носещата я върху своите криле

руска буржоазна революция. Споровете са за идеи, но зад идеите стоят напълно реални неща. Там, зад тях, е пораждащата ги и изразяваща се чрез тях буржоазно-капиталистическа система с всичките ѝ достойнства и пороци.

Всичко се е променило – дори и начинът на изразяване и проявление на тези изменения. Различни са и славянофилите, и западниците; тези, които държат да се запази своеобразието на руската душа, и тези, които искат Русия да се приближи до Запада и да вземе от него повече. Новите реалности са отворили нови проблеми, които не могат да бъдат решавани със старите средства. Русия е преминала на нов етап от своето развитие. Тя е избавила своите поробени братя – православните християни на Балканския полуостров, разрушила е Османската империя, дала е възможност да се образуват нови свободни национални държави. Самата тя е извършила важни реформи в своето вътрешно устройство – освободила е селяните от крепостничеството, изпитала е сериозни политически сътресения, които са разклатили самодържавието и са поставили под съмнение надеждността на социално-политическата система. Но Русия е велика държава и няма руснак, който да не желае нейното могъщество да се запази и увеличи. Проблемът е доколко това величие и могъщество може да се съхрани с консервативни или с буржоазнодемократични реформи. Всички разбират, че реформите са наложителни, за да се отговори на изискванията на времето, но не всички вярват и възприемат буржоазната унификация или дворянско-средновековното своеобразие. Около тези две основни линии и обществено-политически принципа се групират различните крила в руската философска мисъл от последната четвърт на XIX век, чиито най-ярки представители са К. Н. Леонтиев и В. С. Соловьов.

2.

Идейно-политическите спорове и ожесточените словесни битки се водят по най-важни проблеми, които Русия трябва да разреши. Тези философски срещи намират важните пресечни точки, за да докажат своята правота. Понеже всеки изповядва различни ценности и си служи с различни критерии за оценка на фактите и явленията, различни са и позициите на противните страни относно коментираните факти и явления. Затова е интересно да се види как се срещат те в търсенето на аргументи в полза на своята позиция в творчеството на един от най-великите руски писатели Ф. М. Достоевски.

Проблемът „Достоевски“ е възлов проблем за философите Константин Леонтиев и Владимир Соловьов и за руската мисъл от края на XIX и през XX век (а и днес също). Макар те формално да не дискутират върху творчеството на Достоевски (много по-остър и в пряко стълкновение е спорът им за Николай Данилевски например), анализите им са по същество принципни идейни спорове.

Ф. М. Достоевски неслучайно е пресечна точка на тези идейни сблъсъци. Той е най-проникновеният изразител на измененията в руското общество. Творчеството му е не просто предчувствие за настъпващата революция, а и огледало на тази революция – много повече според мене от Л. Н. Толстой, за когото В. И. Ленин даде определението огледало на руската революция. Достоевски показа тази революция не косвено, както стори това Толстой, а с идеите и техните кон-

кретни носители и изразители, с начина им на мислене, говорене и действие. Той описа и изрази света, който вече е скъсал с дворянските традиции, понеже те са се разложили и обезценили, и се готви да тръгне по нов път. Достоевски дори вложи в устата на своите герои думите, които произнасят и славянофилите, и западниците. Картината, която той рисува, е богата, сложна и драматична. Животът кипи, хората търсят спасение, мятат се от една крайност към друга, понасят ударите на живота, мъчат се да устоят на напора му и да се запазят. Но това никому не се удава. Всички са страдалци и мъченици. Никой не е щастлив.

Никой друг руски писател не показва такъв живот. Защото до Достоевски такъв живот просто няма. Той се заражда, оформя и утвърждава окончателно в неговото време. Това, което реално протича пред очите му, е пресъздадено в творчеството му. Затова то е анализирано толкова внимателно от самото начало. В литературните творби руските философи всъщност анализират социалната действителност и процесите в нея, защото Достоевски е най-достоверният свидетел. В своето време (а вероятно и после, та до наши дни) той е изучаван много повече от философите, отколкото от критиците и литературоведите.

Аз бих определил времето на Ф. М. Достоевски като време на набиращата сила буржоазна революция в Русия. Т.е. това е преходно, междинно време, в което животът се е разбъркал, подложен на трусовете на революцията. Настъпило е нещо като природно бедствие, което подлага всички на изпитание – в еднаква степен и тези, които участват или съдействат на революцията, и тези, срещу които тя е насочена. Душите и умовете на хората са разколебани от тежките преживявания, които им се стоварват. Кипят страсти, надигат се злите сили, за да разрушават спокойствието и тихото течение на живота. И никой не е предпазен от тях; никой не може да се защити от гибелното им въздействие.

Това не са обикновени конфликти между отделни хора, чиито особени и непримирими характери ги карат да се борят за място в живота, оспорвано им от други като тях. Достоевски не разказва битови истории, ставащи около него или с него, а пресъздава грандиозните промени в руското общество, каквито то преди не е преживявало и които предизвикват размишления у мислещите, но и ужас у тези, които не знаят как да се оправят.

Достоевски показва как се променя и разрушава религиозното съзнание. Истинската вяра се бори с това разрушение, но то е неудържимо и води до трагедии, които се преживяват все по-трудно. Героите му се мъчат да си обяснят света „поновому“, с помощта на нови категории, заимствани от европейските философии и идеологии, но срещат съпротивата на руската същност и своеобразие. Тогава осъзнават, че истината им се изплъзва и че дори става все по-далечна и непостижима. А те са търсачи на истината. Вярата и православието досега са им я давали. Отсега насетне други им предлагат истини, които са рационално обяснени и уж доказани от опита и практиката, но те знаят, че са мъртви. Оттук се поражда огромен обществен проблем, чието разрешаване доближава в някаква степен до истината. Но тя е необходима за философите и социолозите, за писателите и мислителите – не за обикновения човек. Обикновеният човек ще я получи, когато преодолее надигналите се противоречия и потуши вълненията у себе си и в обществото, в което живее.

Може ли човек да живее извън вярата и религията, без нея и дори срещу нея, както му предлага новото време? Ф. М. Достоевски поставя този проблем в творчеството си и го изследва в характерите и поведението на героите си в редица романи, най-ярките от които са „Престъпление и наказание“, „Бесове“ и „Братя Карамазови“. Православието е неотделимо от Русия, но въпросът сега е до каква степен е неделимо и какво носи отделянето на Русия от православието, как руският човек се пригажда към установяващите се условия, как им влияе и се мъчи да ги променя; кой е най-големият потърпевш от всичко това и докъде ще стигне Русия в своя ход.

Разрушенията на традиционния бит и живот провокират желанието и потребността да се изгради на тяхното място нещо ново, здраво и устойчиво. Какво е това „ново“ и как да бъде изградено? Кои ще са хората и откъде ще се появят те; с какви сили и средства ще се преодолее разложението и ще се влее енергия в съзиданието; кога ще стане това? Достоевски поставя и обсъжда тези въпроси от нравствена гледна точка и ги изпълва с висока нравственост, осъзнавайки своята нравствена отговорност и настоявайки да бъдат разрешавани с такава отговорност. В противен случай те ще бъдат само обикновени теми за научно-политически анализи, но не и засягащи изконно съдбата на Русия, на руския човек и изобщо на цялото човечество. Защото цялото човечество е подложено на драматичната промяна и над него е надвиснала огромна опасност от обезличаване на личността и превръщането ѝ в бездушно, безумно и безсловесно механично същество, както проповядва Шигальов от романа „Бесове“.

Обществената реалност с нейните идейни проблеми и дискусии, с новия тип личност и социални конфликти е в пълна мяра пресъздадена в творчеството на Ф. М. Достоевски. Достоевски не е „обективен“ наблюдател“ и фотограф, а човек на социално-политическите, религиозно-нравствените и философските идеи. Това огрява творчеството му с особена светлина, която привлича анализаторите, помага им през нея именно да изследват в дълбочина състоянието и перспективите на обществото, да видят опасностите, които го дебнат, и да преценят какви хора са тези, които движат събитията и в чието име историята поема в една или друга посока. Идейният свят на Достоевски е също толкова внушителен по мащаб, могъщ като проявление и богат на нюанси, колкото и реалния, който описва.

Идейният свят на великия писател е пресечната точка на споровете между Константин Леонтиев и Владимир Соловьов. Той е полето, върху което се провеждат остри и непримирими идейни битки, отстояват се принципи, прокарват се възгледи за правилното и устойчиво обществено устройство и развитие на обществото, на Русия.

3.

Константин Леонтиев често се позовава на написаното от Ф. М. Достоевски. Достоевски е един от авторите, които той е цитирал най-много в своите трудове – по различни поводи и с различни цели. Но сравнително най-цялостен и дълбок анализ на идеите му той прави в голямата си статия „За всемирната любов. Речта на Ф. М. Достоевски на Пушкиновия празник“ („О всемир-

ной любви. Речь Ф. М. Достоевского на Пушкинском празднике"), публикувана през 1880 г. Тя е един от многото отзиви на знаменитата реч на Ф. М. Достоевски, произнесена на 6 юли 1880 г. по време на откриването на забележителния паметник в центъра на Москва. Речта на Достоевски направила неописуемо впечатление освен на всички, които са я чули от устата на писателя, и на тези, които по-късно я прочитат в неговия „Дневник на писателя".

Сам К. Н. Леонтиев обосновава интереса си към тази знаменита реч, а и към цялото творчество на Фьодор Достоевски така: „Мненията на Ф. М. Достоевски са много важни – не само защото той е даровит писател, но още повече понеже е влиятелен писател и дори *много полезен*". Той го определя като „моралист", „зает много повече с *психическото изграждане на личностите, отколкото със социалното устройство*, с което днес всички са толкова заети. Човечеството на XIX век сякаш напълно се е отказало от личната проповед, от пряката сърдечна морализация и е възложило всичките си надежди на преустройството на обществото, т.е. на в някаква степен *принудителност* на оправянето. Обстоятелствата, натискът на закона, съдът, *новите икономически условия* ще принудят и приучат хората да станат по-добри…". И малко след това: „*Вярват в човечеството*, но вече не вярват в *човека*. Г-н Достоевски очевидно е един от малкото мислители, които не са изгубили вярата си в *самия човек*." Това го прави, според К. Н. Леонтиев, съюзник в борбата срещу тези, които смятат, че е достатъчно да се променят „икономическите условия", за да се промени от само себе си и човекът и той да стане нравствен, а обществото – справедливо.

Достоевски е пример според Константин Леонтиев как вярата и религиозното чувство придобиват нови проявления в резултат от разколебаването на религиозното съзнание и настъплението на буржоазните отношения. Идващият от Европа позитивизъм насажда нова идея за човека и общественото устройство; той проповядва идеи, които звучат по християнски, но са или чужди на християнството, или го изопачават и показват невярно. Не е достатъчно, смята К. Леонтиев, да четеш и да следваш Евангелието. *Необходимо е да го четеш през очите на светите отци, защото иначе от него могат да се извлекат и се извличат ереси*. Святоотеческото учение е опората, върху която трябва да стъпи всеки вярващ, за да следва пътя на Господа Иисус Христос и да не се отклонява от него. Тази забележка към Ф. М. Достоевски е необходима на Константин Леонтиев, за да покаже защо в знаменитата си реч великият писател плаща дан на нехристиянските европейски идеи, когато говори за „всечовечеството" и за „всемирната любов". Т.е. за възможността на земята да се установи всеобща любов и справедливост. Това е основният патос на Достоевски в речта му за Пушкин. Константин Леонтиев възразява: „Но възможно ли е да се свежда цялото културно-историческо призвание на великия народ до едно добро чувство към хората без особени, определени, в едно и също време веществени и мистични, така да се каже, предмети на вярата, стоящи извън и по-високо от това човечество – ето въпроса?". Какво означава това?

Христос учи, че „светът в зло лежи", че той е неверен, не е важен и дълговечен. Вечността ще настъпи след гибелта на земята. „Не пълно и повсеместно

тържество и любов и всеобща правда на тази земя ни обещават Христос и Неговите апостоли, а, напротив, нещо като несполука на евангелската проповед на земното кълбо, защото близостта на края трябва да съвпадне с последните опити да станат всички добри християни…". Христос проповядва края на света, неговата гибел. Той „пророчества не всеобща хармония (всеобщ свят), а всеобщо разрушение". „Пророчеството за всеобщо примирение между хората в Христа не е православно пророчество, а някакво общохуманитарно нещо."

Либералната идеология, за каквато през XIX век са смятали социализма, фалшифицира християнското учение, придава му изкривен вид, защото набляга не на вярата в Спасителя, а на вярата в човека, който е всесилен и сам и единствено по своя воля е способен да измени общественото устройство и да установи справедлив ред на земята. „Христос, повтарям, определя милосърдието или добротата като личен идеал. Той не е обещавал никъде тържество на поголовното братство върху земното кълбо… За такова братство са необходими преди всичко отстъпки от всички страни. А има неща, от които не бива да се отстъпва", уточнява Константин Леонтиев. Християнството не проповядва социално равенство, нито справедливост чрез разпределителните механизми на държавата и обществото. Защото такова равенство подтиква към съпротива, бунтове и революции, когато не може да бъде установено или бива нарушавано от властта на господстващото съсловие. Социалното зло се унищожава не с човешка сила, а със смирение, страдание и молитви, за да се получи Божията милост и благословение. Въоръженият с европейските социално-политически идеи човек на XIX век върви в погрешна посока и не ще може да достигне до благоденствието и покоя, за които толкова мечтае. Защото са непостижими на земята.

Напротив, преди края на света „не само не ще настане всемирно братство, но именно тогава ще оскуднее любовта, когато бъде проповядвано Евангелието по всички краища на земята". Константин Леонтиев вижда у Достоевски православно християнство, но смята, че в творчеството му мистичните чувства са проявени слабо за сметка на „хуманитарната идеализация", която е изразена, както казва той, „доста пламенно и пространно". Достоевски се стреми да излезе върху „истинския църковен път". Но речта му за Пушкин е отклонение от поетата посока. „Отново тези „народи на Европа"! Отново тази „последна дума на всеобщото примирение"! Този „всечовек"!". Това кара К. Леонтиев да смята, че великият писател, както и другите големи руски писатели по онова време, е заразен от европейските идеи и е настроен напълно по тях. На изпитание е поставена съдбата на руския човек, който може в близко време „да се разтвори безследно във *всеки* и във *всички*".

Коментирайки основните постановки във въпросната реч на Ф. М. Достоевски, К. Н. Леонтиев специално подчертава, че „новоевропейската хуманност и християнската хуманност са без съмнение антитези, които са дори много трудно примирими". И по-нататък: „хуманността е проста идея; християнството е сложна представа. В християнството между много други страни има и хуманност или любов към човека „в Христос", т.е. не от нас пряко произтичаща, а от Христа дарувана и за Христа ближния провидяща – от Христа и за Христа".

Европейският хуманизъм *не е любов към човека*, а *обожествяване на човека*, преувеличаване на неговите способности и възможности, чрез които да измести Бога. Философията на хуманизма цели на мястото на религията да постави рационалното и уж научното обяснение на света и на силите, които го движат. Това става и чрез използването на категории и понятия, заимствани от християнството, но изпълвани с нов смисъл и съдържание. Например любов, смирение, братство, милосърдие. Но ако за християнина и особено за православния спасителната мисъл е мисълта за задгробното спасение, буржоазията, а заедно с нея и пролетариатът с всички останали социални съсловия искат „спасението", т.е. рая, да стане тук, на земята, и то колкото може по-скоро. Те желаят тук да са добре, което за тях е спасението. За тях няма „отвъдно" и затова проповядват справедливост, обществена хармония, прогрес, всечовечество, солидарност в човешкото общество. Всичко, което е от Бога и Църквата, или се изхвърля като „религиозен предразсъдък", или му се придава нов смисъл, достъпен за ограниченото човешко съзнание. Така става с категорията любов. За буржоазния либерал е по-важно да обичаш цялото човечество, отколкото отделния човек. В речта си Ф. М. Достоевски говори за „смирение пред народа" и понеже от гледната точка на Църквата това е изпразнено от съдържание понятие, но криещо в себе си „либерален" смисъл, К. Н. Леонтиев остро възразява на великия писател: „В тези думи: смирение пред народа (или вероятно пред мужика по-конкретно), има нещо много смущаващо и отчасти лъжливо. В какво трябва да се смиряваме пред простия народ, кажете? Да уважаваме неговия телесен труд? Или да подражаваме на нравствените му качества? Но аз не смятам, че семейните, обществените и изобщо личните, в тесния смисъл, качества на нашето простолюдие биха били току-така достойни за подражание." Константин Леонтиев подчертава, че трябва да се учим от него „да се смиряваме" умствено, философски да се смиряваме, да разберем кое в мирогледа му е повече истина, отколкото нашето…". Според него смирението и дълготърпението на руския народ е в подчинението на властите – светските и църковните. Това е „смирение пред Църквата", но за него нито Ф. М. Достоевски говори в речта си, нито то се признава и цени от либералните идеолози. Трябва да се подражава на религиозността и църковността на руснака и те да се ценят, а не изобщо да се говори за уважение и преклонение „пред народа". Човек трябва да се смирява пред Господа и тогава „смирението пред народа" ще бъде смирение пред Църквата.

Константин Леонтиев смята, че Ф. М. Достоевски още не е достигнал до истинското знание за Църквата. Великият писател е бил църковен човек, който ходи в храма, изповядва се и се причестява, но „да пише и проповядва правилно още не е можел" и затова в знаменитата си реч е допуснал тези „отклонения" от Христовото учение, поддал се е на европейските либерални идеи и е отишъл по-далеч от необходимото в своя патос да доказва особените качества на руския човек и предназначението на Русия в земния свят.

Забележките на К. Н. Леонтиев към речта на Достоевски при откриването на паметника на Пушкин в Москва са „църковни". Те констатират състоянието на руската мисъл, която очевидно се е поддала на влиянието от Запада и е допуснала отклонение от Православието.

4.

Книгата на Владимир Соловьов „Три речи в памет на Достоевски (1881–1883)“ е публикувана в Москва през 1884 година. Тя заема важно място в литературата за великия писател и е забележителен анализ на неговия идеен и нравствен свят, видян през погледа на един от най-големите руски философи от края на XIX век. Тя бележи изобщо нов подход към Достоевски, но и нова посока в търсенията и начина на работата на руския ум. В началото на предговора към нея В. С. Соловьов подчертава, че тук дири отговор на въпроса „на какво е служил Достоевски, каква идея е вдъхновявала цялата му дейност“, и тази бележка се отнася изцяло и до самия философ. Тук В. С. Соловьов е социален мислител и откровено изразява своите социални идеи, които са и идеите на руския ум от края на века.

Достоевски е важен за Владимир Соловьов по същата причина, поради която е важен и за Константин Леонтиев: защото е велик мислител и анализатор на обществената реалност и на социално-политическите и идейните процеси, протичащи в нея. И защото в творчеството си пресъздава живота в неговата пълнота и цялост.

Владимир Соловьов разглежда творчеството на Ф. М. Достоевски в контекста на едно ново изкуство, обособило се през втората половина на XIX век. Обособило се и отделило се от религията, това изкуство според него „трябва да влезе в нова свободна връзка с нея“. Но то няма да е религиозно в смисъл на утилитарно, каквото е било преди, а самостоятелно, резултат от друго съзнание, което се завръща към Бога свободно и самостоятелно. Изкуството не е с религиозно съдържание, не обслужва Църквата, а изследва социалната действителност. Тази действителност е изпълнена с „мрак и житейска злоба“ и трябва да бъда осветлена и просветлена, за да се подобри. „Новото изкуство се връща на земята с любов и състрадание, но не за да се потопи в мрака на земния живот, защото за това не е нужно никакво изкуство, а за да излекува и да обнови този живот.“ Действителността трябва да се преобрази и в тази тежка работа ролята на художника е особено важна и отговорна. Според В. С. Соловьов вече се появяват творци, които са реалисти и „изхождайки от реализма и оставайки още в значителна степен върху неговата низка почва, заедно с това стигат до религиозната истина, свързват с нея задачите на своите произведения, черпят от нея своя обществен идеал, с нея осветляват своето обществено служение“. Предтеча на това ново изкуство според големия руски философ е Ф. М. Достоевски.

Тук виждаме ново съзнание, ново отношение и разбиране на изкуството. Това разбиране е различно от схващанията на К. Н. Леонтиев, понеже е друго отношението му към живота, изкуството и Църквата. Владимир Соловьов разглежда религията, вярата и Църквата като отделени от обществото и изкуството, а самото изкуство – като обособила се самостоятелна и независима дейност, която може да получи полза от религията и Църквата, но не и да им служи. То служи на обществената реалност и се създава по свои правила и закони. Вярата и Църквата са му необходими, за да се извиси и да излезе изпод зависимостта на обществото и по този начин да го преобрази и подобри. С тях творецът

придобива нови знания за живота и нови способности и виждания за неговото изобразяване и пресътворяване. Възможностите му се увеличават, тъй като излиза от зависимостта на прякото обществено служение и се издига над бита, за да го осмисля в неговата цялост и пълнота. Той осъзнава посоката и целта на живота и човека. Религиозният идеал стои при него над „господстващите течения на обществената мисъл". Идеалът е необходимият за всеки творец критерий за истината и за истинното служение на изкуството. Благодарение на него Ф. М. Достоевски вижда истината и се отказва от погрешния път, който по заблуждение е поел преди своето нравствено и естетическо прераждане.

Според Владимир Соловьов религията и Църквата служат (или може би по-точно – помагат) на изкуството, а не обратното.

Владимир Соловьов констатира една реалност, с която трябва да се съобразяваме и днес. Друго е вече общественото съзнание. Друго е изкуството, което го изразява. Други са и творците. Но според него Достоевски е знак, че протичат важни и дълбоки изменения, които поставят нови цели. „Единствен Достоевски взе общественото движение за главен предмет на своето творчество." И още: „По силата на своята вяра Достоевски вярно предусещаше висшата, далечната цел на цялото движение, ясно виждаше неговите отклонения от тази цел, с право ги оценяваше и справедливо ги осъждаше." Героят му има своите високи нравствени изисквания, влизащи в противоречие с установения обществен строй. А установеният обществен строй е несправедлив. Той подрежда несправедливо своята социална йерархия и поставя в горните ѝ редове не тези, които са нравствени и добри. Този ред разделя хората на привилегировани и унижени и оскърбени. Героят не приема несправедливостта и поставя пред себе си въпроса: „Какво трябва да се направи?". В младостта си великият писател е убеден, че несправедливостта трябва да се премахне, като „унижените и оскърбените" трябва да се обединят и „въстанат срещу нея и да преустроят обществото по свой начин". Каторгата обаче му подсказала чрез поведението на същите тези „унижени и оскърбени", които били надарени с висока нравственост и нравствена сила, неправотата на възгледите му и го накарала да признае тяхната погрешност и да се откаже от тях. Така той достига до нов обществен идеал, който Владимир Соловьов нарича с една дума – Църква. Но философът подчертава, че това не е „тялото Христово", а именно обществения идеал, който пък Достоевски нарича „нашият руски социализъм". „Нашият руски социализъм" не изисква насилствено сваляне на съществуващия ред, както проповядват европейските социалисти, и е „извисяване на всичко до нравственото равнище на Църквата като духовно братство, макар и със запазване на външното неравенство в социалния статут, иска одухотворяването на целия държавен и обществен строй чрез въплъщаването в него на Христовата истина и живот". Това е, може да се каже, секуларно отношение към Църквата и вярата, но и преодоляване на секуларността, като се запазва статуквото и му се придава християнски смисъл. Истината е по-важна от всичко. Но Владимир Соловьов не говори за истината като Христос („Аз съм Пътят, и Истината, и Животът"), а само „в Христа", т.е. тя е натоварена с нравствен смисъл. Руският народ познава тази истина и с нея е призван към специално служение за човечеството.

Мисията ще бъде изпълнена, ако се постигне идеалът на Владимир Соловьов, който той вижда и у Ф. М. Достоевски: „християнската идея за свободното общочовешко единение, за световното братство в името на Христа“. Целта е да се постигне вселенското християнство. Тя е постижима от човека, защото всички останали човешки дейности (политика, наука, изкуство, обществено стопанство) извън християнството само разделят хората, тъй като „се ръководят от егоизма и личната изгода, от съперничество и борба и пораждат угнетение и насилие“.

Владимир Соловьов си представя „вселенското православие“ като необходимо обединение на всички християни. За целта различните християнски църкви трябва да направят компромиси, чрез които да преодолеят различията и да се доближат максимално една до друга. Той проповядва тази идея и непрестанно доказва нейната висока нравствена същност и наложителност. Животът му на учен и християнин е отдаден на нея.

Обединението на християнските църкви е също проблем на секуларната епоха. Разделението им е разрешение на догматичен проблем, а на обединението им се гледа като на идеологически и дори политически акт. Дори и Владимир Соловьов смята, че това може да стане механично – само с компромиси и добра и силна воля от двете страни. Ф. М. Достоевски придава на подобно „обединение“ и нравствен смисъл, тъй като чрез разрешаването му ще се постигне мечтаната от него справедливост в обществото. Това е типичен начин на мислене на модерния човек, за когото проблемите на Църквата са проблеми на обществена институция, натоварена с определени функции и помагаща за подоброто обществено устройство. Разбира се, разделението на църквите е тежко зло, което трябва да се преодолее, но то може да стане единствено по догматичен път със завръщане на отделилите се от истинското християнство, а не чрез сливане на „институциите“.

Идеята на Владимир Соловьов, на която той служи всеотдайно и с висока отговорност, е примамлива, защото е нравствена. Но тя е преди всичко светска и политическа. Не е случайно, че той я вижда у Достоевски и като идея за всеобщото братство, като постигане на всечовечеството от добри и нравствени хора. Чрез осъществяването ѝ „лошият свят“ може да стане добър, да се очисти от злото. Значението на руския народ именно тук се проявява най-силно, защото той носи дълбоко в сърцето си образа на Христос и „когато му дойде времето, ще го покаже наяве на всички народи и ще ги привлече към Него, и заедно с тях ще изпълни общочовешката си задача“.

Когато говори за единението на църквите и на хората в човечеството, Владимир Соловьов прави важно и много необходимо уточнение. Единението трябва да бъде „човечно“, т.е. доброволно, породено от съгласието за единство. Той е против насилственото му осъществяване, както проповядват масовите идеологии, чиято цел е промяната в общественото устройство. „Въпросът не е в единството, а в свободното съгласие за единство. Въпросът не е в големината и важността на общата задача, а в достатъчното ѝ признание.“ Свободата е основата, върху която единението се постига. Самата тази свобода е гарантирана от християнството, което „поставя редом със съвършения Бог съвършения човек“.

Свободата е условието за правилното духовно и социално развитие на народа, а това развитие е необходимо, за да се осъществи единението на всички народи. Владимир Соловьов я разглежда преди всичко като политическа, т.е. като комплекс от права, които са гарантирани и използвани в обществения живот на отделната личност и на цялото общество. Властта освобождава и осигурява правата. Ако тя не желае да го стори, обществото и народът могат да я принудят да им ги даде. Тогава възниква въпросът „за какво да се живее и какво да се прави?“, за да се измени обществото и да се извоюва свободата. Той е естествен и закономерен, когато се тръгва към реформи – все пак трябва да е ясно какво се цели и с какви средства да се постигне. Такъв въпрос си задават всички идеологии и политически платформи и търсят отговора му. А отговорът е свързан с целия организационно-политически механизъм, нужен за успешното протичане на революционния процес и за да се знае предварително основната схема на новата обществена постройка, която ще бъде изградена след победата. Идеологиите поставят този въпрос и му отговарят винаги „убедително“ – в противен случай не биха присъединили към себе си масите. А без тях нищо не е възможно. На масите, които ще се включат в борбите, им е нужна яснота за бъдещето; затова им се чертаят планът за действие и силуетът на бъдещия дворец на социалното благополучие и благоденствие. Отговорът следователно е готов и непременно убедително верен. Обаче Владимир Соловьов се съмнява, че те знаят този отговор. Съмнението му е основателно, макар че когато си убеден, че общественото устройство и съдбата на света са човешко дело, не може да не знаеш какво и как ще го направиш. Работата е там, че подобно знание е само привидно истинско, а в същността си е напълно фалшиво и лъжливо. То е такова, защото постигането на поставената цел изисква, както подчертава и Владимир Соловьов, „известно предварително определено отвън принудително икономическо и социално устройство на живота; ето защо всичко, което може да направи човек за постигането на този външен идеал, се свежда до отстраняването на външните препятствия към него“. Противниците се унищожават физически и морално, насаждат се страх и фанатизъм. Но така само се увеличава злото на земята и се опустошават човешките души; отнема им се свободата на избора, дадена им от Господа още при сътворяването на първия човек.

Ф. М. Достоевски отхвърля този „външен обществен идеал“, „т.е. който не е свързан с вътрешното прераждане на човека или с неговото раждане свише. Такова раждане не е нужно за тъй наречения обществен идеал. Такъв груб и повърхностен, безбожен и безчовечен идеал нямаше у Достоевски“. Достоевски показа до какво води упоритото и сляпо следване на „външния обществен идеал“ и как човек се преражда, когато се отдаде на вярата в Христос. Конфликтът между външния и вътрешния идеал се задълбочава през втората половина на XIX век и става основна тема в творчеството на Ф. М. Достоевски.

5.

Владимир Соловьов и Константин Леонтиев коментират православния дух на творчеството на Ф. М. Достоевски. И двамата са категорични, че това творчество, особено в по-късните години, е проникнато от този дух и че вели-

кият писател става все по-вярващ православен християнин. Православието му за тях е доказателство за православния характер и на руския народ, на Русия и на руската идея. С него обясняват защо руският народ има специално предназначение в човешката история. Достоевски е знак, че руската литература, подобно на руското общество, излиза от досегашното си състояние и навлиза в ново, в което православният руснак ще стане участник в съдбовни събития. С творчеството си Ф. М. Достоевски сигнализира и свидетелства за тези събития и процеси.

Но двамата велики философи по различен начин разглеждат православието на Ф. М. Достоевски, понеже самите те са в различна степен вярващи и църковни хора. В това различие те пресичат отношението си към писателя и християнските му „проповеди".

В анализа на християнството у Ф. М. Достоевски, който правят К. Леонтиев и Владимир Соловьов, се проявяват, както вече стана дума, различните идейни течения в руската мисъл и се сблъскват две важни позиции в нея. Владимир Соловьов е новият етап в развитието на общественото съзнание и в разбирането за православието и за неговото място в Русия. Самият Достоевски бележи това ново отношение. И то се изразява в по-малко или повече „утилитарния" подход към християнството и във възприемането му в една или друга степен повече като идеология, отколкото като вяра и Църква. Срещу такъв подход възразява, както вече видяхме, Константин Леонтиев, защото нищо от това, за което говорят Достоевски и Соловьов, Иисус Христос не е проповядвал. Християнството е религия на спасението, но на личното спасение. Само чрез личното покаяние и смирение, чрез личните усилия светът може да стане по-добър. Любовта е към ближния, а не изобщо към цялото човечество. Но идеологиите вече са разколебали тази любов и говорят за любов към човечеството, за обединяване, за да се измени светът към по-добро. Това според Константин Леонтиев е отнемане на свободата, понеже промяната трябва да се извърши насилствено.

„Идеологическото християнство" на Владимир Соловьов разглежда обединението на църквите като изпълнение на важната мисия на Русия да примири и да свърже Запада и Изтока. Той не приема идеята на Константин Леонтиев за византизма като основа, върху която трябва да съществува Русия, за да изпълни тази мисия. В речта на Ф. М. Достоевски по повод откриването на паметника на Пушкин в Москва В. С. Соловьов вижда кръчката, която великият писател прави за прекратяване на спора между славянофилите и западниците, а оттам и за обединението на човечеството. Константин Леонтиев, напротив, отчита задълбочаване на различията и отклонение от истинското християнство, т.е. от Православието. Той е консерватор и според Владимир Соловьов е човек на миналото. Самият Соловьов е новото настояще, скъсващо с миналото и поемащо по пътя на реализма с християнски смисъл.

Спорът между двамата е принципен. От богословска гледна точка Константин Леонтиев е прав. От идейно-политическа – Владимир Соловьов надделява. Но не казвам, че е прав. Спорът тук не е толкова между славянофили и западници, колкото между две епохи, които все още заедно съществуват в Русия. К. Н. Леонтиев е консерватор в един все по-либерален свят и неслучайно

Владимир Соловьов оценява неговото консервативно мислене като „крайно едностранчиво“. „У него имаше една господстваща и обединяваща любов, но и една главна ненавист към съвременната европейска цивилизация, която впрочем му бе известна не в нейния западен оригинал, а само по непълния руски и гръцко-славянски превод. На тази ненавистна нему Европа той противопоставяше ту стария византизъм, ту още несъществуващата и неведома култура на бъдещето“ – пише той през 1892 г. в статията си в памет на К. Н. Леонтиев. И наистина, Леонтиев е последният православен руски мислител на XIX век, който все още пази и проповядва истинското православие и много внимателно го полага върху своите идейно-политически позиции. Той не е излязъл още от дворянското руско средновековие, докато Владимир Соловьов вече е направил крачката в модерната епоха. Константин Леонтиев усеща драмата на движението напред, а Владимир Соловьов – драмата на връщането назад. И единият, и другият предупреждават за опасностите от устойчивостта и настъплението на враждебните им идеологии – съответно на либерализма и на консерватизма. Идейната борба е остра и непримирима, защото се води от принципни позиции и засяга съдбата на Русия.

Ф. М. Достоевски е като че ли в средата между двете крайности, олицетворявани от двамата велики мислители. Интересното е все пак, че консерваторът К. Н. Леонтиев не се стреми да го „привлече“ на своя страна, докато В. С. Соловьов го разглежда като потвърждение на своите идеи и стремежи. Това е така, защото Константин Леонтиев е православен християнин и знае, че Бог поставя всичко на място му и приобщаването към християнството и доказването на неговата правота не е въпрос на агитация и принуждения. То не е идеология, а Божествено учение, дадено на хората чрез откровението и снизхождението на Господа в Богочовек. Докато Владимир Соловьов като буржоазен човек е с рационално отношение към Православието, но Православието не му е достатъчно. Той го смята за пасивно учение и затова го допълва с идеологията на обединението на хората във всечовечество. Християнството е основата, върху която това трябва да стане, а другото са идеи и принципи, почерпени от Православието и пригодени към изискванията на модерния свят.

Двадесетият век ще предпочете Владимир Соловьов и няма да се вслуша в Константин Леонтиев. Той ще разглежда творчеството на великия писател Ф. М. Достоевски много повече през погледа и съобразно с идеите на Владимир Соловьов, а не съобразно с подхода и оценките на Константин Леонтиев.

Но това не е доказателство за правилността на единия и за погрешността на другия подход.

ЕВРОПА И КРИЗАТА КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПРОМЯНА

Янаки Стоилов

Янаки Стоилов *– доцент, доктор по право. Преподава теория на правото, теория на държавата и политология в СУ „Св. Кл. Охридски“ и в Пловдивския университет „П. Хилендарски“. Автор е на монографията „Държавната власт“ и на редица студии и статии по проблемите на правата на личността, на социалните норми, на политическите и правните субекти, на конституционното развитие на България и др. Член е на ръководството на Българската асоциация по философия на правото и социална философия. Няколко мандата е народен представител, вкл. във Великото народно събрание и в 42-рото Народно събрание.*

Сега, когато поради кризата Европа е на кръстопът, се поставя въпросът - какво да очаква България от ЕС след изборите за Европейски парламент. Днес Европа не е само на един кръстопът.

На първо място, световната финансова и икономическа криза след 2008 година доведе до най-големия икономически спад и до най-големите социални ограничения в историята на Европейския съюз. Това създаде огромна вълна от евроскептицизъм, съчетан с възход на популизма, ксенофобията и крайния национализъм. Икономическото възстановяване все още не е в такива мащаби, че да преодолее тези настроения.

Кризата постави въпросите за валидността на част от принципите на изграждане на ЕС, за функциите на неговите основни институции и за съдържанието на неговата политика. По всички тези въпроси е необходима дискусия. Без да им бъде отговорено, няма как да се възстанови и да се засили доверието на гражданите към Съюза, няма как да се запази неговата първостепенна роля във формиращия се многополюсен свят.

На второ място е проблемът със съседите на ЕС.

Обстановката около ЕС е нестабилна и с висока степен на конфликтност.

В редица страни от Близкия изток и Северна Африка – Сирия, Ирак, Египет, Либия, остротата на противоречията вече е достигнала до гражданска война или създава опасност от такава война.

На Изток украинската криза не е приключила, а резултатите от нея подлагат на изпитание европейската политика. Поставя се въпросът дали тясното обвързване на ЕС със страните от Източното парт-

ньорство ще доведе до регулиране и постепенно решаване на тлеещите или замразени конфликти в Нагорни Карабах, Приднестровието, Абхазия, а сега и в райони на Югоизточна Украйна, или ЕС ще бъде въвлечен и ще затъне в тези конфликти, без да може да предложи ефективни мерки за тяхното решаване.

Едновременно с това остава сериозният въпрос какви ще бъдат отношенията с най-важните за ЕС страни от региона, имам предвид Русия и Турция. Без развитие на партньорството с тези страни в областта на икономиката, енергетиката и отбраната е трудно да си представим ЕС като основен фактор в глобалната политика.

Развитието на партньорството със САЩ е традиционно за Европейския съюз. Но неговото разширяване не означава безкритично възприемане на споразумението за трансатлантическо търговско и икономическо сътрудничество. Това споразумение не бива да се превръща в средство за заобикаляне на вече установените социални, екологични и други стандарти на Европейския съюз.

За развитието на отношенията с други страни от района на Средния изток, като Иран, е важен и въпросът за стратегическо партньорство между ЕС и Китай.

На трето място, какви са приоритетите в политиката на Европейския съюз. Най-острият проблем е високото ниво на безработицата, особено сред младите хора. Вече се предлагат мерки като европейската младежка гаранция. Ние подкрепяме прилагането и разширяването на тези мерки. Но най-важното средство за справяне с безработицата и за възстановяване на икономическата сила на ЕС е реиндустриализацията на Европа. Необходимо е възраждане на традиционни за континента промишлени отрасли и продължаване на технологическото развитие. Това обаче налага преодоляване на досегашния неолиберален икономически модел, пренасяне на ударението не върху вътрешната конкуренция в ЕС, а върху повишаването на конкурентоспособността на Съюза като цяло спрямо страните и регионите извън него. Този проблем стои пред България с още по-голяма острота, защото тя има нужда от догонващо икономическо развитие, от осезаемо намаляване на бедността и ускорено сближаване със средните като ниво на развитие страни от ЕС.

На четвърто място – енергийната сигурност и ефективността на европейската енергийна система. Този проблем се отнася с пълна сила за България поради нейното ключово положение по пътя на енергийните коридори и поради важната роля на енергетиката в структурата на националната икономика. Енергийната диверсификация включва разнообразие както на енергийните източници, така и на енергийните трасета.

Заедно със Северен поток Европа, и по-точно нашата част на Европа, се нуждае от Южен поток. Най-важните страни от Европейския съюз в този проект по различни причини са България и Италия. За нас този проект е средство за развитие на икономиката и за разкриване на нови работни места. Говоря за проекта, а не за интересите на фирмите, които участват в него. Споровете около този проект, включително за изпълнението на европейските изисквания, за формирането на строителната компания и за участниците в нея, в скрита форма се пренесоха в дискусията за или против санкциите от страна на ЕС към Русия.

Немският вестник „Ди Велт“ сполучливо отбеляза, че „санкциите не са война, но не са и мир. Те са вид война с други средства“. Затова за нас политическият диалог е за предпочитане пред налагането на икономически санкции.

Нека да припомня, че Споразумението за въглища и стомана между няколко европейски държави стана предшественик на днешния ЕС. Така се предотврати опасността от нова война между Германия и Франция за разпределение на тогавашните енергийни ресурси. Следователно въпросът за енергийната обвързаност между ЕС и Русия е не само икономически, а и въпрос на сигурност. Общите енергийни интереси на ЕС и Русия за доставките на природен газ могат да гарантират стабилността и мира в цяла Европа за години напред.

На пето, последно като поредност, но не като значение място е въпросът за институционалния модел, по който съществува и ще се развива Европейският съюз. Дилемата е: възстановяване на част от предишната роля на националната държава, „Европа на отечествата“ – или засилване на интеграцията, „европейски федерализъм“ и превес на наднационалните институции.

Преди това обаче ясно трябва да се противопоставим на идеите за ЕС на различни скорости. Срещу задълбочаването на разделенията в ЕС независимо дали те са по оста Изток–Запад – между нови и стари членове, или Север–Юг – като разделение между развити и по-малко развити държави. Европа има нужда от повече общи стандарти, от повече солидарност и от по-бързо намаляване на различията между страните и регионите, а не просто от повече централизъм. В момента такъв централизъм е удобен за европейската бюрокрация и за транснационалните корпорации, а не за мнозинството от европейските граждани.

Моята прогноза е, че коалицията на умерената центристка десница и левица в ЕС, която се очертава да управлява през този мандат, може да приеме коригиращи мерки за решаване на изброените проблеми. Но тя най-вероятно няма да достигне до необходимите радикални промени на политиката и на институциите на Европейския съюз. Поради това възможностите за развитие на популистки, крайно националистически и антиевропейски настроения и организации няма да бъдат значително намалени. Въпросът е дали ЕС ще намери начин да живее със своята криза, или тя ще го постави пред нови, по-тежки изпитания. Може би заключението ми не е много оптимистично, но би могло да бъде, ако отново открием една реалистична мечта за общо европейско бъдеще.

* * *

EUROPE AND THE CRISIS AS AN OPPORTUNITY FOR CHANGE

A question appears now in the moment when Europe is set on crossroads – what can Bulgaria expect from the EU after the European parliamentary elections.

Today Europe finds itself not on one but some crossroads.

First the world financial and economic crisis which started in 2008, caused the most severe economic downturn and social recession in the history of the European Union. This created a huge wave of euro-skepticism, combined with rising populism and extreme nationalism. The economic recovery is not yet sufficient enough to overcome these feelings.

This crisis put forward the issue of the legitimacy of some of the founding principles of the EU, of the functions of its' main institutions and of the contents of its' policy. A debate is needed concerning all these matters. Without finding means to resolve them, there is no way to regain and strengthen the trust of the citizens in the Union and to conserve its' status as one of the leaders in the emerging multi-polar world.

Secondly, there is the issue with the EU-neighboring regions.

The situation around the EU is unstable and bares high potential for rise of conflicts.

In a number of countries in the Middle East and Northern Africa – Syria, Iraq, Egypt, Libya the sharp controversies have already led to civil war or are threatening to reach that point.

In the East, the Ukrainian crisis has not yet been overcome, and the results of this crisis put Europe's policies to the test. An issue arises of whether the building of closer ties between the EU with the Eastern Partnership countries would lead to managing and to a gradually solving the ongoing or halted conflicts in Nagorno-Karabakh, Transnistria, Abkhazia, and now also in South-East Ukraine. Or would the EU be further involved into such conflicts, without being able to offer effective measures to resolve them.

At the same time, the important question remains as to what relations would look like for the EU's most important partners in the region, I mean Russia and Turkey. Without furthering the partnership with these countries in the areas of the economy, energy and defense, it is hard to imagine the EU playing an essential role in global politics.

Developing the partnership with the US is a long standing engagement for the EU. However, the widening of the scope of this partnership does not exclude a critical

approach to the Transatlantic Trade and Investment Partnership. Such an agreement should not be used as means to avoid already established EU social, environmental and other standards.

The strategic partnership between the EU and China remains an important factor for the development of the relations with other countries in the Middle East, such as Iran.

Thirdly, the question of priorities in terms policies remains an open issue for the EU. The most pressing problem is high levels of unemployment, particularly among young people. Some measures to remedy the situation have been proposed, including a European youth guarantee. We support the implementation and widening of such initiatives. Nonetheless, the most important measure for dealing with unemployment and reviving the economic power of the EU is the reindustrialization of Europe. What is needed is the infusion of new life into traditional industries and the continuation of technological development, smart growth. However, this entails overcoming the neoliberal economic model, currently in place, and not emphasizing on the internal competition within the EU, but on enhancing the compatibility of the EU as a whole in comparison with the countries and regions outside EU. This issue is even more acute for Bulgaria, because it needs to catch up with economic growth, to achieve significant poverty reduction and to speed up its cohesion with the average developed EU member states.

Fourthly, it is the issue of energy security and efficiency of the European energy system. The same problem stands in full force for Bulgaria because of its key position in the energy projects corridors, and because of the important role of energy in the structure of the national economy. Energy diversification includes variety of energy sources and energy routes.

Together with Nord Stream, Europe and specifically our region need South Stream. The most important countries of the European Union involved in this project for various reasons are Bulgaria and Italy. To us this project is a means of achieving economic development, and creating new jobs. I am referring specifically to the project itself, and not to the interests of the companies involved in it. The arguments concerning this project, including the fulfillment of the EU requirements, the establishment of the construction company and the participants implicitly involved, have implicitly changed the debate as to whether to support or to reject EU sanctions against Russia. The German newspaper "Die Welt" felicitously mentioned that "sanctions are not war, but they are not peace either. That is a war led by other means." That is why for us the political dialogue is preferable to economic sanctions.

Let me remind you that European Coal and Steel Community Agreement concluded by six European states was the predecessor of todays EU. That is how the risk of a new war on redistribution of energy resources between France and Germany was avoided. Hence, the issue for energy dependency between EU and Russia is not only an economic, but also a security matter. Common energy interests of the EU and Russia concerning natural gas supplies would guarantee peace and stability for all Europe for years ahead.

Fifthly, last, but not least, it is the issue about the institutional model of EU existence and development. The dilemma is between the re-establishment of part of

the previous role of the national state, "Europe of states" and the strengthening of the integration, "European federalism" and the dominance of supranational institutions.

However, before that we should clearly oppose the ideas of EU on different speeds. And also against deepening the divisions within the EU, regardless whether they are related to the East – West axis, namely between new and old member-states or the North – South axis – as a division between more and less developed countries. Europe needs more common standards, more solidarity and faster diminishment of discrepancies between countries and regions, and not simply just more centralism. Currently this centralistic approach is in favor of European bureaucracy and transnational corporations, and not in favor of the majority of European citizens.

My prediction is that the coalition of moderate center-right and center-left parties in the EU, which is likely going to be in power during this term, could adopt correcting measures for solving the problems mentioned. Unfortunately, this coalition will most probably not achieve radical changes in EU policy and institutions. Because of this, the possibilities for rise of populist, far-nationalist and anti-European attitudes and organizations would not be substantially reduced. The main question is whether the EU would find a way to live with its own crisis or this crisis would become more severe and would place the EU before new and much harder challenges. Probably my conclusion is not very optimistic but it can become if we find again a realistic dream for a common European future.

ВЪЗХОДЪТ НА НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКАТА ДЕСНИЦА В ЕВРОПА КАТО РЕАКЦИЯ НА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА

Джеймс Петрас

Джеймс Петрас *– професор в Университета Сейнт Мери в Халифакс, Канада, бивш професор в Университета Бингамтън (Държавния университет на Ню Йорк), автор на редица книги. Работил е за синдикалните движения в Бразилия и Аржентина. В статиите си Петрас развива марксистка критика на глобализацията.*

Изборите за европарламент донесоха внушителен успех на новите десни националистически партии в целия регион. Възходът им обхваща скандинавските държави, Великобритания, Франция, Средиземноморието, Централна и Източна Европа.

Повечето от тези партии, ако не и почти всички, изразяват рязък разрив с управляващите неолиберални, християн- и социалдемократически партии, ръководили политиката през десетилетието на кризата.

Новата десница не може да бъде разбрана с помощта на обичайните негативни заклеймявания от типа на „фашист“, „расист“ и „антисемит“. Подемът на европейската крайна десница трябва да се разглежда в контекста на: разпад на политическите, социалните и икономическите институции, цялостно и постоянно спадане на стандарта на живот, ерозия на обществената отговорност и на класовата солидарност.

Съществуващата политико-икономическа конструкция, основана на господството на неолибералните партии, носи главната отговорност за системната криза и за понижаването на жизнения стандарт. Това става все по-понятно за широките маси трудещи се хора, които гласуват за десните.

Така наречените радикално леви, явяващи се набор от политически партии вляво от управляващите социалдемократически партии, с изключение на СИРИЗА, не успяха да се възползват от отслабването на неолибералните партии. Има няколко причини, които обуславят липсата на класическото противопоставяне между десницата и левицата:

1. Повечето от радикално левите в крайна сметка дават „подкрепа с елемент на критика“ за една или друга работническа или социалдемократическа пар-

тия. Така те редуцират дистанцията си от политико-икономическите бедствия, свързани с политиката на управляващите.

2. Позицията на левите радикали по някои въпроси е неуместна, дори е оскърбителна за много трудещи се. Предимно по теми като еднополовите бракове и трудовата емиграция.

3. Левите радикали охотно привличат в редиците си популярни личности от дискредитираните социалдемократически партии и по този начин предизвикват напълно обосновани подозрения, че предлагат само нова версия на старите политически измами.

4. Радикално левите участваха активно в публични демонстрации с изисквания за структурни промени, но не успяха да получат широка обществена подкрепа. Те не създадоха социални мрежови структури, предоставящи в ежедневието услуги като евтини обществени кухни и поликлиники.

Докато десните се позиционират като противници на неолибералите, застъпват се за национален капитализъм – независим от Брюксел, разграничават се от брюкселския елит, левите изразяват подкрепа за т.нар. социална Европа и предлагат да се реформира дискредитираната и умираща структура на ЕС, агитират за социализъм в рамките на ЕС.

Левите партии, старите комунистически партии и повечето млади групировки като СИРИЗА в Гърция показаха неоднозначни резултати. Старите комунисти като цяло останаха на предишното си равнище или дори загубиха подкрепа независимо от системната криза. Напротив – СИРИЗА постигна впечатляващи успехи, ала не успя да преодолее бариерата от 30%. Нито едните, нито другите имат политически съюзници. В резултат на това единственото предизвикателство към неолибералното статукво идва от новите десни партии, както и от извънпарламентарните обществени движения и съюзи. Изглежда в близко бъдеще борбата в ЕС ще е между неолибералната върхушка и новата десница.

Природата на новите десни

Новите десни получиха значително по-голяма подкрепа на тези избори, защото решително се обявяват против четирите стълба на неолибералната обществено-икономическа конструкция: глобализацията, хегемонията на чуждестранния финансов капитал, неограничената власт на евробюрокрацията и нерегулирания приток на евтина имигрантска работна сила.

Национализмът, прегърнат от новата десница, е свързан с националния капитализъм. Местните производители, дребните търговци и фермери се противопоставят на финансовите спекуланти, на международните банки и на гигантските мултинационални корпорации. Новите десни разчитат на подкрепата на средната и дребната буржоазия, както и на работниците, пострадали от деиндустриализацията и от неконтролираната миграция на евтина работна ръка.

Национализмът на новите десни е протекционистки, те настояват за митнически бариери, за държавно регулиране, за защита на определени индустриални отрасли от нелоялната конкуренция на чуждестранните конгломерати, за защита на работниците от нископлатения труд на имигрантите.

Проблемът е, че протекционизмът ще ограничи износа на евтини стоки за широка употреба, продавани в много от малките търговски магазини, достъпни за работниците от ниските слоеве на дребната буржоазия.

Десните мечтаят за корпоративния модел: националните работници, съюзени с националния капитал, да се противопоставят на либералния капитализъм с неговата класова борба и профсъюзи. С отричането на класовата борба новите десни искат да преконфигурират политическия ландшафт, включвайки в него националния капитал и патерналистичната държава.

Може да се обобщи – национализмът на десните призовава към завръщане на митичната хармония, в която националният капитал и работниците, обединени благодарение на идентичността си, се противопоставят на чуждестранния капитал и на евтиния имигрантски труд.

Електорална и извънпарламентарна политика

Сега новите десни са ориентирани основно към електорална борба, което не е учудващо, като се отчете нарастването на подкрепата за тях. Те увеличиха броя на избирателите си чрез масова мобилизация за организиране на работата с електората, особено в обеднелите региони. Те успяха да вземат от неолибералните десни съществена част от дребнобуржоазните гласоподаватели, а от традиционните леви – избиратели от работническата класа. Междувременно някои десни – като „Златна зора“ в Гърция, открито използват фашистка символика, флагове и униформи, провокират улични боеве. Други десни пък оказват натиск на управляващия неолиберален елит, издигайки искания относно имигрантите и за депортация на нелегалните.

Засега десните се фокусират предимно върху популяризиране на своите идеи, набират привърженици с помощта на агресивни призиви в рамките на конституционния строй, запазвайки контрол над по-радикалните сектори.

Днешният политически климат не е подходящ за устройване на извънпарламентарни улични боеве, където новите десни лесно ще бъдат разгромени. Повечето от стратезите им смятат, че сегашната ситуация дава възможност за постепенно увеличаване на силата им с мирни средства.

Условия, способстващи за усилване влиянието на десните

Има няколко благоприятни за възход на новата десница структурни фактора.

Първият и най-важният: нивото на демократичността на властта и на политическите институции очевидно се е снижило в резултат на пределната централизация на изпълнителната и законодателната власт в ръцете на самопровъзгласилия се елит в Брюксел. Новите десни твърдят, че ЕС е дълбоко авторитарна политическа институция, пренебрегваща мнението на избирателите и прокарваща програма за сурови икономии, без да е получила народния мандат за това.

Второ, националните интереси са изцяло подчинени на интересите на финансовия капитал, отговорен за строгата социално-икономическа политика, подриваща стандарта на живот и унищожаваща местната промишленост.

Новите десни противопоставят нацията на брюкселската тройка – МВФ (Международния валутен фонд), ЕЦБ (Европейската централна банка) и ЕК (Европейската комисия).

Трето, либерализацията подкопава местната промишленост и трудовото законодателство. Десните изобличават либералната политика за имигрантите, която допуска голям приток на евтини работници по време на депресия и високо ниво на безработица. Кризата на капитализма, съчетана с нископлатения труд на имигрантите, формира материалната база за нарастване на популярността на дясната идеология сред работниците, особено сред частично заетите и сред безработните.

Противоречията в идеологията на новите десни

Критикувайки неолиберализма и безработицата, новите десни акцентират основно върху имигрантите, конкуриращи се с местното население на пазара на труда, а не върху капиталистите, чиито инвестиции и решения определят нивото на заетост и безработица. Те атакуват авторитарната същност на ЕС, но техните структури, идеология и история също предполагат наличието на репресивна държава.

Новите десни правилно предлагат да бъде сложен край на контрола на чуждестранния капитал над икономиката, ала тяхното собствено виждане за националната държава и особено за НАТО, за многонационалните корпорации и за имперските войни едва ли може да служи като основа за възстановяване на националната икономика.

Новите десни говорят за лишените от собственост, за необходимостта да бъде прекратена политиката на жестоки икономии, но премълчават за единствения ефективен механизъм за противодействие на социалното неравенство – класовата организация и класовата борба. Вижданията им за сътрудничество между производителния капитал и труда противоречат на агресивното настъпление на капитала с цел намаляване на заплащането на работниците, на социалните права, на пенсиите и на влошаване на условията за труд. Новите десни нападат имигрантите, сочат ги като главна причина за високата безработица. В същото време дори не споменават ролята на капиталистите, които наемат и уволняват, инвестират в чужбина, осъществяват експорт на работни места в страните от Третия свят, внедряват технологии, заменящи труда.

Новите десни насочват гнева на трудещите се надолу, към имигрантите, а не нагоре, към собствениците на средствата за производство, към финансите и към системата на разпределение, които в крайна сметка определят правилата и условията на пазара на труда.

От друга страна – левите радикали необмислено подкрепят неограничената имиграция в името на абстрактното понятие „пролетарски интернационализъм“, проявявайки високомерно либерално отношение към обикновените хора. Създава се впечатление, че левичарите никога дори не са разговаряли с истински работници, които са принудени да се конкурират с имигрантите за ограничените работни места при все по-неблагоприятни условия.

Радикалната левица, заставайки под знамето на пролетарския интернацио-

нализъм, напълно игнорира историческия факт, че истинският интернационализъм може да бъде построен само като се опира на мощните национални организации на трудещите се.

Идейната и организационна безпомощност на левите позволи на новите десни да възседнат справедливия гняв на трудещите се, да го насочат в националистическа посока. Радикалните леви противопоставят национализма на социализма, вместо да ги разглеждат в тяхната диалектическа връзка – особено в условията на контролирания от империалистите Европейски съюз.

Борбата за национална независимост, за разпад на ЕС, има огромно значение за борбата за демокрация в условията на задълбочаваща се класова борба за работни места и социално осигуряване. Класовата борба е много по-мощно и ефективно средство, когато се води на познат национален терен, а не само против далечните надзиратели от Брюксел.

Популярното сред много от радикално левите схващане, че е възможно ЕС да се възроди в качеството на социална Европа, идеята, че ЕС може да бъде преобразуван в Европейски съюз на социалистическите държави, в действителност само удължава страданията на работниците и укрепва подчинението на народите на банкерите, управляващи ЕС. Никой не вярва сериозно, че покупката на акции на Дойче банк и посещението на ежегодните съвещания на акционерите ѝ ще позволят на работниците да я преобразуват в Народна банка. Въпреки това „банката на банките“, „Тройката“, състояща се от ЕК, ЕЦБ и МВФ, диктува политиката на всяка държава – член на ЕС. Левите остават пленници на еврометафизиката, а така се отричат от приоритета на класовата борба, която може да се възроди в национална борба срещу олигархията на ЕС.

Резултати и перспективи

Новите десни се развиват бързо, макар и неравномерно в цяла Европа. Подкрепата, която получават, не е ефимерна, тя е достатъчно стабилна и има изгледи да се увеличава поне в средносрочна перспектива. Причините за това са дълбоки, те са резултат от умението на новите десни да се възползват от социално-икономическата криза, предизвикана от неолибералните правителства, да изобличават авторитарната и антинационална политика на финансово-бюрократичната олигархия от ЕС.

Силата на новата десница е, че е в опозиция. Тя протестира, намирайки се далеч от командните центрове на капиталистическата икономика и държава.

Способни ли са новите десни да направят безболезнен преход от протеста до властта? Съюзът с неолибералите със сигурност ще доведе до спад на подкрепата им и разединение в тяхната социална база.

Противоречията ще се задълбочават с движението на новите десни от опозиция към власт заедно с неолибералните десни. Масовите уволнения и депортация на работниците имигранти няма да променят капиталистическата политика относно заетостта, нито ще доведат до възстановяване на социалните услуги и на стандарта на живот. Съдействието на националния капитал, създаването на корпоративен съюз на капитала и труда няма да отслабят класовия

конфликт. Съвършено нереално е да си представим националният капитал да действа срещу своите чуждестранни партньори в полза на труда.

Разделението в редиците на „десните националисти", в които има противоречия между откровено фашистките и по-умерените избиратели, ще се усилва. Примирието между труда и националния капитал, демократичните процедури и социалното неравенство вероятно ще предизвикат нова вълна на класовия конфликт, който безпощадно ще разобличава фалшивия радикализъм на националистическата десница.

Левите, верни на националната територия, гордеещи се със своите национални и класови традиции, способни да обединят работниците от всички етнически и религиозни принадлежности, могат да върнат привържениците си, да се възродят като реална алтернатива на десните – както на неолибералите, така и на националистическата нова десница.

Дългата икономическа криза, спадът в стандарта на живот, безработицата, стремителният подем на националистическата десница – всичко това може да доведе до възникване на нови леви, здраво свързани с реалностите на националните, класови и културни традиции на своите общества. Неолибералите не са в състояние да предложат нищо за преодоляване на проблемите и бедствията, предизвикани от тях. Националистите от новата десница предлагат единствено на реакционни решения. Имат ли левите алтернатива? Само отхвърляйки деспотичната имперска власт на Брюксел, левите могат да дадат старта на дейността по решаване на национално-класовите въпроси.

Постскриптум и финални наблюдения

При липсата на лява алтернатива работническата класа може да избира между две възможности: масов бойкот на изборите и стачки.

На неотдавнашния вот за европарламент 60% от френските избиратели не гласуваха. В отделни работнически райони броят на негласувалите достигна до 80%. Аналогична е ситуацията по цялата територия на ЕС. При такава ниска избирателна активност едва ли може да се говори за народен мандат както за ЕС, така и за новите десни. Няколко седмици преди вота работниците излизаха на протести по улиците, имаше масови стачки на държавни служители, на корабостроители, на работещи в други сектори. Имаше масови демонстрации на безработни и на хора от социалните низини, несъгласни с политиката на ЕС, с политиката на жестоки икономии, със съкращаването на разходи за социални услуги, за здравеопазване, за образование; с орязването на пенсии, затварянето на предприятия и масовите уволнения. Всичко това е индикация, че значителна част от населението отхвърля както неолибералната „Тройка" (ЕК, ЕЦБ, МВФ), така и новата десница.

30.05.2014

Превел: *Владимир Трифонов*
Източник: *http://petras.lahaine.org/?p=1987*

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ – ФЕДЕРАЛИЗЪМ, РАЗПАД ИЛИ СРЕДЕН ПЪТ?

Дилян Начев

Дилян Начев *– завършил е право в Лион, Франция. Асистент е по обща теория на правото в СУ „Св. Климент Охридски" и адвокат в Софийската адвокатска колегия.*

Изминаха повече от 2 месеца от последните избори за Европейски парламент и, мисля, настъпи време както за равносметка въз основа на електоралните резултати, така и за цялостно преосмисляне на европейската конструкция. Гледайки най-важните послания на основните политически формации в ЕС, както и на партиите, които се числят към тях, човек може да остане с погрешното впечатление, че пред Европа съществуват само две перспективи – засилване на федерализацията, на централизацията на властта в институциите в Брюксел и заличаване на националната държава или цялостно отричане на необходимостта от каквото и да било наддържавно сътрудничество в Европа и незабавен разпад на ЕС. Двата най-видими лагера са: на еврофедералистите, от една страна, и на евроскептиците, от друга. Уверен съм обаче в това, че и едните, и другите допускат фундаментална грешка в преценката си за ситуацията. Еврофедералистите не осъзнават, че съществуващият Европейски съюз се е отдалечил почти безвъзвратно от идеите за съюз на народите, за европейска солидарност, за съчетаване на най-доброто от всяка държава в името на общия просперитет, за „заедност в многообразието", какъвто е придобилият популярност девиз на Съюза, и все повече се превръща в лобистка група за едрия финансов капитал, който е проникнал на всички нива и до известна степен е парализирал европейските органи. Те сякаш не разбират, че логиката на сегашния европейски модел е сбъркана и това може да доведе единствено до още по-видимо засилване на негативните тенденции. Една от тези тенденции е увеличаването на значението на крайнодесните политически формации, чиито позиции може да се резюмират като отказ

от Европейския съюз и в известен смисъл се явяват естествена противотежест на еврофедерализма. Не бива да забравяме, че Европа е родината на съвременната национална държава и това несъмнено дава отражение върху възприятията на гражданите. Тези наложили се усещания, съчетани с тежката системна криза на капитализма и демокрацията, придават сила на евроскептиците, които обаче като че ли не разбират, че вследствие на глобализацията на икономиката е необходимо известно групиране по регионално-политически признаци, за да може да се противостои, включително – и може би дори преди всичко – икономически, на останалите световни гиганти – Русия, САЩ, Индия, Бразилия, Китай и др. Застъпниците на тезата за разпада на ЕС не са наясно, че подобен развой би превърнал собствените им държави в икономически джуджета в сравнение с останалите регионални икономически сили.

Поставени пред тези две алтернативи, логично е да се запитаме – дали не съществува и друг възможен развой на събитията? Възможен ли е среден път за развитие на Европейския съюз? Убеден съм, че е възможен. Нещо повече, смятам го за неизбежен! Точно такава е позицията на една от малките (съдейки по броя на депутатите ѝ в Европейския парламент) партии в Европа, а именно – Европейската левица. Малка по брой на народни избраници, но огромна по мащабите на идеите си, тази партия предлага алтернатива на горните два сценария. Алтернатива, която до голяма степен споделям и която бих искал да доразвия и да обогатя чрез тази статия.

Смятам, че не бива да бъдем нито еврофедералисти, нито евроскептици, нека бъдем радикални еврокритици. Нуждаем се от Европейския съюз. Той е инструментът, който ще позволи на Европа да върви по пътя на икономическото развитие и на просперитета. Нуждаем се обаче не от този, а от един коренно различен Европейски съюз. Нуждаем се от Европейски съюз, който наистина да отстоява идеята за солидарност, сътрудничество, равенство и мир.

В какво се изразяват съществените радикални промени, които трябва да се извършат, за да може ЕС да заработи за гражданите? Това е големият въпрос, на който ще предложа моя отговор, без претенции, че той ще е изчерпателен или уникален. Голяма част от тези идеи са развивани и преди, други са мои. Първите ще се опитам да систематизирам и да доразвия, а вторите – да представя и да обясня.

На първо място, европейските лидери, и може би преди всичко европейските граждани като цяло, трябва да си дадат сметка, че Европейският съюз се е превърнал в крайно бюрократична организация, която обслужва преди всичко интереса на финансовия капитал. Чиновниците в Брюксел сякаш не знаят, че са там, за да работят в полза на гражданите, а не за да получават (прекомерно) високи заплати, без да носят необходимата отговорност за действията си. Нещо повече, те често си позволяват да се държат високомерно и менторски пред националните правителства, и то понякога по въпроси, които са извън компетентността на органите, които представляват. Това поведение става все по-нетърпимо и трябва да се преустанови. Типичен пример за подобно отношение към суверенните държави, които членуват в ЕС, е поведението на Европейската комисия към т.нар. проект „Южен поток“. Един проект, който безспорно е в

интерес на редица държави членки, включително и на България, се политизира и критикува напълно неоснователно и това води до неговото блокиране за неопределен срок.

Друг важен въпрос е въпросът за европейските фондове. Системата на европейско финансиране има редица несъвършенства и дава почти дискреционна власт на определени брюкселски чиновници да осъществяват своеобразен шантаж върху онези национални правителства, които по една или друга причина не им харесват, както и да намаляват предвидения за определени държави бюджет в зависимост от финансовите показатели на самия ЕС. Това положение също е нетърпимо. Смятам, че системата на т.нар. европейски фондове трябва да бъде цялостно преструктурирана, като сегашният модел се запази частично – единствено по отношение на финансирането на частни субекти, какъвто е например случаят с програмата за конкурентоспособност. Що се отнася до финансирането на публични проекти – инфраструктурните, въпросите за административния капацитет, кохезионната политика и т.н., според мен то трябва да се осъществява под формата на пряко субсидиране от страна на ЕС, без нужда от съучастие на съответната държава, но след задълбочен анализ на самия проект. С други думи, трябва да се даде по-голяма оперативна самостоятелност на държавите да преценяват кои проекти от национално и от европейско значение заслужават да бъдат развивани. По този начин не просто ще се намали възможността за тенденциозно отношение от страна на бюрократите в Брюксел спрямо националните правителства, а и многократно ще се увеличи усвояемостта на съответните средства.

Необходимо е органите на ЕС да започнат да действат в името на солидарността между народите и на търсенето на по-голяма социална справедливост вместо да се занимават с въпроси, чието значение нерядко е второстепенно. Крайно време е Европейският съюз да се заеме с важни проблеми, например как да озапти развилнелия се финансов капитал. Пренебрегването на този фундаментален въпрос е от полза единствено на спекулантите и едрите капиталисти, които използват слабостите в системата, за да завземат все по-голям дял от обществения живот и в известен смисъл да поставят под контрол политиката, застрашавайки демокрацията като цяло. Възпирането на финансовия сектор ще е от полза както на икономическото развитие, така и на демокрацията и равенството. Трябва да се приемат спешни многопосочни мерки с цел по-силна регулация на банките и на финансовия сектор. Може да се намали обхватът на дейностите, които банките могат да осъществяват, например да им бъдат забранени определени чисто спекулативни операции. Както и да се засили контролът върху банките, като в управителните им органи служебно бъдат вкарани представители на съответната държава или на ЕС. Може да се създаде таван на възнагражденията на лицата, които участват в техните управителни органи, или да се ограничат възможностите им за укриване на определени операции, например да им се забрани да имат клонове и филиали в т. нар. офшорни зони. Смятам, че като цяло трябва да се търсят механизми, които да позволят осезаемо намаляване на значението им, тъй като те до голяма степен имат за цел или да укриват нерегламентирани парични потоци с неясен произход, над ко-

ито винаги тегне сянката на подозрението дали не са придобити от престъпна дейност, или да бъде избягнато съответното данъчно облагане – все операции, които са в ущърб на публичните бюджети на европейските държави.

Изключително важен е и въпросът за публичния дълг на европейските държави, който ги принуждава да прилагат политиката на бюджетни икономии, водеща за съжаление до още по-голяма бедност. За да се илюстрира неспособността на подобна политика да доведе до подобряване на макроикономическите показатели на държавите в тежко финансово положение, напълно достатъчно е да видим случващото се в Гърция, където тя се прилага вече в продължение на няколко години, но вместо да намалява, външният дълг расте. Очевидно този подход е непродуктивен, не може да доведе до търсените положителни резултати. Според мен най-добрият начин за справяне с тази тежка криза е Европейската централна банка да изкупи до голяма степен външния дълг на държавите, намиращи се в подобно положение. На този етап като че ли ЕЦБ няма такова намерение, което в известен смисъл основателно поставя въпроса дали нейният статут да не бъде променен и тя да престане да бъде независим орган, какъвто е сега. Със сигурност обаче Европейската централна банка трябва да преустанови актуалната си политика, състояща се в това да предоставя нисколихвени кредити на частни банки, които на свой ред дават назаем същите тези пари на финансово закъсалите държави, но с лихвени проценти, далеч надвишаващи – понякога между 6–10 пъти – лихвения процент върху парите, получени от ЕЦБ. Това безумие трябва да бъде прекъснато. Европейската централна банка трябва да започне да отпуска директно заеми на държавите, без да се минава през частни посредници, които искат да извличат бързи печалби от една чисто спекулативна дейност. Действително изкупуването на външния дълг на въпросните държави ще доведе до известна инфлация, но тя ще е в рамките на поносимото, би била краткотрайна и би засегнала в най-голяма степен горната част на средната класа и по-богатите граждани и в много по-малка трудещите се и бедните. Докато сегашната политика на бюджетни ограничения води до обратния резултат – кризата е за сметка на най-слабите социални слоеве.

Друга принципна промяна на модела, по който функционира Европейският съюз, е идеята за преустановяване в известна степен на конкуренцията между държавите в самия ЕС и за изграждане на модел, основан върху сътрудничеството и специализацията на труда. С други думи, без да се отричат изцяло принципите на пазарната икономика, в рамките на самия Съюз да се изгради система на сътрудничество между държавите преди всичко по отношение на мащабни паневропейски проекти, които предполагат наличие на по-голям финансов, експертен и човешки ресурс. Трябва също така, като се вземат предвид националните, културните, климатичните особености и традиции на различните държави, да бъде създаден план на европейското производство, индустрия и земеделие с разделение на труда между държавите членки. Подобен подход би имал благотворно въздействие както върху европейската икономика, така и върху развитието на по-слабите икономики, каквато за съжаление се явява и нашата.

Смятам също, че ЕС трябва да върви към известно социално и данъчно уеднаквяване. То трябва да се изразява както в по-голяма солидарност между държавите и в създаването на самостоятелен социален бюджет на ЕС, така и в борба срещу данъчния и социалния дъмпинг от страна на някои държави. Това, разбира се, не може да стане в завършен вид за няколко години, но може и трябва да се направят решителни стъпки в тази посока, така че трудещите се в рамките на ЕС да не бъдат експлоатирани допълнително от големите корпорации въз основа на различните социални и данъчни изисквания към тях в отделните държави в Европейския съюз. Може да се върви поетапно и в различни зони на ЕС, както и да се приеме т.нар. система на диференцирано данъчно облагане, прилагана например в САЩ (под условното наименование „*Exit Tax*"). Според нея данъчнозадълженото лице, живеещо в друга държава от тази, чийто гражданин е, след като плати данъците си към бюджета на държавата, в която е данъчно установено, е задължено да заплати разликата спрямо това, което би дължало, ако живееше в съответната държава.

Един от важните въпроси, които трябва да се поставят на европейско ниво, е за отношението на ЕС спрямо държавите, намиращи се извън него. Мисля, че на ниво ЕС трябва да се изгради известен протекционизъм спрямо държавите, нечленуващи в него, като бъдат повишени вносните мита към Съюза. Това действително би се отразило върху цените на някои стоки, но в дългосрочен план подобен европейски протекционизъм ще е ползотворен за европейската индустрия и икономика като цяло. Някои дори говорят за т.нар. солидарен протекционизъм, състоящ се в идеята да се водят директни преговори с икономически партньори на ЕС, например с Китай, Индия, Бразилия и др., и чрез такива преговори да се определят стоки, които няма да се произвеждат от ЕС, и други, които няма да се произвеждат от съответния му партньор. Тази идея също заслужава внимание, но на този етап изглежда трудно осъществима. Нещо повече, тенденцията в ЕС като че ли е към намаляване на данъчните, митническите и другите ограничения на свободната търговия и това в най-голяма степен може да се илюстрира чрез обсъждания вече от почти две десетилетия проект за търговско споразумение между САЩ и ЕС. Подобно споразумение би било пагубно за Европа и би имало тежки икономически, социални, културни и екологични последици.

Без да отричам казаното вече от мен самия, смятам, че ЕС трябва все пак да търси задълбочени партньорства, но те трябва да бъдат изграждани на принципна основа и съобразени със социалните, екологичните и данъчните критерии на ЕС. Според мен сега най-вероятни потенциални стратегически партньори на Съюза се явяват Русия, Турция и САЩ, но тези отношения трябва да бъдат основани единствено на взаимен икономически интерес, като Европа трябва да се стреми да запази своята самостоятелност в световната икономика и политика. Независимостта трябва да се търси на всички нива – енергийно, финансово, валутно и военно. Така Европейският съюз би могъл в известен смисъл да играе ролята на медиатор при бъдещи конфликти и същевременно да продължи да насърчава глобалното спазване на демократичните, социалните, екологичните и други високи стандарти, включително и, разбира се, правилата,

свързани с правата на човека. В този смисъл аз съм против допълнително разширяване на ЕС, тъй като това би създало нови усложнения в рамките на самия Съюз и би направило осъществяването на тези задачи още по-трудно, но съм за сътрудничество с определени държави.

* * *

Описаните предложения и идеи без съмнение не изчерпват темата как трябва да се развива Европейският съюз, за да бъде дейността му по-успешна за гражданите, за да бъде икономически и социално стабилен и глобално перспективен и независим. Целта им е да засегнат определени деликатни въпроси, върху които за съжаление почти не се дебатира и които често са представяни като безалтернативни. Разбира се, прогнозите за развитието на толкова сложни процеси винаги трябва да бъдат правени с известна доза предпазливост. В този смисъл не бих могъл да съм сигурен дали моите идеи ще получат реализация. Надявам се обаче най-малкото да дадат повод за конструктивен и задълбочен дебат, от какъвто Европа отчаяно се нуждае.

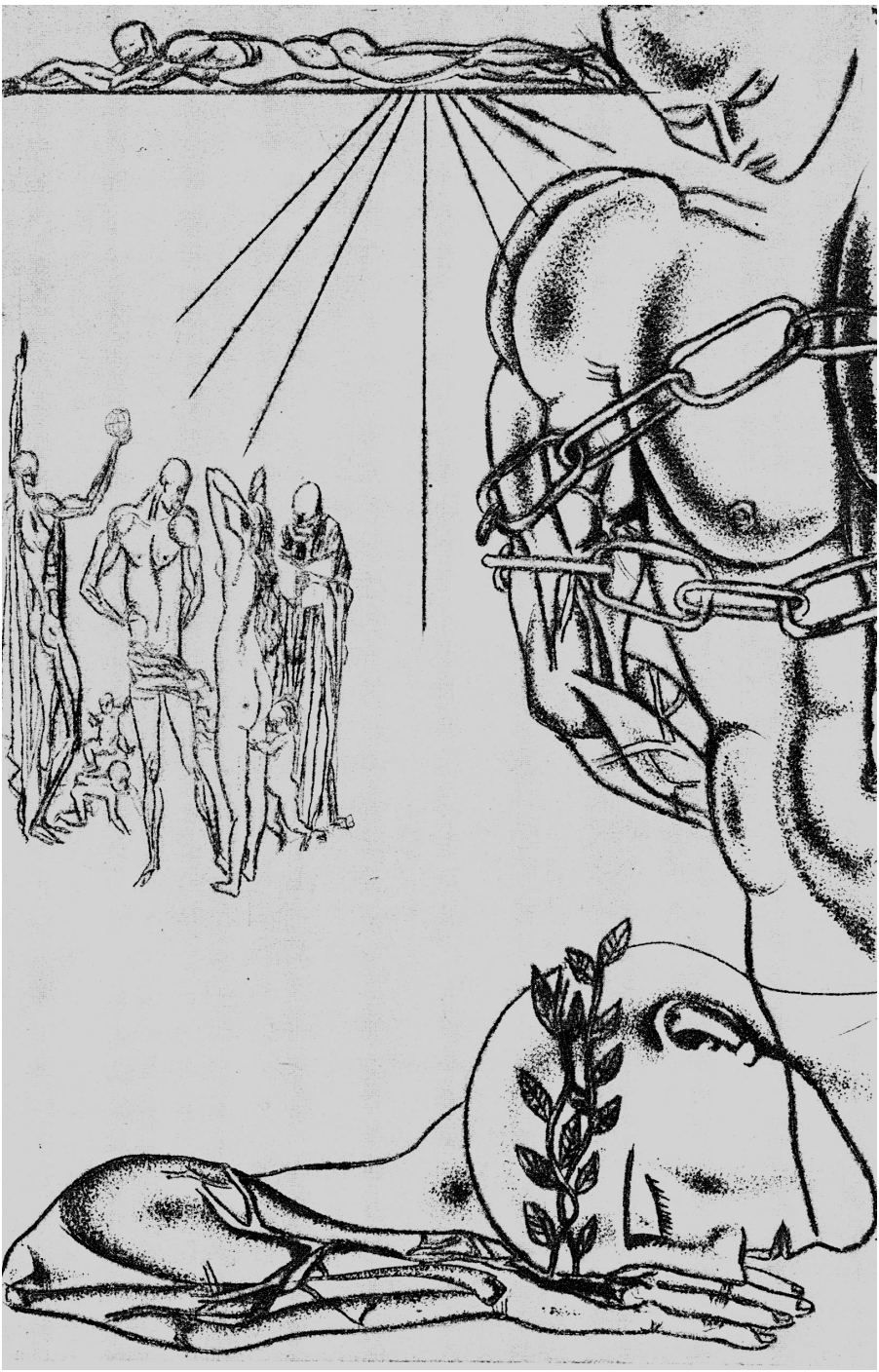

МЕЖДУ АПОКАЛИПСИСА И МНОГОПОЛЮСНИЯ СВЯТ

Владимир Трифонов

Владимир Трифонов *– журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

Кризата в Украйна разтърси устоите на световния ред, наложен преди четвърт век. Тепърва ще се разбере дали войната на САЩ срещу Русия, започнала със смяната на властта в Киев през февруари, ще е студена, или гореща, но и случилото се досега е достатъчно, за да наруши спокойния сън на човечеството, което сякаш е изгубило усета си за опасност и не си дава сметка за заплахите, пред които е изправено.

Бойните действия в Югоизтока продължават повече от три месеца. Изходът от сблъсъка със сигурност ще пренареди силите на голямата геополитическа шахматна дъска. Предстои да се реши дали САЩ ще затвърдят глобалната си хегемония „за сметка на Русия и върху руините на Русия“, както се надява Бжежински, или руската цивилизация ще се изправи на крака и ще отвоюва поне част от позициите си, изгубени с разпада на СССР. Остава открит и въпросът за бъдещето на Европа – ще се превърне ли тя в придатък на САЩ, ще следва ли сляпо американската политика на конфронтация с геополитическите конкуренти, или заедно с Русия ще изгради единно икономическо и хуманитарно пространство от Лисабон до Владивосток, залагайки на диалога с незападните цивилизации.

Идеологическите мотиви в конфликта не са на преден план, ала значението им не бива да се подценява. Русия открито застана на страната на традиционните ценности срещу агресивния либерализъм, въпросът за изграждането на алтернативна социално-икономическа система скоро също ще бъде поставен на дневен ред.

След ескалацията на събитията в Украйна и засилването на връзките между членовете на БРИКС,

разделянето на планетата на валутни зони изглежда все по-вероятно. Развитието на подобен сценарий ще означава край на абсолютната доминация на САЩ и ще постави основите на бъдещия многополюсен свят. Това е предпоставка и за преодоляване на идеологическия монопол на неолиберализма, за ренесанс на идеята за социална справедливост.

Смелите проекти за национализация на едрата промишленост и за управление чрез народна демокрация в Новорусия показаха, че Левият проект е жив и може да се реализира през XXI век. Очевидно в Донбас и в други региони на Украйна спомените за СССР все още са силни. Социалистическата идея се ползва с широка обществена подкрепа и в други държави от постсъветското пространство. Ако непризнатата все още съюзна държава Новорусия отстои независимостта си, тя ще получи шанса да се развива с нов модел на обществено устройство. Той може да спечели симпатии не само в Русия, а и в други точки на земното кълбо. Паралелно на събитията в Украйна се забелязва засилване на егалитаристките настроения и на Стария континент – на изборите за Европарламент радикалната левица получи рекордна подкрепа (1).

Украйна – пресечна точка на интересите на глобалните сили

Анализ на драмата показва, че в Украйна се сблъскват най-влиятелните глобални играчи – САЩ, ЕС, Русия и Китай. Налице е геополитическо противопоставяне между Морето (САЩ, Великобритания, сателитите им в Източна Европа) и Сушата (Русия, полагаща усилия за изграждане на коалиция с Китай, като към тях може да се присъединят Германия и Франция, ако проевразийските сили надделеят над атлантистите във вътрешнополитическата надпревара).

Особеност на водещата се борба е, че в нея има много фини нюанси, специфични за сложната политическа обстановка в началото на XXI век. Освен главните действащи лица – САЩ и Великобритания, от една страна, и Русия, от друга – нито един от останалите големи играчи не бърза ясно да се определи като член на коалиция или на алианс. Западът изглежда единен около антируската си позиция, ала при по-внимателен анализ се вижда, че има противоречия между англосаксонците и водещите държави в ЕС. Показателно е, че дори Великобритания, най-близкият партньор на САЩ, си позволи да преговаря с Китай за търговия със собствените валути, а не в долари (2). Това е още един знак, че предстоят сериозни промени и скоро светът няма да е същият.

САЩ опитват да затвърдят хегемонията си чрез натиск на Изток

САЩ разпалиха фитила на гражданската война в Украйна. Действията им от ноември 2013 г. до сега не са изненада. Те имат многопосочни интереси в бившата съветска република.

Приоритетна задача на американския елит, обединяващ глобалните капитали и бюрократите във военнопромишления комплекс, е да изгради кордон от ру-

софобски държави, отделящ Русия от Евросъюза. Паралелно с това този елит се надява да сдържи търговската експанзия на Китай на Стария континент. Макар Украйна да е силно свързана икономически с ЕС, политически тя зависи повече от САЩ. Очевидно е, че позицията на Държавния департамент не е насочена към диалог или политическо регулиране. Вашингтон общува предимно чрез езика на заплахите, санкциите и ултиматумите и засега не демонстрира готовност да отчете интересите на Русия в преговорите за изход от кризата. Американците дават ясно да се разбере, че ще направят всичко възможно, за да попречат на Русия да възстанови авторитета и влиянието си както в постсъветското пространство, така и по другите части на земното кълбо. Същността на политиката им към Русия ясно е формулирана от Пол Уолфовиц: „Нашата основна цел е да предотвратим появяването на геополитически съперник на територията на бившия СССР, който ще бъде заплаха за настоящия световен ред“ (3).

Освен геополитически, САЩ имат и чисто икономически причини за действията си. Свиването на търсенето в глобален план продължава и в създалите се условия дори наличието на достъп до пазари е сериозен плюс. Показателно е и споразумението за добив на шистов газ в Украйна, защото някои от потенциалните находища, които ще бъдат разработвани, са именно в районите на най-интензивните военни действия – Славянск и Краматорск (4). Не бива да се подценява и фактът, че синът на вицепрезидента на САЩ Джо Байдън – Хънтър Байдън, работи в управата на украинска газова компания (5).

Твърде прозрачно е намерението на САЩ да поставят кръст на партньорството между Русия и ЕС както в енергийната, така и в икономическата сфера. Търговският оборот между Русия и ЕС през 2013 г. достигна до 417 млрд. долара (6), но положителната тенденция едва ли ще се запази, ако кризата в Украйна ескалира.

САЩ и стоящите зад тях корпорации се стремят към пълна хегемония в Източна Европа. По всичко личи, че интересите им са свързани не само с изолирането на Русия от Централна и Западна Европа, но и с контрола на всички транспортни маршрути, с които получават допълнителен лост за влияние както върху Русия и Европа, така и върху Китай. Очевидно Руската федерация (РФ) е пречка за тези планове. Тя продължава да е държава, способна да се противопостави на САЩ във военно отношение, затова за тях е неприятно дори съществуването ѝ. За да решат окончателно този проблем, американците се нуждаят от плацдарм на границите с Русия, както и от население, което могат при благоприятна възможност да хвърлят във война в източно направление.

Кървавите събития в Украйна наливат вода и в мелницата на проекта за Трансатлантическо партньорство за търговия и инвестиции (ТПТИ). Целта на американците е да завладеят европейските пазари и така да се измъкнат от икономическата криза, в която са затънали. Тепърва ще става ясно дали в ЕС ще се намерят политици, способни да защитят интересите на Стария континент. Ако ТПТИ бъде подписано, ЕС ще бъде здраво завързан към икономиката на САЩ, а идеята за сътрудничество с Русия и изграждане на Европа от Лисабон до Владивосток ще бъде извадена от дневния ред задълго. Не е случайно, че политик като Хилъри Клинтън определя ТПТИ като „икономическо НАТО“ (7).

Очевидно е, че политиката на САЩ за изолация на Русия и притискане на ЕС има предвид предупреждението на Самюел Хънтингтън, формулирано в една от фундаменталните му книги: „При един сблъсък на цивилизациите Европа и Америка ще вървят скачени заедно или скалповете им ще бъдат окачени поотделно“ (8). Въпросът е дали подходът от времето на индустриалната модернизация на Европа и света е подходящ за решаване на глобалните проблеми в ерата на информационното общество.

Вече се чуват сериозни мнения, че Вашингтон подрива своята собствена власт и влияние с агресивното си поведение, със санкциите срещу Русия. Те тласкат другите страни към изход от доларовата система за разчет, а именно тя е основата на американското могъщество, смята популярният американски анализатор Пол Крейг Робъртс, убеден, че неизбежно ще се стигне до премахване на долара като световна резервна валута (9).

Брюксел в ролята на младши партньор на Вашингтон

Европа изглежда по-скоро като послушен младши партньор на САЩ, отколкото като самостоятелен геополитически играч. Показателно е – ден преди приемането на поредните санкции на САЩ и ЕС срещу Русия в пресата се появи информация, че поне 9 държави от ЕС ще ги блокират (10). След като това не се случи, стана очевидно, че влиянието на САЩ на Стария континент продължава да бъде значително. Европа и САЩ имат интерес от взаимно сътрудничество, проблемът е, че за Европа то става за сметка на отношенията с Русия, а без нея не може да има пълноценен диалог между Запада и Изтока.

Реториката на САЩ и ЕС срещу РФ допълнително се втвърди след трагедията със самолета Боинг-777 на малайзийските авиолинии, довела до гибелта на 298 души. Още преди края на официалното разследване САЩ и водещите държави от ЕС побързаха да припишат вината на опълченците от Донбас и на техния съюзник Русия. Западът напълно игнорира очевидната истина, че при всички случаи отговорността за трагедията е на Киев – именно диспечери от Украйна са изменили маршрута на самолета, насочвайки го над зоната на бойните действия, те са му дали указанията да намали височината, на която лети. Не се задава и въпросът какво търси пътнически Боинг-777 над територия, на която се води война (11).

Европейската, както и американската преса от началото на конфликта в Новорусия представят Киев като жертва на руската агресия. Информацията от официалните украински източници не се подлага на съмнение. Версията за възможна връзка между действията на украинските военни и сваления пътнически самолет почти липсва в западните медии (12), в които без доказателства се порицават Русия и опълченците в Донбас. Още повече че вече има прецедент – през 2001 г. армията на Украйна, по време на учения, сваля самолет Ту-154, летящ за Тел Авив.

Очевидно трагедията цинично се използва за геополитически цели. Не е случайно, че на страницата си във фейсбук съветникът в Министерството на външните работи на Украйна Зорян Шкиряк призовава САЩ и НАТО да по-

могнат на украинските военни за водене на военната операция срещу опълченците от Новорусия.

С поведението си при този случай, със спънките, които прави на проекта „Южен поток“ (13, 14), както и с цялостната си политика по кризата в Украйна Брюксел създава впечатление за безпрецедентна зависимост от Вашингтон. Логичен е изводът, че проатлантическите сили на Стария континент доминират напълно. Засега няма индикации за готовност да бъде обсъждан въпросът за особения статут на Донецката и на Луганската народна република (ДНР и ЛНР). Това означава, че не се полагат сериозни усилия Киев да бъде принуден да се насочи към решаване на конфликта с политически средства. Компромисно мирно решение е възможно само ако Новорусия бъде призната като легитимен участник в преговорите. Нещо повече, ЕС открито заема позиция срещу опълченците и планира да разгледа въпроса за включването на ДНР и ЛНР в списъка на терористичните организации (15).

Формално ЕС призовава към примирие в Украйна, но с действията си не предлага никакви реални гаранции за това. Сили като Германия и Италия демонстрират готовност за преговори и компромиси с Русия, понякога се обявяват срещу по-сериозни санкции (16, 17), но това е по-скоро загриженост за собствената им икономическа изгода, тъй като имат значителни търговски връзки с РФ. Засега те дори не проявяват разбиране към позицията на Москва, за която е абсолютно недопустимо да отстъпи на Запада още една част от руското културно и геополитическо пространство.

Най-тревожно е, че нито САЩ, нито ЕС нямат видимо намерение да търсят изход от кризата, в който да бъдат уважени и интересите на Русия. Абсурдно е настояването им тя да остави без защита рускоезичните граждани на Украйна, които са подложени на репресии, заплашени са от геноцид и са обект на етническо прочистване – а че чудовищните престъпления на войските на Киев в Донбас са истина, се признава и от американски анализатори (18). Действията на украинското правителство се очертават като още по-престъпни, като се има предвид, че първоначалните искания на Югоизтока бяха умерени – федерализация на страната и държавен статут на руския език. Същевременно безочието на САЩ стигна дотам, че те изискват от Русия да съдейства на Киев за унищожаването на опълченците! „Настояваме Русия публично да признае отговорността и сама да предприеме действия против сепаратистите, които поощрява“ – това са думи на държавния секретар на САЩ Джон Кери (19). Европа пък няма смелостта да се противопостави на тази позиция и приглася на „по-големия брат“ със словесни заплахи към Русия (20). В поредното разширение на санкциите срещу РФ, прието на 26 юли, под действието им вече попадат 87 руски чиновници и 20 юридически лица. С такъв „черен списък“ Брюксел на практика поставя под въпрос международното сътрудничество в областта на сигурността, защото наказателните мерки засягат ръководителя на външното разузнаване на РФ Михаил Фрадков, директора на Федералната служба за сигурност Сергей Беседа и бившия министър на вътрешните работи Рашид Нургалиев. Последните съмнения около позицията на ЕС отпаднаха на 31 юли, когато бяха приети нови, т.нар. отрас-

лови санкции срещу Русия. Те засягат отделни физически и юридически лица, както и цели сектори на икономиката.

САЩ и ЕС изискват от Путин да направи геополитически отстъпки, надминаващи стореното от Горбачов и от Елцин в края на XX век – да допусне Западът да получи пълен политически, икономически и военен контрол над Украйна, а ракетите на НАТО да се настанят в опасна близост до Москва. Очевидно това е нереалистична политика, която е абсолютно неприемлива за Русия, а упоритото следване на тази линия може само да доведе до разрастване на военния конфликт.

Със сигурност в Европа има сили, противопоставящи се на конфронтацията с Русия, макар и да изглеждат по-слаби от атлантистите. Едва ли е случайно, че Германия и Франция се ограничават предимно с остра риторика, а не са толкова активни, когато става дума за налагане на икономически санкции. Шансът статуквото да се промени съществува – успех на Русия и проруските сили в Украйна, както и евентуална реализация на проекта „Южен поток" могат да променят съотношението на силите – позициите на САЩ в Европа да отслабнат и да се проправи път към приемливо решение за ЕС и за Русия. Американците обаче със сигурност ще направят всичко възможно, за да предотвратят развитието на подобен сценарий.

Интересите на Китай – Украйна като звено от новия Път на коприната

Икономиката на Китай силно зависи от износа, затова и този гигант не може да бъде равнодушен към случващото се в Украйна, която е потенциална отправна точка към пазарите на Стария континент и овладяването ѝ ще е сериозна крачка напред. Поднебесната империя вече направи мащабни инвестиции в Гърция и разчита да използва пристанищата на южната ни съседка като опорен пункт в Средиземноморието (21). При анализ на събитията не бива да се игнорира фактът, че морските транспортни пътища са контролирани от американския флот. Китай планира до 24 месеца да пусне на вода два самолетоносача. Очаква се той да стане втора по сила океанска държава, но дори плановете му да се осъществят – в близко бъдеще няма да е в състояние да се противопостави по този критерий на САЩ, способни по всяко време да парализират които и да са морски превози.

По тази причина Китай ще се опита да диверсифицира маршрутите си, за да не разчита само на водните пътища, колкото и евтини да са те. Замисълът е тяхната роля да остане спомагателна, а като алтернатива Поднебесната империя развива концепцията за Нов път на коприната, неконтролиран от САЩ, по който китайските стоки да се движат безпрепятствено към пазарите на Европа (22).

Европейският пазар изглежда перспективен за китайските стоки. Съществува сериозна вероятност за икономически спад в ЕС, ако той подпише ТПТИ, гласят прогнозите на редица анализатори (23). Не е случайно, че преди събитията на Майдана Китай се насочи към Украйна, а не към друга от бившите

социалистически страни в Източна Европа. На практика повечето от тях са европейски само икономически, политически са силно зависими от САЩ. Затова и не са най-привлекателната транзитна зона за Азиатския дракон.

Въз основа на тези съображения Китай се споразумя с бившия президент на Украйна Янукович за създаване на транспортен възел в Крим (24). В отговор САЩ и техните европейски сателити разпалиха Майдана в Киев, опитвайки се да спрат този проект. Истеричната им реакция около завръщането на Крим в Русия очевидно е предизвикана не само от политиката на сдържане на РФ, но и от нарасналата възможност китайската концепция за Нов път на коприната да се реализира. Затова не е изключено в близко бъдеще САЩ да поискат от страните от Черно море да направят транспортна блокада на Крим.

Обективно погледнато, за Китай би било изгодно, ако целият Югоизток на Украйна се отдели от Киев и се изгради стабилно ново държавно образувание. Ако това не се случи, глобалните транспортни комуникации през Крим ще изискват прекалено големи усилия за поддръжка и постоянно ще се намират под заплаха.

Със сигурност ръководството на Поднебесната империя има планове за действие при всички възможни сценарии в Украйна. Подписаните споразумения с Русия за доставка на газ и за сътрудничество в други сфери са сигнал, че Китай най-малкото ще запази дипломатически неутралитет и няма да застане на страната на Запада при ескалация на конфликта.

Сложният възел от противоречия е предпоставка за още по-сериозен глобален сблъсък. Някои анализатори гледат на случващото се в Украйна като на подготовка за Трета световна война. „Главната цел на САЩ е Русия, защото тя е най-богатата страна на света и основният исторически враг. След РФ капиталистическата върхушка ще се насочи към Китай. А Украйна е само инструмент, това е ахилесовата пета на Русия“, заяви наскоро популярният италиански журналист Джулието Киеза (25).

Надеждата за дипломатическо решение на кризата остава, колкото и несъвместими да изглеждат интересите на противопоставящите се страни. Най-активна в търсенето на мирен изход е Русия, която е най-застрашена от случващото се, а и има основания да се опасява от настъплението на САЩ, НАТО и ЕС на Изток.

Русия – чрез диалог към многополюсен свят

Русия днес е единствената сила, способна да спре проекта за еднополярен свят, доминиран от САЩ. Тя осъзнава своята мисия и притежава ресурси, за да я изпълни. В този контекст събитията в Украйна изглеждат като пусков механизъм за настъплението на Запада на Изток, което се подготвяше отдавна. Докато по време на Оранжевата революция преди 10 години на площадите бяха предимно либерали, ключова роля на Майдана през зимата, както и в последвалата гражданска война изиграха неонацистките групировки, толерирани от Запада в името на успеха в геополитическата борба с Евразийския колос.

Владимир Путин прояви удивително хладнокръвие спрямо агресивното поведение на Киев. Той се въздържа от военен отговор дори след провокативните обстрели на руска територия от украинските сили, взели жертви сред цивилни граждани (26). Политиката му изглежда на ръба на допустимия компромис, предизвиква редица въпроси у руските патриоти, тревожещи се за многобройните жертви сред рускоезичните граждани на Украйна и опасяващи се, че за пореден път се правят едностранни отстъпки на Запада. Поведението на президента обаче е обяснимо предвид целта на Русия – а именно: изход от кризата, който би бил възприет както от населението на Русия и Украйна, така и от световната общественост. През 2013 г. Русия постигна успех в Сирия с помощта на дипломацията, сега задачата е по-сложна, почти неосъществима заради негативния образ на страната, наложен чрез западните медии. „На Русия едва ли не ултимативно ѝ заявяват – или ни позволете да унищожим тази част от населението на Украйна, която е етнически и културно близка с Русия, или ще ви наложим санкции. Странна логика, разбира се, че тя е абсолютно неприемлива“, заяви Путин на заседание на Съвета за сигурност от 22 юли (27).

Хипотезата, че Кремъл ще изостави Донбас, изглежда неоснователна. Русия няма да се откаже от защита на националните си интереси, важна част от които е задържането на Украйна в орбитата на Руския свят. На този етап тя прави това чрез дипломатическа, хуманитарна и морална подкрепа за ДНР и ЛНР. Логиката, произтичаща от развоя на събитията досега, сочи, че Москва ще бъде солидарна с Новорусия, каквито и санкции да ѝ бъдат наложени, дори ако се стигне до пълна блокада и изолация.

Путин вероятно отдавна е разгледал възможността за разрив със Запада и за конфронтацията, която следва от това. Сдържаната и балансирана позиция на руския президент може да се обясни не със страх от възможен военен конфликт, а с желанието да се запазят и дори да се развият партньорските отношения с ЕС. Европейският акцент на руската политика е изключително силен. Наивно е да се смята, че Путин разчита на разбиране от страна на САЩ – очевидно те се стремят да изолират Русия.

Руската дипломация е амбициозна – тя не изпуска от поглед нито един фронт на глобално противопоставяне, не се фиксира само върху украинския, макар той да е най-важен. Русия се въздържа от военна намеса в Донбас не защото е притисната до стената, а защото води многопосочна политика, целяща превръщането ѝ във водеща глобална сила. РФ оставя вратата за преговори със Запада отворена, насърчава и използва всеки шанс за дипломатическо разрешение на конфликта, но без да прави неприемливи геополитически отстъпки.

Пътищата, водещи към целта, могат да бъдат разнообразни, а в интерес на РФ е да се запази пространство за маневри. По тези причини Путин упорито търси подкрепа в ЕС, с който Русия поддържа интензивни търговски отношения. Естествено средството за това няма да е изоставянето на Новорусия, а бавното движение напред с помощта на дипломацията.

Какво значение имат за РФ отношенията с ЕС се вижда и от новината, която външният министър Сергей Лавров съобщи по време на посещението си София: Русия инициира началото на консултации за създаване към 2020 г. на

зона за свободна търговия между ЕС и Евразийския икономически съюз (28) – проект, който е истинско предизвикателство за плановете на Вашингтон за подписване на ТПТИ. Ако САЩ все пак наложат волята си на Европа с помощта на политически и икономически натиск – като суровите глоби на европейски банки например (29), тогава Русия ще търси други възможности за промяна на глобалния ред и за изграждане на многополюсен свят. Движение в това направление са мащабните енергийни споразумения с Китай, сключени през май т.г., както и серията от визити на Путин в Латинска Америка. РФ подписа разнообразни споразумения за сътрудничество и с Бразилия, Аржентина, Куба и Никарагуа и така засили позициите си в зона, която е в непосредствена близост до САЩ (30, 31, 32). Задълбочава се партньорството ѝ с Беларус и Казахстан в Евразийския икономически съюз – трите страни интегрират своите енергийни пазари (33). Путин се срещна в Бразилия и с президента на РЮА Джейкъб Зума (34), както и с лидера на Индия Нарендра Моди (35).

Важна крачка напред бе създаването на Нова банка на развитие и пул за валутни резерви на БРИКС. Те са замислени като противовес на МВФ и Световната банка (СБ), които са контролирани от САЩ. Амбицията е оттук нататък развиващите се страни да не зависят от доминираните от САЩ структури, а това ще сложи край на американските надежди за икономическа изолация на Русия (36).

Русия и партньорите ѝ ясно осъзнават и важността на контрола върху информацията. Неслучайно страните от БРИКС се опитват да създадат свой модел за регулиране на интернет (37).

Дипломатическите усилия на Русия за подобряване на отношенията със Запада получиха тежък удар заради инцидента с Боинг-777 на авиолиниите на Малайзия. Трагедията бе използвана като основание за още по-враждебна политика на САЩ и ЕС към Русия. Показателно е желанието на украинската страна ДНР и ЛНР да попаднат в списъка на терористичните организации и да бъдат третирани като терористи (38). Това би било сериозно понижение на техния статут, както край и на възможностите за политическо разрешение на конфликта.

Западните покровители на Украйна побързаха да използват катастрофата на самолета и за предоставяне на военна помощ на страната, без да изчакат резултатите от международните разследвания и незачитайки фактите и аргументите по случая, дадени от руската страна (39). Налице са предпоставки за ескалация на бойните действия в Новорусия. За Русия остава надеждата да съумее да убеди чрез безспорни доказателства световното обществено мнение в невинността на опълченците.

Ако партията, разигравана в Украйна, протече по негативния за РФ сценарий, а западните санкции се усилят, тогава Русия вероятно ще въведе мерки и ограничения за САЩ и ЕС (40). Санкциите могат да ускорят завоя на Изток на руската външна политика. Съществуват мнения, че това ще има положителен ефект. Страната може да открие за себе си огромен пазар, превъзхождащ европейския (41). „Не мога да си представя Путин в международна изолация, за Русия светът не се изчерпва с Европа и Америка“, подчерта американският анализатор Стивън Коен (42).

Външнополитическите инициативи на Москва правят впечатление с мащабността си, но някои експерти смятат, че във вътрешен план властта закъснява с промяната на икономическата политика, която трябва да обърне гръб на неолибералните догми и да бъде пригодена за мобилизационен режим (43, 44). Проблемите ясно се осъзнават от ръководството на РФ и решаването им изглежда въпрос на време. „Трябва да съкратим големите разлики между субектите на Федерацията относно икономическата база и качеството на живот на хората“, заяви Путин на съвещанието на Съвета по национална сигурност на 22 юли (45). Президентът обърна внимание и на необходимостта да се намали зависимостта на руската икономика и на нейната финансова система от неблагоприятни външни фактори, като даде да се разбере, че има предвид не само нестабилността на глобалните пазари, но и възможните политически рискове.

Украйна – еуфория на ръба на пропастта

Украйна на практика спря да бъде унитарна държава още след Майдана през февруари. Дори при пълна победа на силите на Киев над Югоизтока гражданите на страната ще бъдат разединени и изглежда немислимо отново да заживеят заедно така, както досега. Договорът за асоцииране на Украйна с ЕС, подписан на 27 юни, едва ли ще даде положителни резултати в обозримо бъдеще. Включването на страната в „Западната цивилизация“ изглежда малко вероятно. Икономическото бреме от 44 милиона украински граждани е непосилно за ЕС, който има достатъчно собствени проблеми.

Независимо от здравия разум и предупрежденията на експертите по-голямата част от украинците са в еуфория от събитията през тази година, не липсват и желаещи да рискуват живота си в името на обещаваното им светло бъдеще. Трезв поглед върху случващото се в страната обаче показва, че ситуацията е далеч по-сложна, отколкото си представят жителите ѝ. Политиката, провеждана от новите управляващи, е твърде далеч от традициите на либералната демокрация. Риториката им е крайно националистическа, а понякога и откровено нацистка. Това едва ли е станало незабелязано от техните покровители.

Аналогията с тридесетте години на XX век и възхода на Третия райх е очевидна и логична. Сега се изгражда държава, изключително враждебна към Русия, готова дори за мащабен военен конфликт със своя могъщ съсед. Плашещо е обещанието на новия министър на отбраната Валери Хелетей да проведе парад на победата в Севастопол (46).

Войнственото поведение на Киев очевидно се крепи на увереността в подкрепата на САЩ, както и в това, че Москва няма да се намеси, за да спаси Новорусия. Украйна осъществява агресия, извършва чудовищни престъпления срещу мирните жители на Донбас (47, 48), осъзнавайки козовете си в евентуална война с Русия. Първо, това е очакваната помощ на САЩ и НАТО (49, 50). Второ, в ход е мощна консолидация на населението на Западна и Централна Украйна около политическото ръководство, борещо се за „национална независимост“. Трето, налице е тенденция към рязко увеличение на политическата значимост

на Украйна – от маргинална държава в политическата периферия тя се превръща в ключова зона, в която се сблъскват глобалните сили.

В този контекст, няколко дни преди да подаде оставка, премиерът Арсений Яценюк декларира готовност за пълно скъсване на икономическите отношения с Русия и рязък завой на Украйна на Запад. „Трябва да сме готови, че в бъдеще напълно ще ограничим търговията с Русия в двустранен формат", заяви той на съвещание по въпросите на диверсификацията на пазарите и на източниците за доставки на промишлена продукция (51). Яценюк уточни, че украинският експорт ще се съкрати с около 5 млрд. долара. На същата среща той подчерта, че Украйна на практика е в състояние на война и при закрити врата ще даде съответните поръчения за подготовка на националната икономика за работа при мобилизационен режим (52).

Данните, посочени от Яценюк, се оспорват от някои експерти. Само през 2013 г. експортът на Украйна в РФ беше над 15 млрд. долара при съвкупен износ на страната общо 63 милиарда долара, а най-голям бе делът на износа в ЕС – 17 млрд. (53). Това означава, че трудностите за икономиката на страната ще са още по-сериозни, но тежък удар ще получи и икономиката на Русия, за която само в космическия отрасъл загубата ще бъде над 1 млрд. долара (54). Нерешен остава и газовият въпрос, в началото на юни Украйна и Русия прекратиха без резултат преговорите си за цената на синьото гориво, вследствие на което РФ спря доставките си. Спорът тепърва ще се решава от Стокхолмския арбитражен съд, но той допълнително усложнява и без това тежката икономическа ситуация на Украйна, която по всяка вероятност ще разчита на реверс от Европа, за да покрива нуждите си от природен газ.

На този фон и въпреки продължаващия военен конфликт в Донбас, американска рейтингова агенция предрича стабилизация на страната (55). Оптимистични прогнози дават и някои украински експерти, които изглеждат спокойни независимо от прекъсването на икономическите отношения с Русия. „Опасенията, че европейските стоки ще изместят украинските след договора за асоциация с ЕС, са преувеличени", смята директорът на Института за икономически изследвания и политически консултации в Киев Виктория Мовчан (56). Подобни предвиждания изглеждат по-скоро като политически мотивирани, едва ли отразяват реалното състояние на нещата. То е повече от тревожно и с настъпването на есента и зимата икономическата криза в Украйна може да ескалира и да донесе сериозни политически последствия (57).

Изискванията на МВФ за заемите, които отпуска на Украйна, предвиждат драстично орязване на социалните разходи, повишаване на цената на газта за вътрешно подобрение, а това неизбежно ще доведе до спад в стандарта на живот. Целесъобразността на препоръчаните мерки се поставя под въпрос от редица икономисти (58, 59).

Колко различни са реалностите от гръмките изявления се видя и от оставката на премиера Арсений Яценюк на 24 юли, която обаче бе отхвърлена от Радата седмица по-късно. Този ход вероятно бе опит на Яценюк да избяга от отговорността за колапса на страната, както и част от вътрешнополитическата борба преди насрочените за октомври парламентарни избори. Възможности-

те пред министър-председателя да промени нещата към по-добро изглеждат скромни. Единственият шанс за властта в Киев да отклони вниманието на населението от очертаващия се икономически крах е продължаваща война в Новорусия или евентуален въоръжен сблъсък с РФ.

Феноменът Новорусия – завръщане на Левия проект

Новорусия е епицентър на кризата не само заради военните действия, водещи се на тази територия, но и заради възкръсналия призрак на социализма, напиращ да се завърне на историческата сцена. В края на XX век мнозина побързаха да погребат лявата идея, но че тя продължава да живее в сърцата на хората ясно се вижда в случващото се в Донбас. На събитията в региона трябва да се гледа не само през очите на геополитиката, но и като се отчита какво обществено-икономическо устройство иска населението.

Очевидно е, че хората воюват не само за Луганската и за Донецката народна република. Целта е създаването на Новорусия като държава, в която според замисъла и желанието на основателите ѝ да могат да влязат още шест рускоезични области от Украйна, като вратата се остави отворена и за други региони. Понятието Руски свят, употребявано често във връзка с конфликта, има своето важно значение, макар за мнозина да звучи абстрактно. Патриотичната идея сплотява народа, ала в бъдещия процес на държавно строителство на Новорусия не може да се игнорират и икономическите закони.

Продължаващата война приковава погледите към сводките на главнокомандващия полковник Стрелков. Не бива заради случващото се на бойното поле да се пренебрегват и други – не по-малко важни неща, а именно идеите на революционерите в Новорусия. В конституциите на новите републики пише, че ДНР и ЛНР са „социални държави". Лидерите им ясно изложиха плановете си за национализация на едрата промишленост. На практика жителите на Донбас застават зад идеята за уникален социален модел, за народовластие и общонародна собственост. Проектът „Новорусия" получава възможност да се превърне не просто в някаква държава на руснаците на територията на бивша Украйна, а в магнетичен образ, база и плацдарм на идеята за социална справедливост за цялото постсъветско пространство.

Самопровъзгласилите се републики се ползват с подкрепата и симпатиите предимно на обикновените хора. Бъдещето на новата съюзна държава зависи не само от руската военна помощ, изглеждаща задължителна в сблъсъка с армията на Киев, а и от вярата на местното население, че може да се изгради общество, основано на нови принципи. „Народът се справя, изглежда това е заложено в нашия руско-украински народ на генетично ниво, проектът Новорусия се реализира в стила на Пугачов", пише писателят и лидер на руските националболшевики Едуард Лимонов (60).

Възходът на радикалния национализъм, превратът през февруари и подготвяната забрана на Комунистическата партия на Украйна (КПУ) вероятно ще предизвикат естествена реакция – движение към противоположния полюс и по-голяма подкрепа на левите идеи както в Русия, така и по други точки на земното кълбо.

Подкрепата за съпротивата срещу агресивния национализъм в Украйна е предпоставка за солидарност на повечето леви хора на планетата. Това е логично, като се имат предвид мащабите на репресиите срещу левите и комунистите в бившата съветска република, както и истеричната русофобия на властите в Киев, подкрепяни от неонацисти от цяла Европа (61). Официалното поставяне на КПУ извън закона ще бъде факт в близко бъдеще (62, 63), а репресиите не са изненада – не са малко комунистите, които с оръжие в ръка воюват за Новорусия. Организацията на КПУ в Луганск подкрепи местната народна република. В Русия комунистите провеждат внушителна кампания за събиране на хуманитарна помощ за жителите на Новорусия.

Положението в Европа е различно. Позицията на социалдемократите, особено на участващите в управляващите коалиции, буди много въпросителни. Засега те остават пасивни и безучастни към престъпленията на властта в Киев – като масовото убийство в Одеса, към чудовищните акции в завоюваните градове на Новорусия като Славянск и Краматорск.

Изглежда немислимо истинските леви да се застъпят за кафявите палачи. Същевременно, погледнато от този ъгъл, Марин льо Пен, нейният заклеймяван като крайнодесен Национален фронт, който се изправи срещу вълната от неонацизъм в Украйна, несъмнено е значително по-социалистически от социалистическото само на думи правителство на Оланд във Франция. Звучи парадоксално, но е факт, защото именно нетърпимостта към нацизма е най-добрият атестат за симпатии към хуманизма, социалната справедливост и левите идеи.

Радикално левите и комунистите от различни страни по света обаче изразяват своята солидарност със съмишлениците си от Украйна (64, 65, 66). Ярко впечатление направи пламенната реч на лидера на германската лява партия Грегор Гизи срещу канцлера Ангела Меркел, която на официално ниво подкрепи бандеровците и се присъедини към санкциите срещу Русия (67). Много от компартиите в Европа, както и КПРФ в Русия изразиха солидарността си с КПУ. Европейските леви започнаха подписки в защита на украинските комунисти (68). За възхода на егалитаризма е показателно усилването на левите сили в Европарламента, в който те вече разполагат с 51 места вместо с 31, както бе в предишния.

Все още няма информация миньорите от различни страни да изразяват подкрепа за колегите си от Донецк, изправили се срещу кафявата чума. Не се забелязват и бурни протести на пацифистите антиглобалисти, въпреки че в други подобни ситуации те са изразявали негативното си отношение към случващото се. Възниква въпросът – нима страданията на жените, децата и старците от Донбас не будят възмущение у противниците на войната, както невинните жертви в бивша Югославия например?

Очевидно пролетарският интернационализъм към днешна дата не е развит в степента, в която левите биха искали да бъде. Но едва ли е изчезнал напълно. По света има както гласове в подкрепата на Новорусия, така и доброволци, готови да воюват за антифашистката кауза (69).

Много е вероятно случващото се в Донбас да рефлектира и в политическия живот в Русия, където ключов проблем е разривът между богатите и бедните.

Развитието на Новорусия като самостоятелен политически проект е под много въпросителни предвид водещата се война срещу войските на Киев. Ако тя завърши успешно, ДНР и ЛНР могат да поставят ново начало на социализма.

Колко органически свързани са левите идеи с Новорусия се вижда и от лидерите на съюзната държава. Премиер на ДНР е Александър Бородай, известен с левите си възгледи, сътрудничил навремето с националболшевишката партия на Едуард Лимонов. Народният губернатор на Донецк Павел Губарьов пък излезе с радикалния лозунг да се забрани даването на кредити срещу лихва. „Парите не са стока, а само нейният обменен еквивалент. Лихвеният процент – това е метод за заробване на предприятията, средство за несправедливо преразпределение на ресурсите в полза на лихварите (банката). Новорусия ще покаже на целия свят пример за справедлива финансова система. Ще се превърне във фундамент за реализация на идеята за социална справедливост в останалите сфери на живота“ (70).

Прави впечатление и манифестът на Народния фронт за освобождение на Украйна, Новорусия и Прикарпатската Рус. „Държавата, действаща от името на народа и контролирана от неговите представители, се явява най-голям притежател на капитала и контролира стратегическите отрасли на икономиката“, пише в него (71).

Бъдещето на Новорусия ще се реши както на бойното поле, така и в управлението след евентуалния успешен изход на войната. Въпросът е не дали новият съюз ще се присъедини към Русия. Напълно е възможно да съществува още една руска държава, която да се изгради от нулата, да бъде свободна от тъмните страни на съвременната РФ. Затова, къде на шега, къде на сериозно, Александър Дугин предлага „не Новорусия да се присъедини към Русия, а Русия към Новорусия, ако новият държавен проект в Донбас се развие успешно“ (72). Шансовете това да се случи изглеждат мъгливи, но такива са перспективите на всяка голяма социална промяна, когато е още в зародиша си…

Апокалипсис или многополюсен свят?

Украинската криза изглежда е замислена от САЩ с цел окончателно решение на руския въпрос и затвърждаване на глобалната хегемония на западната цивилизация. Събитията обаче придобиха неочакван обрат. Русия отговори както подобава на агресията, осуети настаняването на НАТО в Крим и предприе редица дипломатически инициативи, поставящи основите на бъдещия многополюсен свят, в който идеята за социална справедливост трябва да заема полагащото ѝ се място. Учредяването на Евразийския икономически съюз, дългосрочните стратегически договори с Китай, засилването на връзките на БРИКС, изграждането на алтернативи на СБ и МВФ са важна крачка напред в това направление. Мнението, че тези инициативи са чисто прагматични и в тях няма нищо ляво, не звучи убедително. САЩ са Ватиканът на капитализма и тази обществено-икономическа система ще бъде непоклатима, докато не се създаде друг геополитически полюс, способен да ограничи могъществото на настоящия глобален хегемон и да генерира нови идеи за организация на обществото. Русия и партньорите ѝ не

могат да си позволят да сменят социалната система веднага, но този въпрос неизбежно ще бъде поставен в обозримо бъдеще, когато идеологическият монопол на неолиберализма бъде низвергнат заедно със своя крепител САЩ.

Икономическите, екологичните и политическите проблеми на човечеството изискват то да изгради един по-егалитарен свят, за да се съхрани като вид и да отговори на предизвикателствата на XXI век. Актуална е потребността от един съвременен социалистически проект по завета на Александър Лилов за развитие на лявото в постиндустриалната епоха. „Под модернизация на социализма разбирам неговата способност да реши по-добре от капитализма най-острите проблеми на съвременното информационно общество: премахване на бедността; преодоляване на екологичните опасности; постигане на високо качество на живот за всички хора; утвърждаване на алтерглобализация, облагодетелстваща всички народи; установяване на многополюсна световна система“, пише той в последната си книга „Преходът“, издадена през 2012 г. (73).

С какви темпове ще се развива движението наляво до голяма степен зависи и от изхода от кризата в Украйна. Ако Украйна унищожи Новорусия, Русия ще бъде изолирана от ЕС и ще трябва да преориентира политиката си изцяло към Азия, Латинска Америка и Африка. Тя ще се озове в тежка ситуация, но няма да спре движението си към промяна на икономическата система. Напротив – озовала се на ръба на пропастта, Русия ще ускори прехода си към мобилизационна икономика, към модернизация и развитие на авангардни технологии, към по-справедливо разпределение на благата, съпроводено с отстраняване на либералния сегмент от политическия елит на страната.

По-вероятно изглежда развитието на сценарий, при който проруските сили ще надделеят в Донбас. Великата славянска страна едва ли ще предаде ДНР и ЛНР, обратно – ще им оказва подкрепа с всички възможни средства. Съпротивата на Югоизтока срещу властта в Киев ще продължи, съюзната държава Новорусия ще отстои независимостта си, но няма да бъде призната от Запада. Украйна ще остане крайно нестабилна предвид очертаващите се икономически трудности. Опитите ѝ да пренесе военните действия на руска територия могат да доведат до катастрофални последствия, дори до глобална ядрена война (74).

САЩ провокират Русия, поставят света на ръба на Апокалипсиса, но едва ли ще си позволят да преминат определена граница на благоразумието. По-логично е американците да се ограничат с подкрепа на управляващите в Киев, да работят за продължителен въоръжен конфликт в Украйна, опитвайки да се възползват от него максимално.

Създавайки напрежение между Русия и ЕС, САЩ най-вероятно ще се преборят за подписването на ТПТИ, а така ще си гарантират водещата глобална роля поне за още няколко години напред. Това едва ли ще е достатъчно, за да се спрат процесите за изграждане на многополюсен свят. Те вече са в ход, въпрос на време е той да се превърне в реалност!

01.08.2014

Следва продължение!

*К*РИЗАТА В УКРАЙНА

ХРОНОЛОГИЯ

Юни

„Случилото се в Украйна е резултат не от появата на принципно нови тенденции, по-скоро е кулминация на курса, осъществяван дълги години от западните партньори към Русия“, заяви министърът на външните работи Сергей Лавров на среща с членовете на Руския съвет по международни отношения, състояла се на **4 юни**. „Най-важното направление за руската външна политика е последователното укрепване на нейната многовекторност“, подчерта той.

Украинските сили бомбардираха село Симеоновка, близо до Славянск, на **5 юни**. Бойци от Националната гвардия доубиваха оцелелите. Чешкият журналист Вацлав Данда сравни случилото се със зверствата на нацистите в Лидице през 1942 г. В същия ден Русия повдигна пред ОССЕ въпроса за употребата на авиация от въоръжените сили на Украйна и за атаките на жилищни райони.

На **11 юни** председателят на Президиума на Върховния съвет на Донецката народна република (ДНР) Денис Пушилин призова Русия да въведе миротворчески сили на нейна територия. „Основната задача пред нас е да евакуираме от горещите точки децата, старците, жените и ранените. Ситуацията е абсурдна – терористите обстрелват автобуси с ранени или погребални процесии“, каза той.

На **12 юни** министърът на външните работи на Русия Сергей Лавров призова американския си колега Джон Кери да съдейства за спиране на военните действия. Лавров подчерта необходимостта от „съгласуване на условията за прекратяване на огъня, решаване на острите хуманитарни проблеми и налагане на общонационален диалог за бъдещото устройство на Украйна“. Той акцентира на важността преговорите да се водят между двете страни в конфликта. Призив за мир отправи и Ангела Меркел. „Всички искаме в Украйна да бъде прекратена стрелбата. Едва след това новият украински президент ще може да се съсредоточи върху провеждането на необходимите реформи. Трябва да направим всичко, за да се оправдаят надеждите за ново начало“, заяви германският канцлер пред „*Deutsche Welle*“. Според нея за тази цел е необходимо да се съхрани териториалната цялост на Украйна и да се спазват правата на човека. „Източното партньорство със страни като Молдова, Грузия и Украйна не е насочено срещу Русия“, декларира Меркел.

Допитване на популярния руски интернет ресурс *www.regnum.ru* показа, че 77.2% от гласувалите в анкетата са за военна помощ от Русия за опълченците. Едва 18.1% са гласували против.

ДНР планира да влезе в Митническия съюз до края на 2015 г., а до началото на 2018 г. – да създаде съюзна държава с Русия, оповести вицепремиерът Андрей Пургин.

Губернаторът на Днепропетровск Игор Коломойски предложи на президента Петро Порошенко проект за издигане на стена, отделяща Украйна от Русия. Замисълът на Коломойски е съоръжението, чието изграждане е оценено на 50 млн. евро, напълно да лиши Русия от възможността да подпомага опъл-

ченците през границата, защото тя ще стане непроходима за хора, машини и животни.

„Операцията на украинските силови служби е терор и геноцид, убиват ни, защото сме руснаци“, заяви Денис Пушилин пред РИА Новости. Той потвърди, че опълченците разполагат с танкове: „Имаме танкове, те са в Донецк и това е минимумът, даващ ни надежда да защитим града. Против нас използват тежко оръжие, авиация, хеликоптери, фосфорни бомби.“

На **14 юни** украински екстремисти свалиха знамето от руското посолство в Киев, преобърнаха дипломатически автомобили и хвърляха яйца и камъни по сградата. По-късно към тях се присъединиха членове на самоотбраната на Майдана и десетки радикални активисти с маски. Те замерваха с бомбички двора на дипломатическата мисия. „Представители на батальона „Азов“, който е спонсориран от Игор Коломойски, са сред организаторите на нападението над посолството на Русия в Киев“, съобщи пресаташето на руското посолство Олег Гришин. РФ внесе в Съвета за сигурност на ООН проекторезолюция, която осъжда нападението на посолството. Според източник, цитиран от ИТАР-ТАСС, делегациите на Великобритания, САЩ и Франция са блокирали приемането на предложението на Русия. Председателят на ОССЕ Дидие Буркхалтер призова украинските власти да гарантират сигурността на всички дипломатически мисии в страната.

Министърът на външните работи на Украйна Андрий Дешчиця употреби нецензурни думи по адрес на Владимир Путин пред камерата по време на атаката на руското посолство. Президентът Порошенко не освободи министъра незабавно, а посланикът на САЩ в Украйна Джефри Пайет определи Дешчиця като „умел дипломат“ в своя туитър. Коментарът на Сергей Лавров бе категоричен: „Повече няма да разговаряме с персоната на име Дешчиця, Москва ще вземе мерки за гарантиране сигурността на посолството в Киев.“ Китай осъди нападението над посолството на РФ в Киев. „Смятаме, че съгласно виенските конвенции и съответните международни закони на дипломатическите структури и на сътрудниците им трябва да бъде гарантирана сигурност“, заяви официалният представител на китайското министерство на външните работи Хуа Чанън.

Председателят на Върховната рада на Украйна Александър Турчинов заплаши: опълченците в Югоизтока трябва да бъдат или избити, или осъдени на доживотен затвор.

На **15 юни** опълчението в Луганск свали украински самолет Ил-76, който по официална информация е превозвал 40 бойци от Националната гвардия и 9 души екипаж. На борда е имало и чуждестранни наемници, включително полски и литовски, твърдят някои източници.

„Газпром“ въведе режим на предплащане от украинската страна за доставки на газ“, съобщи пресцентърът на руския холдинг. „Решението е прието заради хроническото неплащане от страна на „Нафтогаз Украйна“. Дълговете на компанията за доставения руски газ са 4.458 млрд. долара; 1.451 млрд. – за ноември–декември 2013 г., 3.007 млрд. – за април–май 2014 г.“, гласи съобщението. Това изявление дойде само няколко часа след като в Киев разговорите за

цената на газта между Русия, Украйна и ЕК завършиха без успех. Преговорите започнаха още в края на май. На 26 май „Газпром“ постави условията си, за да се откаже от режима на предплата – предложи на Украйна да погаси 2 млрд. долара от дълга до 7 юни и да плати 500 млн. долара за доставките през май. „Русия води преговорите по газта абсолютно открито и прозрачно. Предложенията ни са повече от партньорски, насочени са към подкрепа на украинската икономика в трудните за нея времена. Ако преговорите бъдат отложени, ще разговаряме по друг начин“ – предупреди президентът Путин няколко дни преди това.

„Газпром“ спря доставките за Украйна, по газопровода върви само предназначеното за транзит в Европа синьо гориво, като обемът е 185 млн. куб. м на ден“, заяви министърът на енергетиката на Украйна Юрий Продан, подчертавайки, че Киев гарантира доставките.

„Газпром“ подаде иск към „Нафтогаз Украйна“ в Стокхолмския международен арбитраж относно доставения, но неизплатен газ на стойност 4.45 млрд. долара. От своя страна „Нафтогаз“ също подаде иск – настоява за „справедлива пазарна цена“ на газта. „Искът съдържа и настояване „Газпром“ да върне 6 млрд. долара, получени неправомерно за доставките от 2010 г. насам. Премиерът на Украйна Яценюк заяви, че страната му е натрупала 14 млрд. куб. м запас от синьото гориво.

Еврокомисарят по енергетиката Гюнтер Йотингер увери, че Киев е готов да изпълнява транзитните си задължения по доставката на руския газ в Европа.

Помощник държавният секретар на САЩ за Европа Виктория Нюланд обяви на **17 юни**, че позициите на страната ѝ относно налагането на нови санкции на Русия заради политическата криза в Украйна се сближават с европейските. „Ние сме обединени около това как да изглеждат следващите икономически санкции“, заяви Нюланд пред германския фонд „Маршал“ (тинк-танк, работещ за сближаване и интеграция между САЩ и ЕС), заканвайки се мерките да ударят руския банков сектор, енергетиката и отбраната.

Председателят на президиума на Върховния съвет на ДНР Денис Пушилин анонсира главните задачи на републиката – „освобождение на народа от бандитските формирования на киевската власт“, а след това вече да бъде изпълнявана програмата за социалното развитие на републиката. Заплатите и социалните плащания на ДНР ще се повишават в резултат на национализацията на предприятията, отказващи да плащат данъци в бюджета на ДНР, поясни той.

Президентът Порошенко забрани каквото и да е сътрудничество с Русия във военната сфера. От Москва незабавно отвърнаха, че това ще даде негативни последствия преди всичко за украинския ВПК. Русия вече има план за заместване на вносната украинска продукция. Руските експерти посъветваха властите в Киев да си спомнят какво се случи с ВПК на някои други страни от Източна Европа.

Официалният представител на американския Държавен департамент Джен Псаки отказа отговор на въпроса приемлива ли е лексиката, използвана от украинския премиер Арсений Яценюк, определил жителите на Донбас като „подчовеци“, и от министъра на външните работи Андрий Дешчиця, използвал нецензурен израз по адрес на Владимир Путин.

Президентът на Украйна Порошенко не бива да взема страната на силите, планиращи провеждането на етническа чистка в Югоизтока, предупреди руският външен министър Сергей Лавров. Той коментира и убийството на руските журналисти Игор Корнелюк и Антон Волошин от украинската армия. „Това е предупреждение за западните покровители на Киев, те трябва да спрат безогледната подкрепа за насилствените действия, да заставят киевските власти да изпълнят обещанията на президента Порошенко, да започне общонационален диалог за бъдещето на Украйна с участието на всички региони на страната“, заяви Лавров.

На **19 юни** Павел Климкин замени Андрий Дешчиця на поста външен министър на Украйна. На същата дата премиерът на ДНР Александър Бородай съобщи, че в Москва започва работа представителство на републиката.

Президентът Порошенко обяви временно спиране на огъня в Украйна и изложи своя план за прекратяване на конфликта, съдържащ 15 точки. Неговите условия приличат по-скоро на ултиматум – предложение за капитулация на Югоизтока, отколкото на план за спиране на военните действия, дори не се споменава за старт на преговорите. Планът предвижда да бъде блокирана украинско-руската граница и наказателните подразделения да прочистят Югоизтока от опълченците.

Русия поиска окончателно спиране на военните действия. „Ако огънят бъде прекратен, а местните опълченци проявят воля за преговори, това ще бъде крачката, която всички очакваме от президента Петро Порошенко“, каза Сергей Лавров. „Ако целта е само опълченците да предадат оръжията си и да бъдат вкарани в затвора, това по-скоро е етническа чистка“, уточни руският дипломат номер 1.

Външните министри на Русия, Полша и Германия се срещнаха в Санкт Петербург, за да обсъдят обстановката в Украйна. „Не сме близо до решаване на украинската криза. Но след месеци интензивни дипломатически усилия страните най-накрая общуват пряко една с друга“, посочи немският външен министър Щайнмайер.

Сергей Лавров съобщи, че е поговорил с колегите си „делово и поверително“, и им благодари за участието в „много полезния разговор“. „Ние сме убедени, че независимо от различните интерпретации на станалите по време на украинската криза събития днес трябва да се концентрираме върху безусловното и незабавно спиране на кръвопролитието и на употребата на сила и върху започването на диалог с участието на всички региони в Украйна, за да се договорят за бъдещото държавно устройство на тази страна“, каза руският външен министър. Той потвърди, че Русия е за строго спазване на Женевските договорености от 17 април, и не сподели оптимизма на германския си колега, който смята, че ескалацията отстъпва място на по-спокоен процес. „Засега членството на Украйна в НАТО не стои на дневен ред“, предупреди полякът Шикорски.

На **22 юни** в Харков се проведе митинг с настояване за федерализация на Украйна. В сблъсъците с милицията пострадаха двама души, а над 30 бяха задържани. Междувременно от Новорусия обявиха, че боевете продължават

въпреки обявеното от Порошенко спиране на огъня. Хуманитарната криза на Украйна е ужасна, призна главата на ПАСЕ Ан Брейзър.

ЕС ще направи всичко възможно, за да подкрепи плана на украинския президент Петро Порошенко, декларира върховната представителка на Съюза по външната политика и сигурността Катрин Ащън. „Главната ни задача днес е да анализираме положението в Украйна на основата на информацията, която ще ни предостави външният министър Павел Климкин", каза тя. Външният министър на Великобритания Уилям Хейг отново повдигна въпроса за нови европейски санкции срещу Русия. Според него всичко зависи от това как РФ ще реагира на мирния план на украинския лидер Петро Порошенко. „Министрите ще положат всички усилия, за да подкрепят възстановяването на мира и стабилността в Украйна, а най-доброто средство за това е планът на Порошенко", заяви Хейг в навечерието на срещата на ръководството на ЕС на 26 и 27 юни.

Руският външен министър Лавров и германският му колега Щайнмайер изразиха отново позицията си по украинската криза. В момента е необходимо „трайно спиране на огъня" като условие за практически стъпки към диалог между властите в Киев и бунтовниците в Югоизточна Украйна, изтъкнаха те. Двамата министри разговаряха за ролята на ОССЕ в укрепването на доверието между страните в конфликта, за нуждата да се намери справедливо решение на „газовия проблем", за надеждата си възможно най-скоро да бъдат свикани консултации между Москва, Киев и Брюксел, за да се анализират последиците от планираното споразумение за асоцииране на Украйна в ЕС.

Лидерите на Новорусия се съгласиха да прекратят огъня до 27 юни в резултат от консултациите, състояли се при посредничеството на Москва и ОССЕ. Примирието бе нарушено от Киев още същата нощ. Сред участниците в разговорите в Донецк от украинска страна беше бившият президент Леонид Кучма. Русия бе представена от посланика си в Украйна Михаил Зурабов. От името на Новорусия преговаряха премиерът на ДНР Александър Бородай и лидерът на движението „Югоизток" Олег Царьов. В деня на разговорите киевският съд обяви, че задочно арестува ръководителите на ДНР и ЛНР. Министрите на външните работи на ЕС настояваха в Украйна да действа полицейска мисия от ЕС, аналогична на и досега работещата в Косово. Батальонът „Азов", създаден на 4 май в Бердянск и финансиран от олигарха Игор Коломойски, се отправи да воюва на Югоизток на 24 юни, независимо от анонсираното от президента Порошенко примирие.

С последните си действия ЕС поставя под въпрос стратегическия характер на отношенията си с Русия, гласи обръщение на Министерството на външните работи на РФ. В него се напомня, че преди 20 години е подписано споразумение за партньорство между ЕС и Русия. „Подготовката на документа, насочен към укрепване на взаимноизгодните връзки в интерес на гражданите и деловите кръгове в Русия и държавите от ЕС, бе спряна въпреки интересите на европейските народи", подчерта руското външнополитическо ведомство.

Министърът на външните работи на Германия Щайнмайер и премиерът на Украйна Яценюк обсъдиха ситуацията в страната. Щайнмайер видя напредък в опитите да се успокои ситуацията в източната част на страната.

Владимир Путин отправи писмо до председателя на Съвета на федерацията Владимир Матвиенко, в което предлага да се отмени постановлението за използване на Въоръжените сили на Русия на територията на Украйна, съобщи прессекретарят на президента Дмитрий Песков. „Това е с цел нормализация на обстановката и регулиране на ситуацията в Югоизтока и е свързано с началото на тристранни преговори по този въпрос“, каза той

На **25 юни** Владимир Путин обърна внимание на лидерите на Франция, на Германия и на Украйна, че е необходимо да се удължи срокът на примирието, което да продължи и след 27 юни. Франсоа Оланд и Ангела Меркел оцениха положително действията на Русия по деескалация на конфликта. Те призоваха руския и украинския президент да си сътрудничат, а също така да реализират плана за прекратяване на огъня, да контролират границата с подкрепата на ОССЕ. Те изказаха надежда, че всички задържани в хода на конфликта ще бъдат освободени в най-близко време.

На **26 юни** държавният секретар на САЩ Джон Кери приветства отмяната на постановлението, разрешаващо използване на руски войски в Украйна. „Доволни сме от действието на Путин. Това е важно, това е голяма крачка, но нещата могат да се променят за 10 минути, наясно сме с това. По-добре ще бъде, ако Путин публично се обърне към опълченците с призив да сложат оръжие.“ На **27 юни** Украйна подписа споразумението за асоцииране с ЕС. „Това е голям ден за Европа. Днес ЕС ви подкрепя повече отвсякога“, заяви председателят на Европейския съвет Херман ван Ромпой.

Юли

На **1 юли** Владимир Путин направи изявление на съвещание на посланиците и постоянните представители на Русия, състояло се в Санкт Петербург. „За съжаление се забелязва неефикасност на международното право, не се спазват елементарни норми за приличие, господства принципът на всепозволеност. Виждаме го и в случая с Украйна. Ние с вас трябва да сме наясно, че събитията, които бяха провокирани в Украйна, са концентриран израз на прословутата политика на сдържане. Нейните корени, както знаете, са дълбоко в историята и е очевидно, че тази политика не е прекратявана дори и след края на Студената война“, каза той.

На **2 юли** външните министри на Русия, на Германия, на Франция и на Украйна направиха съвместна декларация за примирие в Югоизтока на Украйна. Инициативата за старт на преговори между управляващите в Киев и опълченците от Новорусия е на немския дипломат номер 1 Щайнмайер. Той изрази безпокойство от развоя на ситуацията и предложи гражданската война в Украйна да бъде спряна с политически средства.

Русия за пореден път изрази готовност за преговори, съгласявайки се на руските гранични пунктове с Украйна да присъстват както представители на киевската власт, така и наблюдатели от ОССЕ.

Върховната рада назначи генерал-полковник Валери Халетей за министър на отбраната на Украйна по предложение на президента Порошенко. Новият министър обеща парад на победата в Севастопол.

Еврокомисията смята, че реверсът на газ за Украйна от европейски компании е законен, заяви прессекретарят на еврокомисаря по енергетика Сабине Бергер.

Президентът Порошенко призова Радата колкото може по-скоро да приеме нова конституция. „Предложената в нея децентрализация е сверена с европейския опит и е мощно противодействие на опитите за федерализация. Украйна е и ще бъде унитарна държава, този основоположен принцип остава ненарушим, неприкосновен, нетленен", заяви той.

На **5 юли** в Славянск опълченци осъществиха пробив и се измъкнаха от обкръжението, съхранявайки около 80% от наличната жива сила. Войските на Киев установиха контрол над Славянск, а стратегическата ситуация принуди войските на ДНР да се оттеглят и от Краматорск, Артьомовск и други населени места. Те изградиха отбранителна линия около Донецк. Националната гвардия започна репресии в Славянск, арестувани са всички мъже между 25 и 35 години, неуспели да се изтеглят с опълченците.

„Престъпната организация на Янукович е виновна за убитите по време на Майдана", е изводът на оглавяваната от Генадий Москал комисия на Радата за разследване на случая, оповестен на **7 юли**.

Германският външен министър Щайнмайер призова правителството в Киев да преговаря с проруските опълченци. „Въпреки че ситуацията се промени в полза на украинските сили за сигурност, няма шанс за чисто военно решение на конфликта", каза той пред Франс прес.

„За регулирането на конфликта в Украйна Киев трябва да признае опълченците като страна в преговорите", подчерта Сергей Лавров на **9 юли**.

Външният министър на Русия предупреди Украйна да не помисля за въоръжена атака на Крим. „Не съветвам никого да опитва това. Имаме доктрина за национална сигурност, тя ясно предписва какво трябва да се направи, ако бъдем нападнати", подчерта Лавров на пресконференцията след срещата с италианския си колега Федерико Могерини.

Бившият чешки президент Вацлав Клаус нарече голяма грешка провеждането на военна операция в Източна Украйна.

Президентът на Украйна Петро Порошенко проведе тристранен телефонен разговор с федералния канцлер на Германия Ангела Меркел и с президента на Франция Франсоа Оланд. Той благодари на Германия за решението да отдели 2.5 милиона евро за нуждите на жителите на Славянск и Краматорск.

На Майдана са убивали, грабили и използвали наркотици, заяви генералният прокурор на Украйна Виталий Ярема. По думите му от края на февруари досега са извършени 158 престъпления. Регистрирани са четири факта за наранявания на граждани със смъртоносни последствия, над 14 разбойнически нападения, 73 кражби.

На **10 юли** министърът на външните работи на Украйна Павел Климкин съобщи, че Киев е готов да започне диалог с представителите на Югоизтока само в случай на двустранно прекратяване на огъня под контрол на наблюдателите на ОССЕ. Пентагонът щял да помогне на Киев в осъществяването на наказателната операция в Новорусия. Помощник-министърът на отбраната на

САЩ по международната сигурност Дерек Чолет обяви в Сената намерението за изпращане на военно оборудване и средства от първа необходимост за осъществяване на „антитерористична операция". Путин, Меркел и Оланд отправиха призив за прекратяване на насилието в Украйна.

На **11 юли** опълченците на ДНР, командвани от полковник Игор Стрелков, разгромиха колона от танкове на украинската армия край Зеленопол, загинали са над 20 души. Президентът Петро Порошенко заплаши: „За всеки от нашите убити ще бъдат ликвидирани стотици терористи."

На **14 юли** стана известно, че Украйна провежда мобилизация и концентрира войски на границата с Крим. Президентът на САЩ Барак Обама и премиерът на Великобритания Дейвид Камерън предупредиха, че Русия незабавно трябва да предприеме мерки за деескалация на напрежението в Украйна.

На **15 юли** представителите на военните аташета на посолствата на Германия, Франция, Италия и Испания в Москва приеха поканата на Русия за оглед на границата в Ростовска област.

Владимир Путин призова партньорите си от БРИКС заедно да отвърнат на тормоза със санкции от страна на САЩ в навечерието на срещата на държавите от петорката. На **16 юли** ръководителите на страните от БРИКС подписаха рамково споразумение за създаване на пул валутни резерви и на Нова банка за развитие. Документът бе оформен на срещата на високо равнище, състояла се в Бразилия. „Международната валутна система е прекалено зависима от долара. Страните от БРИКС искат това да се промени", заяви Путин.

На среща на 28-те членки на ЕС на **17 юли** бяха приети нови санкции срещу Русия. Постигна се договореност за спиране на новите проекти по линията на ЕБВРИ и ЕИБ. Решенията за секторната търговия и икономическите санкции не бяха приети.

Лидерите на страните от ЕС възложиха на ЕК да подготви мерки за ограничаване на инвестициите в Крим. На службите на ЕС бе наредено да включат в новия санкционен списък граждани и компании, включително от Русия, по разширените критерии. „Санкциите към руските компании са незаконни, защото те не са основани на решение на ООН", предупреди руският премиер Дмитрий Медведев. САЩ въведоха редица санкции, засягащи военната промишленост на Русия.

Пътнически самолет Боинг-777 на „Малайзия Еърлайнс" се разби в Украйна, на 60 км от границата с Русия. Той падна на място, където се водят военни действия между силите на Украйна и ДНР. Властите в Киев обвиниха за трагедията опълченците, които отричат да имат оръжие, способно да свали самолет на височина 10 км. Половин час преди загубата на връзка с борда на самолета прессекретарят на СНБО на Украйна беше заявил, че сепаратистите имат системи, позволяващи им да свалят самолети на голяма височина.

Президентът Путин е убеден, че Украйна е виновна за инцидента.

Британската преса използва антируски заглавия в информацията за случилото се, като „Ракета Путин" (*Sun*), „Путин не отрича, че самолетът е свален от руски сепаратисти" (*Daily Mail*), „Русия е гневна, светът иска отговори за свалените самолет" (*Guardian*).

„Наложително е да се проведе независимо разследване. За тази цел трябва да се прекратят военните действия“, каза германският канцлер Ангела Меркел по повод на катастрофата.

„Необходима е експертиза, но се затвърждава всеобщата увереност, че зад катастрофата на малайзийския Боинг-777 стоят опълченците“, декларира бившият държавен секретар на САЩ Хилъри Клинтън.

Руският външен министър Сергей Лавров изрази готовност страната да помогне за разследването на инцидента. Той предупреди Киев, че Русия е готова да отвърне, унищожавайки огневите точки, ако Украйна продължава да обстрелва руската територия. От ЕК заявиха: нямат информация, потвърждаваща, че самолетът Боинг-777 е свален с ракета – твърдение, зад което стоят Украйна и САЩ.

На **19 юли** президентът Петро Порошенко заяви, че опълченците нямат право на участие в мирните преговори, защото са свалили самолета Боинг-777 на малайзийските авиолинии.

„ЕС е готов за нови санкции срещу Русия“, обяви премиерът на Великобритания Дейвид Камерън на **21 юли**. „ЕС ще предприеме нови действия, ако Русия не промени политиката си“, поясни той след среща с холандския си колега Марк Рюте.

На **22 юли** в Кремъл се състоя заседание на Съвета по национална сигурност на Русия под председателството на Владимир Путин.

Върховната рада одобри указа на президента Порошенко за частична мобилизация.

ЕС осъжда опълченците в Източна Украйна и ще разгледа въпроса за включването на ДНР и ЛНР в списъка на терористичните организации, така гласи изявлението след заседание на външните министри от страните от Съюза, състояло се на **23 юли**.

Разузнаването на САЩ няма доказателства за връзка на Русия с катастрофата на малайзийския Боинг-777 – съобщиха представителите на американското разузнаване.

Премиерът на Украйна Арсений Яценюк подаде оставка на 24 юли, но седмица по-късно Радата я отхвърли.

На **25 юли** говорителят на Държавния департамент Мари Харф заяви, че САЩ не знаят кой е изстрелял ракетата, свалила малайзийския самолет на 17 юли, но са уверени, че отговорността е на Русия.

Властите в ДНР започнаха да приемат заявления за компенсации за унищожените от украинската армия домове.

ЕС разшири санкциите си към Русия на **26 юли** – 87 физически и 20 юридически лица са засегнати от тях.

На **31 юли** ЕС прие нови, т.нар. отраслови санкции срещу Русия. Те засягат както отделни физически и юридически лица, така и цели сектори на икономиката. Отнет е достъпът на руски държавни банки до европейския капиталов пазар, забранени са доставките на оръжие и техника с двойно предназначение, както и доставянето на иновационни технологии.

ЛИТЕРАТУРА:

1. http://gazeta-pravda.ru/index.php/item/1381-
2. http://www.bbc.com/news/business-27917688
3. http://en.wikipedia.org/wiki/Wolfowitz_Doctrine
4. http://www.rosbalt.ru/ukraina/2014/05/14/1268347.html
5. http://www.buzzfeed.com/maxseddon/bidens-son-polish-ex-president-quietly-sign-on-to-ukrainian
6. http://sputnikipogrom.com/economics/11467/russia-eu-us/
7. Виж П. льо Ярик. Дракула срещу народите. С., ИК „Дума“, 2014, с. 23.
8. *Хънтингтън, С.* Сблъсъкът на цивилизациите. С., Обсидиан, 2000, с. 468.
9. http://www.opednews.com/articles/Sanctions-and-Airliners-by-Paul-Craig-Roberts-Demands_Provocation_Putin_Russia-140717-940.html
10. http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1317537
11. http://ria.ru/world/20140718/1016582313.html
12. http://www.democracynow.org/2014/7/18/stephen_cohen_downed_malaysian_plane_raises
13. http://duma.bg/node/81978
14. http://clubz.bg/5768-briuksel_lavrov_se_e_obyrkal_za_iujen_potok
15. http://vz.ru/news/2014/7/22/696778.html
16. http://vz.ru/news/2014/7/14/695385.html
17. http://point.md/ru/novosti/v-mire/germaniya-protiv-sankcij-dlya-rossii
18. http://www.thenation.com/article/180466/silence-american-hawks-about-kievs-atrocities
19. http://www.rosbalt.ru/main/2014/07/21/1294266.html
20. http://euobserver.com/tickers/125043
21. http://www.greek.ru/news/greece_today/li_ketsyan_visit_will_be_a_chinese_greek_relations_new_milestone/).
22. http://inosmi.ru/world/20140709/221536819.html
23. http://bg.mondediplo.com/article1226.html
24. http://ari.ru/news/92badf800
25. http://vz.ru/opinions/2014/7/4/694160.html
26. http://vz.ru/news/2014/7/13/695339.html
27. http://kremlin.ru/news/46305
28. http://duma.bg/node/81153
29. http://www.bbc.com/news/business-28099694
30. http://vz.ru/politics/2014/7/12/695258.html
31. http://vz.ru/news/2014/7/12/695303.html
32. http://zavtra.ru/content/view/udar-2/
33. http://svpressa.ru/economy/article/92374
34. http://www.kremlin.ru/news/46222
35. http://www.kremlin.ru/news/46230
36. http://vz.ru/economy/2014/7/9/694795.html
37. http://vz.ru/news/2014/7/17/695991.html
38. http://vz.ru/news/2014/7/22/696696.html
39. http://vz.ru/politics/2014/7/22/696640.html
40. http://delyagin.ru/articles/80574-novyje-sanktcii-protiv-rossii.html
41. http://evrazia.org/article/2543&c=1
42. http://russian.rt.com/inotv/2014-07-19/Stiven-Koen-Dlya-Putina-mir
43. http://www.business-gazeta.ru/article/102269/
44. http://worldcrisis.ru/crisis/1574139

45. http://kremlin.ru/news/46305
46. http://news.sevas.ua/world/geletej_parad_pobedy_projdet_v_sevastopole
47. http://ria.ru/world/20140721/1016963987.html
48. http://polit.ru/news/2014/07/19/osce
49. http://news-ukr.org/ekonomika/voennaya-pomoshh-ot-ssha-ukraine-budet-uvelichena/7098
50. http://www.bagnet.org/news/politics/242895
51. http://ria.ru/economy/20140718/1016523808.html#ixzz37oLAIM6f
52. http://vz.ru/news/2014/7/18/696177.html
53. http://svpressa.ru/economy/article/92952
54. http://vz.ru/news/2014/7/22/696642.html
55. http://www.cnbc.com/id/101830013,http://svpressa.ru/economy/article/92633/?qt=1
56. http://vz.ru/economy/2014/7/23/693847.html
57. http://polemika.com.ua/article-148994.html
58. http://www.glazev.ru/press/363/
59. http://duma.bg/node/77596
60. http://svpressa.ru/politic/article/90927/
61. http://www.bbc.com/news/world-europe-28329329
62. http://vz.ru/politics/2014/7/9/692946.html
63. http://vz.ru/news/2014/7/22/696703.html
64. http://www.rus-obr.ru/blog/30878
65. http://www.european-left.org/positions/ukraine-no-more-war-no-more-fascism
66. http://ria.ru/world/20140620/1012850667.html
67. http://www.profi-forex.org/novosti-mira/novosti-sng/ukraine/entry1008203996.html
68. http://ria.ru/world/20140620/1012850667.html
69. http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1402401960
70. http://blog-donbassa.com/3683-novorossiya-strana-mechty.html
71. http://www.echo.msk.ru/doc/1357330-echo.html
72. http://evrazia.org/article/2550
73. Виж Ал. Лилов. Преходът. С., Български писател, 2012, с. 143.
74. http://www.opednews.com/articles/Indications-that-the-U-S--by-Eric-Zuesse-Nuclear-Weapons_Obama-Administration_PNAC-Neocon-Project-For-A-New-American-C_President-Barack-Obama-POTUS-140614-352.html?show=votes

ДВЕ ЕСЕТА:

ТЕЛЕВИЗИОННА ИСТОРИЯ НА ТЕЛЕВИЗИОННОТО ВРЕМЕ

Чавдар Николов

Чавдар Николов *– професор, доктор по икономика. Бил е два мандата декан на Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, сега ръководи катедрата „Финанси и отчетност“ към ЮЗУ. Автор и съавтор е на учебници и монографии по проблеми на публичните, корпоративните и международните финанси, на европейската интеграция, както и на световната и на българската икономика. Написал е седем публицистични книги за българския преход. През последните двадесет и пет години е публикувал в текущия и в периодичния печат, вкл. в специализирания научен печат, повече от седемстотин анализа и статии по макроикономика, макрофинанси, вътрешни и международни икономически и политически отношения.*

В един от последните филми на Фелини, създаден преди повече от четвърт век, кинематографистите бяха нападнати и разгромени с копия във формата на класически телевизионни антени. Погледнато от времевата дистанция, оценъчно, това е като че ли най-малозначителното, което исторически ни сполетя.

Телевизиите междувременно доказаха, че са в състояние да формират обществата по всякакъв, какъвто на тях им допада, начин. Което, погледнато под друг, по-недоброжелателен ракурс, показа също как телевизиите еднозначно демонстрираха, че са способни да ограбят, демонтират, съсипят и ликвидират напълно всяка общност, попаднала им на прицела. Както се е очертало, под интензивното телевизионно влияние обикновеният човек в обозримо бъдеще би могъл да остане и съвсем без собствена мисъл, и без време, бит, семейство, и без каквито и да е „странични“ занимания. Виртуалният свят твърдо е на път да обсеби реалния или поне да се превърне в значително по-важен от него. На практика се получава нещо съвсем по Уди Алън, но без подобаващата ирония: „Ти на какво ще вярваш, на това, което аз ти обяснявам, или на онова, което виждаш с очите си?“.

Телевизиите, повърхностно погледнато, приличат на вид религия: идеологическа и мирогледна всеобхватност, отдаденост, ритуалност. Голямата разлика обаче се получава от липсата на обвързващо последователна и състоятелна ценностна, обществено полезна система.

Сент-Екзюпери описва джунглата под крилата на пощенския си самолет като непрестанно течаща „зелена боя“. Благодарение, на първо място, на доми-

нантното присъствие и на ролята на телевизията днешната епоха се лее мътна и гъста като боза. Всестранно ни залива някакъв „бежово нюансиран“, доста изкуствено, ненормално пъстро оцветен потоп от откъслечни подробности, абсолютно несвързани помежду си детайли, шаблони, гротески, постановки, конспирации, празнословие, умишлено подбрани повече или по-малко незначително „обобщаващи“ (дез)информации. Картинки сменят картинки. Думите биват припокривани с думи. Рекламите често са точно толкова информативни, колкото и новините.

Като цяло може би се случва и съответно се пише някаква специфична, от нов, прецедентен, доста сюрреалистичен тип „аудиовизуална история“. Която обаче, независимо от опитите и псевдоопитите за нейното ежеминутно интелектуално „разчепкване“ и „осмисляне“, дефинитивно се явява същностно елементарна. Определящ белег на епохата ни стана точно посредствената повърхностност. Тя е двойствена: състои се едновременно от посредствена, елементарна есенциалност и съответно от нейното крайно посредствено отразяващо опознаване, елементарната „стилизирана“ себерефлексия един вид. Великата Хегелова синтеза се въплъти в днешната действителност, трябва да се признае, в един крайно карикатурен вид. „Отговорете, моля, единствено с да или с не!“, „Кои според вас са трите основни характеристики?“, „До края на предаването остава минута, така че се налага да обобщим.“

На масмедиите, и на първо място на електронните, закономерно се гледа и те прилежно се употребяват като средства за обществено манипулиране. А самите общества доказано стават все по-податливи на целенасочено организираните масови психози, „мероприятия“ и въздействия. Неслучайно новите политически лица в съвременността са предимно плод на мащабни телевизионни проекти. Прословутата изборна мажоритарност в такива условия, предварително е ясно, има шанс само ако е подплатена строго по въпросния начин. В частност у нас проблемите са особено трудни за разрешаване, защото в обществената ни телевизия преобладават хора с манталитет от частния сектор. Естествено е подобни лица да приватизират публичния ефир за собствени или за групови цели. Така за съжаление липсват даже предварителните предпоставки за набелязване на каквито и да било положителни промени посредством масмедиите, осмислени от евентуални консистентни общонационални потребности.

От малцината в обществото, опитващи се да мислят самостоятелно, работещият телевизор днес се възприема достатъчно често като вид китайска стая за мъчения. Затова пък повечето духовно несамостоятелни хора телевизиите ги понасят, носят и отнасят накъдето са решили или закъдето им е поръчано и заплатено, което в края на краищата дава един и същ, еднакво неудовлетворителен глобален практически интелектуален и житейски резултат.

Благодарение на всеприсъстващите обективи всичко наоколо е тотално отразено, „документирано“, запечатано в образи, увековечено, но трае, само наглед учудващо, не повече от миг. Мимолетността, заедно с незадълбочаването, е втората трайна характерност на текущата действителност. Образите се появяват, мярват се само за да се разтопят и да изчезнат във виртуалното битие и

небитие. По същия изконно ефимерен начин за съжаление се процедира днес и с големите, иначе доказано вечни и верни социални идеи. „Модата“ им е повече преходна, предимно изборно сезонна. Паметта по този начин се явява твърде, твърде дефицитна стока.

Иманентната бездуховност на сегашната ера не възникна от нищото. Идеологически тя бе последователно подготвена чрез интензивното и целенасочено лансиране на неолибералните идеи като „контрапункт на социализма“, стартирало преди кръгло четири десетилетия. Подходът „всеки сам за себе си“, независимо от цялата му базова примитивност и късогледство, се оказа много убедителен и ефективен, защото залага на най-първичното и неизкоренимото в човешката същност. Разбирането и възприемането на духовните, културно, държавно, социално и институционално надстроечните елементи и взаимозависимости сами по себе си изискват значително повече образователна подготовка, опосредстване и съответно по-сложни обстоятелствени обяснителни тълкувания и умствени усилия.

Поради комплекс от причини обществата в преход не успяха през годините по никакъв начин да се противопоставят на разрушителната сила на ретроградните и обществено деконструктивни откровено лобистки, групово и индивидуално егоистични неолиберални възгледи. Моралът там е на възможно най-ниското равнище. Забогатяването на всяка цена и по всякакви начини вече всеобщо се приема като нещо съвсем в реда на нещата, коректността и честността в отношенията са извън нормалността, загрижеността за обществения интерес и самото признаване на наличието на обществен интерес са редки изключения. Фактът, че по-голямата част от богатствата на т.нар. делова прослойка в тези страни е натрупана чрез най-обикновено присвояване, чрез кражба на държавна собственост, се явява огромен морален проблем за обществата. Той се превръща в такъв проблем, включително и за генерации, поради обстоятелството, че на същата база е формирана олигархия, с която е пъпно преплетена управляващата политическата класа.

„Другите въобще не ме интересуват“ ехти днес по публикации, по журналистически, научни и политически дискусии, по многообразни публични форуми. Социалдарвинизмът успя неусетно да се просмуче до самите социални основи. Липсват сериозна национална и колективна мотивация, спойка, даже наченките на перспективно общностно мислене. Преобладава индивидуалистично егоистично елементарното, унило ежедневно краткосрочното, най-често свързаното с текущото лично оцеляване. „Живееш, ако си плащаш“ е изведено в основен принцип на битието. А сметките логично, неизменно се дължат на всеприсъстващи монополисти и на картелно наговорили се лица. „Обществото на лактите“ самò по себе си ражда цензура, популизъм и тоталитарни уклони.

Големите социални визии и носителите им – тях винаги и във всички времена ги е имало – и сега не липсват, но те са не толкова „извън закона“, колкото се възприемат като някаква досадна неизбежност. Тяхното въпреки всичко наличие не се взема даже за справка, а по-скоро за вреден страничен шум, затрудняващ функционирането на личната далавера. Демокрацията резултантно е сведена до обикновена циклична ритуалност, като са я поверили в ръцете на

все по-професионално изпедепцващи се демагози и шарлатани. Такива неизменно, особено напоследък, изпълват публичното пространство, замествайки с брътвежи изострилата се обективна необходимост от вникващи в контекста обсъждания.

Дотолкова, доколкото в страната преобладава политически елит от описания некачествен сорт, той логично е зает главно с проблемите на собственото си благополучие и тясно възпроизводство. Форменият грабеж, съпътствал сделките за БТК, БГА „Балкан", Булбанк, ЕРП-тата, по преоформянето на външния ни дълг и пр., свидетелства за остър дефицит на държавничество сред политическата класа у нас.

В подобна обстановка упованието в радикални положителни промени „от понеделник" е много повече илюзорно, отколкото основано на реални дадености. Предпрограмираната от липсата на базова ценностна мотивация в обществото нестабилност естествено във всеки момент може да поднесе разнообразни изненади, но и на това не може да се разчита за целите на постигането на желаното и потребно подобрение. Затова възвръщането към хуманизма, справедливостта, солидарността и социалната отговорност е неблагодарна и неотменима ежедневна задача за всекиго, на когото европейският проект и българското дело не са безразлични. Има една-единствена ангажираност, която може да се приеме за неподвластна на капризите на времето и за оправдана от всички мислими посоки, и тя е обществената.

Пазарно фундаменталистката система изглежда днес точно толкова непоклатима и същевременно е точно толкова гнила, колкото съветската навремето. Разпадът „като на кули от кибритени клечки" не се състоя след 2008 година, положението е закрепено, закърпено, но никой не може да каже до кога. Илюзиите за вечност обаче изглеждат един път завинаги надраснати, чувството за несигурност и у нас, и по света се засилва.

Особено след украинската криза стана понятно, че загубихме света, за който все пак всички смятахме, че сме си го построили задълго, ако не завинаги. Новият свят поне засега се очертава най-малкото като значително по-непредвидим, още по-неприятно проблемен и неспокоен от този, с който бяхме свикнали. Дали обаче този нов свят е трансформация, еволюция или гадна деградация на стария, досегашния, тепърва ще има къде по-болезнено, къде по-безболезнено да го установяваме. Познанието е процес постепенен.

В памет и като почит към професор Николай Василев ще завърша с мисъл, заимствана от последната му статия, публикувана в сп. „Понеделник", бр. 11/12 на изтеклата година, която напълно споделям: „Ето защо, си мисля, е античовешко обществото, подчинено единствено на парите, обществото, в което именно финикийските знаци, а не човекът са свръхценност, ценност сами по себе си!".

Развитието напоследък като че ли свидетелства по-скоро не за разрешаване и постепенно заличаване на наличните противоречия в обществата, а, някак си неочаквано и в разрез с обичайното позитивно мислене, за задълбочаването им в световен мащаб. Глобалните противопоставяния и напрежения видимо нарастват, както и съпътстващите ги съответни социални издръжки.

БЕЛЕЖКИ ПОД ЛИНИЯ*

(Амбиция)

Подходящо екипиран, вървя с кучето Фриц напряко, оставям следи и проправям пътина през прясно навалелия сняг.

Само в снега?

(...)

Мърляв, смотан, загубен, анатемосан, точно такъв, какъвто е, живот.

Безалтернативно противен.

Без право на подмяна в гаранционен срок.

Неподлежащ на рециклиране.

С миражен смисъл.

С достатъчно твърди ограничения във времето.

Без истини.

И без потребните пространства.

Отбиван като военна служба.

Изхвърлян като ненужна вещ.

Докарван до пълна негодност.

Спомените са стрес.

Плановете са насмешка.

Успехите – издевателство и подценяване на себе си.

Остава единият галоп.

На всеки 10 хиляди се сменя масло, на 50 хиляди – спирачни накладки, на 120 хиляди – колата…

И то все по-неприлично често…

(Рецензия)

В текста авторът успешно се е справил с основния си проблем, а именно формулирал е отсъствието на собствени мисли.

(Съдба)

Сънят си беше съвсем както трябва.

С последни сили гонех берлински есбан.

Той затвори вратите и, чудно, тъкмо преди да се откажа да тичам, ги отвори, за да се кача.

Но потегли в посока, обратна на тази, която, кой знае защо, си бях наумил.

---

* Из подготвяната нова, осма (поетично-публицистична) книга на макроикономиста проф. Чавдар Николов.

А аз нервно гадаех дали случилото ми се е беда, или шанс.
Или и едното, и другото заедно.
Както многократно ми го бе демонстрирал животът.
(…)
Мъглата е буквална.
Мъглата е концептуална.
Мъглата е есенциална.
Мъглата е контекстуална.
Мъглата е всеприсъстваща.
Мъглата се оказва слабопоклатимо могъщество.
Мъглата е повече от всепроникваща, отвсякъде струяща и отвсякъде изникваща.
Мъглата е ужасна.
Тя бива най-вече общественоопасна.
Мъглата е сюжет.
Мъглата е мъка, квазиподходяща за сонет.
Мъглата е винаги актуална тема.
Мъглата е тотал(итар)на система.
Дотолкова ѝ свикнах, че трудно си представям да бъде различно.
А дали някога е било и дали е все още възможно?
(Това е в есенцията на днес житейски най-тревожното.)
Или алтернативите са само илюзия извън приличието?
(…)
Бил съм на площад „Шарл дьо Гол“ в Париж.
Няколко пъти съм кацал на мюнхенското летище „Франц Йозеф Щраус“.
Ако имам малко късмет, ще видя и новия аеропорт „Вили Бранд“ в Берлин.
Пътувайки за Благоевград, редовно пресичам булевард „Д-р Петър Дертлиев“.
Стотици, ако не хиляди, улици, сгради, институции носят имената на Кенеди, Мартин Лутър Кинг, Че Гевара, Джон Ленън…
Политическите идеи и символите от моята младост постепенно се превръщат в паметници.
И с това се изчерпва всичкото?
(…)
Бездомно селско куче бе задрямало насред шосето, та се наложи да го заобикалям с колата.
Явно му бе омръзнал кучешкият живот.
Както в някои моменти и на мен.
Но не искам аз да съм онзи, който да поеме отговорността за окончателното решаване на проблема.
(…)
Преподавам.
Предавам.
Препредавам.
Не продавам.

Където и колкото мога, давам.

(Подхлъзвания)

Колумб е италианец, плаващ под чуждо знаме.

Ана Австрийска е от Испания.

Ел Греко е Гъркът.

Бари Уайт е негър.

Елвис е бял с черен глас.

Карачиола е немец.

Апокалипсис означава откровение.

Троцки не е нито Троцки, нито Лев. (Както впрочем и Каменев, и Зиновиев.)

Бугати е изконно френска кола.

Тринадесетият не е Юда, а Исус.

Свастиката е йондо, празничен, праисторически универсален символ от Тибет.

Сиера Леоне се намира в Африка, независимо от „латиноамериканското" си име.

Лугано е в Швейцария, Луганск – в Украйна.

Гуадалкивир и Гуадалканал са на противоположни страни на глобуса.

Руското „подушка" е май по-точно название от българското „възглавница".

„Обзет" на български си хармонира удивително добре в повечето отношения с *obsessed* на английски.

Между черния квадрат на Малевич и червения кон на Петров-Водкин съществува не най-лесно подразбираща се, но пряка връзка.

Македонците са българи, които упорито се правят, че не го знаят.

(Дежурното изоставане)

Дървото е разкош.

Високо, кичесто, ултразелено и забито право в небето.

Само дето, за съжаление, успявам да му се порадвам само за миг в огледалото за обратно виждане.

(...)

Безсънията рядко биват прозрения.

Обичайно е да са буксувания, предъвквания на вече предъвкано.

Дребни фантазии и откъслечни спомени.

Галерии от лица.

Натрапчиви образи и досадни мелодии.

Хипертрофии на малозначителности.

Тягостности.

Проекции.

Желани и нежелани хипотетични продължения и алтернативи.

Вртележки и влакчета на умерени ужаси.

Леки земетръси.

Колебания, услужливо забравяни още следващия ден, в „мига на истината".

Явно няма отърваване.

Но тук липсва и особена драма.

(…)

Традицията е спазена.

Бащите – съветска агентура, синовете – съответно американска.

Ние, внуците на комити – във (вътрешна) емиграция и по (революционни) комитети.

(…)

Циганин ровеше от кофа на кофа боклука. Хлапето му весело го следваше на тротинетка.

Сюжет за малък разказ?

(Масмедиен ефект)

Ала бала.

Либерала.

Али бали. Али бали.

Гмеж от неолиберали.

(Актуалност)

Alfa Romeo 8C.

Скъпа, перфектна, мъжка играчка.

Външно, все едно съм я нарисувал аз самият някога отдавна, през 60-те, според тогавашните ми представи.

И затова не я харесвам?

(…)

„Николов, осъзнаваш ли, че ние с теб вече живеем в своето бъдеще“, вметвайки, отбеляза по скайпа дългогодишен приятел.

Един вид, в окончателното бъдеще.

Не точно в някогашното, а в друг, пределно реалистичен вариант.

Този на безизходната безбъдещност.

Настоящето „до изчерпване на количествата“.

(Мащаби)

I have a dream!

В тоалетните на Университета да има тоалетна хартия.

И да не се краде.

(Пустота)

Пътят не се е променил особено.

Този завой, следващият, ханчето, самотното дърво, чешмата при водопада, оградата…

Нова бензиностанция, но вече съм я виждал. (Кога беше?) Наскоро, когато пак минавах оттук.

Над всичкото тегне една голяма несподеленост.

От достатъчно вече отдавна.

(Бъркотия)

Джапанките са на руски виетнамки.

На английски сражението между изтребители е *dogfight*, сиреч бой на кучета.

На немски сухото вино е *herb*, тръпчиво, но и с него здравата можеш да се наквасиш.

Руската салата в Прага е парижка, а в Русия – салат оливье.

Картоф по „австрийски“ е *Erdaepfel*, земна ябълка, а още пò на диалект му викат като из шопско – компир.

На руски пъпеш е диня (дыня), а калай – олово.

Вреден е на сръбски (и на „македонски“) полезен, трудолюбив.

„Крилата“ на автомобилите от петдесетте години са и на немски, и на английски рибешки плавници, перки (*Flossen, fins*).

И по български, и по руски в затвора се лежи, но в Русия там по-напред се сяда.

Милиард на английски е билион, затова и хиляда милиарда са трилион, което пък на немски е билион, защото там милиардът си е милиард.

На повечето славянски езици гора означава планина.

И до ден-днешен за мен се явява загадка дали в луканката има лук.

Не само Жорж Санд е жена, но и Джордж Елиът.

Най-известният модел от петдесетте години на *Buick* – *Skylark* (чучулига), съвсем не прилича на птица, а на хипопотам.

Маратонки са на руски кроссовки, което се произнася красовки, вероятно за да звучи по-комично.

Вижте, обаче до ден-днешен не мога да установя произхода на думата трандафор.

А… актуалните български политици определено са всичко друго, но не и политици на България.

(Бяла тишина)

Върховете на Балкана, покрити със сняг, излъчват космически студ, сякаш са от друга планета.

Долината жизнерадостно цъфти в бяло.

Контрастността е между един и същи цвят.

Едно към едно пасваща на моето българско отчуждение.

(…)

С дъщеря ми на AC/DC в София, националния стадион.

Младежката публика – обичайната комбинация от дълги коси и по новобрански подстригани глави.

Моето поколение, също в рамките на очакваното: шкембета и дънки, с отделни поизносени или изтръскани от нафталина хипарски атрибути.

Но още – немалко хора, за които никога не бих си въобразил, че ще ги срещна на рокконцерт.

Олисели чичковци с вид на третокласни счетоводители или квартални бакали.

Пасващи им лелки без по някой и друг преден зъб, като излезли от кухнята на някой ведомствен стол.

Надянали фланелки на групата, с бира и цигари в ръце, припяващи и пригласящи на песните не като мен – само при рефрена, а с текста от край до край.

Нищо не знам за хората…

Ама нищичко!

Общество

(…)

Улицата е ярко осветена.
Вляво, дворът на музея тъне в тъмнина.
Знам обаче, че танкът си е там.
Душите на воювалите български войничета обитават в него.
Заедно с моята душа.

(Тънкости)

Спартанец или въшкар.
Скромен или мизерник.
Без късмет или нещастник.
Задълбочен или маниак.
Щедър или прахосник.
Лекомислен или непосредствен.
Посредствен или безхитростен.
Прям или простак.
Ангажиран или неорганизиран.
Ефективен или безскрупулен.
Извисен или обикновен шемет.
Наблюдателен или дребнав.
Целеустремен или фиксиран.
Непримирим или фанатик.
Неистов или блъскащ залудо.
Далновиден или шарлатанин.
Емоционален или неуравновесен.
Активизъм или натегачество.
Пристрастеност или страст.
Алтернативност или липса на приоритети.
Избор или наложителност.
Pro или *contra*.
Pro и *contra*.

(Натрапчивост)

Закован на зелено светофар в абсолютно непотребна за мен посока.

(Ларошфуко)

Любовта принципно не се нуждае от мотиви.
Омразата винаги ги има на разположение в предостатъчно количество.
Неизменната „дълбочинна“ човешка природа.

(…)

Няма, няма тишина.
Звучи, кънти, гърми, трещи рок на мисълта.
Така, залисан, замаян, за края нехая, не искам да зная.
Не го мисля.
Не го чакам.
Не се боя.
Той вече би бил евентуално тишина.
Обхватна.

Неприлична.
Непривична.
Непонятна.
Логична.
Тишина за мен.
Може би нескромно, за минутка само, и заради мен.
Не обаче всеприсъстваща.
Но, със сигурност, в мое екстремно лично отсъствие.
Тишината значи субективно може да бъде ужасно голяма.
Но, нали се разбрахме, че днес и още, още, още я няма.

(…)

Благоевград. Привечерна кръчма.

На съседната маса се е настанила троица с вид като на кварталните пияници.

Но изведнъж дочувам един от тях да разказва на другите как навремето имал списък с над сто и двадесет състава. И започва да изрежда: Бий Джийс, Дъ Ху, Бийч Бойс, Мънкийс, Фрий…

Ситуацията ми зазвучава направо ултрасюрреалистично.

Особено след като се сепвам от мисълта, че днешните ми студенти познават главно Азис, Ивана, Анелия, Преслава и не знам още коя от сорта…

(…)

Зрелостта настъпва, когато започнеш да псуваш максимум по два пъти на ден.

От душа и естествено задушевно, но само под душа.

(…)

Самотата е само по изключение безмълвие.
Тя по-скоро е незабелязващо равнодушие.
Безстрастна ангажираност.
Анализ без живец.
Работа, неносеща и грам удовлетворение.
Невинаги регистрирана пасивност.
Намеса, необоснована с надежда.
Неумишлено невземане на страна.
Игнориране, доведено до автоматизъм.
Неусетно себеотричане.
Самотата е облак, затулил светлината.
Самотата е все пак за предпочитане пред безропотното гълтане на жаби.
Но тя се явява бавна гибел.

(…)

Събирането на отломките от старите илюзии осигурява единствено материал за нови.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ИКОНОМИЧЕСКА И СОЦИАЛНА ПОЛИТИКА НА БСП

Иван Ангелов

Иван Ангелов *– член-кореспондент на БАН, професор, доктор на икономическите науки. Работил е повече от 11 години в ООН. От 1960 г. работи в Икономическия институт на БАН. Специалист по макроикономическа политика. Ръководител е на научен колектив, който 13 поредни години публикува независими анализи на текущото състояние на икономиката, средносрочни и дългосрочни прогнози. Има над 230 научни публикации, между които 14 монографии.*

Фундаменталната стратегическа социално-икономическа цел на България е да бъде повишено качеството на живота на хората чрез модернизация на икономическата и социалната система, полагане на основите на информационното общество и ускорена интеграция в ЕС.

За постигане на тази основна цел България може да си постави следните *главни социално-икономически цели на хоризонта до 2020 и по-нататък докъм 2030 година:* повишаване на реалните доходи; ограничаване на бедността; смекчаване на социалната поляризация; модернизация на здравеопазването, образованието и науката; развитие на националната култура; ограничаване на демографската криза; екологично здравословно развитие, подобряване на социалната, физическата и имуществената сигурност на хората.

Няма приоритети изобщо. За тях може да се говори само от определена гледна точка при зададена стратегическа цел. Могат да се очертаят *следните приоритети в развитието на българската икономика към 2020, а и по-нататък докъм 2030 г.:*

– Според вида на високите технологии: развитие на информационни и комуникационни технологии, фотоника, микро- и наноелектроника, биотехнологии, нанотехнологии, екологично чисти технологии, енергоспестяващи технологии, технологии за нови материали, за производствени процеси и нови източници на енергия;

– За постигане на по-висока икономическа и социална ефективност: производство на продукти с ниска материалоемкост, енергоемкост и капиталоемкост, с високо съдържание на сложен труд, с висока

производителност и конкурентоспособност;

– *В различните области на дейност:* създаване на съвременно здравеопазване, на модерно образование и пожизнено обучение, развитие на науката, на националната култура, на мощна иновационна система, комплексна инфраструктура, технологична и структурна модернизация на индустрията, земеделието и услугите, на туризма, енергоикономично развитие, по-широко използване на възобновяеми енергоизточници, смекчаване на влошаването на демографската криза, опазване на околната среда и на световния климат;

– *За потреблението:* постигане на високо качество на потреблението, дематериализация на потреблението, потребление, основано на знанията, потребление на децата и на възрастните хора, персонификация на продуктите и услугите, устойчиво потребление.

Препоръчвайки най-спешни икономически мерки, имам предвид натрупаните у хората огромни очаквания, растящото недоверие към държавните институции и политиците и повишеното вътрешно напрежение в обществото. Преди това обаче е необходимо да се отговори на справедливите искания на хората за разкриване на истината за приватизацията, за концесиите, за дейността на монополите; в банковата система; за задълбочаването на бедността; за изострянето на социалната поляризация, на демографската криза; за масовата емиграция на най-младите и предприемчиви българи; за натрупаните крещящи несправедливости, престъпност и корупция в обществото; за разградената държавност.

Световният опит показва, че други страни, силно пострадали от войните, се възстановиха за няколко години, а ние, без да сме воювали, сме в постоянна криза вече 25 години. А като отчетем влиянието на световната криза през последните години, у нас се напластяват две кризи, от които вътрешната е дори по-опасна. *Трябва да си отговорим на въпроса:* защо ние не успяваме да направим това, което правят други народи в Европа през последните десетилетия?

Пътят към възвръщането на доверието на хората минава през ограничаването на мутризацията и на задкулисието, през възстановяването на поруганата справедливост. Без доверие на хората към институциите дори и най-добрите икономически мерки няма да дадат резултат. И най-привлекателните обещания на политиците вече не правят впечатление, защото хората са лъгани многократно. Как да ги убедим, че ръководството на БСП ще приеме и ще приложи настоящите препоръки, след като вече неколкократно обещава едно, когато е в опозиция, а върши друго, когато е във властта! При това пренебрегвайки решенията на собствения си конгрес.

Това не бива повече да се допуска. БСП сега, в лицето на досегашното нейно ръководство, е лява партия само декларативно. И то когато е в опозиция. Щом влезе във властта, ръководството ѝ смекчава левите си декларации и засилва десните си действия. Така е от години. Така беше и през изминалата година. През първата половина на управлението правителството на Орешарски предприе доста на брой, но бедни по съдържание социални мерки, създавайки впечатление за социалноориентирана икономическа политика. През втората половина действаше като дясно от центъра правителство, което се грижеше повече за нисък бюджетен дефицит и нисък държавен дълг, отколкото за до-

ходите, потреблението и социалната справедливост; повече за едрия капитал, отколкото за социалната си база. Макар и без Дянков, до голяма степен действаше по дянковски.

Във всяка коалиция участниците правят отстъпки, за да се постигне обща политика за съвместно управление. Това е неизбежно. Такива отстъпки трябваше да прави и БСП при досегашното си участие в коалиции, особено с ДПС. Проблемът не е в отказа от всякакви коалиционни отстъпки, а в тяхната съизмеримост и реципрочност.

Голямата грешка на БСП в последното правителство беше липсата на подробно договорено, писано, публично оповестено и прието от членовете и симпатизантите на партията коалиционно споразумение с ДПС. Ако е имало такова, то е било уговорено на тъмно от най-тесен кръг хора.

Големите отстъпки по основни въпроси на икономическата и социалната политика ги правеше само БСП (например по данъчната политика, по доходите, по кадрите) както при първата, така и при втората коалиция. Нямаше нито една съизмерима по значимост отстъпка от страна на ДПС. БСП превърна участието си в управлението в самоцел, жертвайки фундаментални принципи на лявата идея и нарушавайки решения на свои конгреси. Такова участие в бъдещи коалиции не трябва да се допуска. Още повече че след излизане от управлението цялата политическа отговорност опозицията стоварва върху БСП. Тя отговаря политически както за свои, така и за чужди грехове.

Икономическата и социалната политика, която предлагам, цели да запълни със съдържание понятието „лява БСП“, работеща в много сложна вътрешна и външна обстановка, която налага ограничители. С предлаганите мерки БСП ще защитава преди всичко интересите на трудовите хора, на интелигенцията, на дребния и средния бизнес. Разбира се, по-лесно е, когато е в опозиция. Когато е във властта, грижейки се за интересите на посочените социални категории и запазвайки доверието на трудовите хора, БСП не трябва да воюва с капитала, включително и срещу едрия капитал, защото тя трябва да защитава в някаква степен и неговите интереси. Това е необходимо за нормалното икономическо развитие.

С досегашната си политика БСП загуби доверието на трудовите хора, без да е спечелила доверието на капитала. По своята природа капиталът винаги е бил и ще бъде против лява БСП. В най-добрия случай ще гледа с подозрение към нея. Той би се примирил временно, от чисто прагматична гледна точка, само с дясно ръководство на БСП, каквото беше то досега. Затова, търсейки сложния баланс, лявата БСП трябва да се опира и да разчита преди всичко на своя естествен съюзник – трудовите хора, интелигенцията, дребния и средния бизнес. Вече в продължение на години нейното ръководство декларира това, но прави обратното.

Възстановяването на доверието може да отключи възможности за много други подобрения в обществото. Това обаче изисква мъжество и почтеност от всички и особено от политиците. С действията си те трябва да поставят над всичко интересите на България. Само така може отново да се спечели доверието на живеещите в бедност и забравени от управляващите милиони хора.

Днес в тази конфронтационна политическа обстановка трябва да се побърза с пакет от радикални мерки за овладяване на икономическата, финансовата, социалната и политическата дестабилизация, за начало на стопанско оживление, за възвръщане на доверието на народа. Живеем във време, когато хората вярват само на резултати, а не на изхабени щедри клишета. Подобрението, макар и скромно, трябва да бъде почувствано до края на 2015 и началото на 2016 г. от 1.5–2.0 млн. души, живеещи в най-тежка бедност, а също и от бизнеса, без който не е възможна промяна в икономиката през тази и следващите години.

Такава сложна задача може да се решава сега главно с помощта на преразпределителните механизми: повишаване на събираемостта на данъците и частично пренасяне на бремето от най-бедните към по-богатите слоеве от населението. Принципите на солидарност също налагат да се постъпи така. Преобладаващата част от предлаганите по-долу конкретни мерки целят това.

Разбира се, най-надеждният път към трайно благоденствие е тоталната кадрова, структурна, технологична и институционална модернизация, но за това са нужни поне 10–15 години и огромни инвестиции в човешки и физически капитал. Хората обаче не могат да чакат толкова дълго. Трябва да се бърза с решителни екстремни мерки, защото извънредната кризисна ситуация ги налага. Нарастващият социален тътен от дълбините на обществото потвърждава тази неотложна потребност. Трябва да се действа днес, защото утре ще е късно!

В следващите редове препоръчвам конкретни мерки по икономическата и социалната политика на БСП. Те може да бъдат прилагани от БСП, ако участва в бъдещото управление на държавата. Може да бъдат използвани и ако тя остане в опозиция, така ще се подготви за бъдещо участие в управлението на България.

Предлагам:

1. БСП да преориентира незабавно своята икономическа и социална политика: от продължително пренебрегване на труда и фаворизиране на капитала към балансирана политика спрямо труда и капитала. Успешно развитие е възможно само ако се съчетаят интересите на трудовите хора, интелигенцията, малкия и средния бизнес с интересите на едрия капитал и различията се уредят чрез толерантност и диалог. Продължителното пренебрегване на интересите на трудовите хора трябва да бъде заменено с постоянна по-голяма грижа за тях. БСП губи доверие през последните двадесетина години не защото е лява, а защото не е достатъчно лява. Държавата трябва да е обективен арбитър за постигане на справедливи социални компромиси. Друг път няма.

2. До края на март 2015 г. да се проверят основно дейността на всички естествени и изкуствено създадени монополи, както и договорите (с анексите) за приватизация на най-важните обществено значими финансови и нефинансови предприятия, а също и концесионните договори и анексите към тях от 1990 г. до сега. Да се отдели специално внимание на най-големите индустриални предприятия, на БГА „Балкан“, БТК, двете американски централи в „Марица-изток“, трите електроразпределителни предприятия, на възобновяемите енергийни източници и най-големите банки. Документите от проверките да се публикуват, независимо от „фирмената тайна“. Истината е по-важна от всякаква фирмена

тайна. Ако се установят умишлено неизгодни за нашата държава клаузи, да се пристъпи към разваляне на договорите и да се търси наказателна отговорност от виновните лица. Досегашните обещания в този смисъл не се изпълняват. Очевидно се разчита на забравата във времето.

3. До края на март 2015 г. да се проверят състоянието на БНБ и дейността на нейното ръководство. Да се провери също състоянието на КТБ, на по-големите банки и на банковата система в цялост, за да се предотврати повторение на случилото се в КТБ и да се възстанови доверието в банковата система. При установени нарушения да се предприемат наказателни мерки.

4. До края на март 2015 г. правителството и БНБ да изработят механизъм за по-ефикасен контрол над дейността и особено на финансовите трансфери на работещи у нас чуждестранни компании, предотвратяващ незаконния износ на национални ресурси, който уврежда интересите на България. При установени нарушения да се предприемат наказателни мерки.

5. В отговор на растящия основателен обществен натиск до средата на 2015 г. да се отворят „досиетата на прехода". За целта да се направи цялостен преглед на недвижимото имущество (къщи, вили, земя и други подобни у нас и в чужбина), а също и на значимо движимо имущество (лимузини, яхти, хеликоптери, самолети и др.) на най-забогателите българи и на т.нар. кредитни милионери през последните 25 години и да се поиска от тях да докажат законния произход на парите, с които е придобито, и че са платили данъците върху доходите си. В зависимост от резултатите от проверката да се предприемат съответните действия пред компетентните органи.

6. До края на 2014 г. да се подпише споразумението с ЕС за европейските фондове през следващия бюджетен цикъл 2014–2020 г. и да се вземат ефикасни мерки за пълното им усвояване. Такива мерки да се вземат и за по-добро усвояване на средствата по продължението на изтеклия бюджетен цикъл.

7. До средата на 2015 г. България да представи кандидатурата си за присъединяване към подготвителния механизъм за членство в Еврозоната – ERM-II.

8. България да не подкрепя в ЕС налагането на икономически санкции срещу Русия, защото от това ще пострадат нашите интереси в енергетиката, туризма, външната търговия, транспорта, отбраната и други сектори. Нашите национални интереси трябва да се поставят над всичко, както постъпват другите страни членки.

9. България да защитава по-твърдо националните си интереси при изграждането на газопровода „Южен поток" и да стане инициатор на общи действия в защита на проекта пред Европейската комисия заедно с другите заинтересовани страни от Югоизточна и Централна Европа.

10. Да се актуализира държавната политика по приватизацията. Да се прекрати раздържавяването на важни обекти, особено в структуроопределящи, в монополни и силно социалноориентирани дейности. Същото важи и за концесиите. В бъдеще да се приватизират само нерентабилни обекти, работещи в конкурентна среда. Няма логика в приватизирането на добре работещи рентабилни държавни предприятия, както се правеше масово в миналото.

11. До средата на 2015 г. да се изработи държавна концепция за реин-

дустриализация. В рамките ѝ да се възприеме държавно-частното начало за изграждане на модерни производствени мощности в индустрията. Реиндустриализация не означава възстановяване на старите структури и технологии в индустрията. В същия срок правителството да внесе в Народното събрание проектозакон за индустриалната политика.

12. От 1 декември 2014 г. да се приложи разширена програма за финансово подпомагане на най-бедните граждани, ползващи централно отопление. Сегашната програма не обхваща всички енергийно нуждаещи се бедни домакинства. Такава програма да се изработи и за подпомагане на най-бедните граждани, ползващи електрическа енергия и твърди горива.

13. При подбора на електроцентралите за включване в т.нар. енергиен микс да се предпочитат работещите на местни въглища, за да се осигури заетост на миньорите, железничарите и заетите в други свързани дейности. Да се изключват двете американски централи в „Марица-изток“ и новите възобновяеми източници на енергия поради прекомерно високите им цени.

14. До края на март 2015 г. да се направи цялостна проверка на дейността на ДКЕВР, на Комисията за защита на конкуренцията, Комисията за защита на потребителите, на Комисията по съобщенията, на Комисията за защита от дискриминация и на други агенции и комисии с дублиращи се или с второстепенни функции и да се вземат мерки за евентуални съкращения.

15. Да се предприемат незабавни мерки за подобряване на събираемостта на данъците, особено на ДДС и акцизите, за ограничаване на контрабандата и на сивия сектор. Направеното в тази област не е достатъчно. Това е много важно, защото събираемостта на данъците спада в смутни времена като сегашното и ще поставя под въпрос изпълнението на бюджета за 2015 и следващите години.

16. Бюджетът за 2015 г. да е с дефицит плътно до 3% и в краен случай само за 2015 г. до 3.5–4.0% от БВП. Бюджетът за 2016 и за следващите години да е с дефицит плътно до 3% от БВП до постигането на 3–4% средногодишен растеж на БВП. Намаляването на бюджетния дефицит, докато сме в депресия, и придържането към въведения от Дянков 2% ограничител са погрешна политика.

17. През следващите години да продължи постепенното предпазливо повишаване на държавния дълг до 28–30% от БВП. Това не заплашва финансовата стабилност на страната, а помага за решаване на особено тежки текущи проблеми. Такъв дълг е два пъти по-нисък от допускания от ЕС.

18. През следващите години да се промени структурата на данъчната ни система, като се сближава с европейската. Това означава увеличение на дела на бюджетните приходи от преки данъци за сметка на косвените.

19. Да започне незабавно работа по провеждане на мащабна данъчна реформа, която да включва: превръщане на преките плоски данъци (данъка върху доходите на физическите лица и корпоративния данък) в умерено прогресивни данъци с максимално облагане до 20% и с необлагаем минимум; въвеждане на семейно данъчно облагане; прилагане на 5% ставка за ДДС за лекарства, учебни помагала и детски стоки и 25% – за хазарт и екстравагантни луксозни стоки; ограничаване на данъка върху лихвите само за сумарни депозити на едно лице над

100 хил. лева; повишаване на прогресията при облагане на големи недвижими имоти и на големи наследства; присъединяване към данъка върху финансовите транзакции, който Европейската комисия ще въвежда; запазване на държавната гаранция за депозити на физически лица до 100 хил. евро. За повече подробности по предлаганата данъчна реформа виж статията ми в сайта в интернет на адрес *www.iki.bas.bg/CVita/angelov/index.htm* публикация №241. Тази подготовка трябва да се извърши бързо с оглед част от новите данъци (данъкът върху доходите, данъкът върху печалбата с необлагаем минимум и семейното данъчно облагане) да се включат в бюджета за 2015 г. Останалата част от предлаганата данъчна реформа да влезе в действие от началото на 2016 година.

20. От 1 януари 2015 г. минималната работна заплата да се повиши от 340 на 380 лв., а от 1 януари 2016 г. – на 420–430 лв. Повишаването да продължи и през следващите години.

21. От 1 януари 2015 г. да се повишат с 10% помощите за безработни и с 2–3 месеца – срокът за тези плащания.

22. От 1 януари 2015 г. минималната пенсия да се повиши с 30 лв., а от 1 януари 2016 г. – с още 30 лв. Същото да се направи и през 2017 и 2018 г. В съответствие с това да се повишават и пенсиите до 400 лева.

23. През 2015–2016 г. да се върнат ресурсите на Здравната каса, отнети през 2012 г. в полза на бюджета и/или на фискалния резерв.

24. При ликвидация на предприятия изплащането на задълженията по заплати на работниците да се постави на първо място, наравно със задълженията към банки кредитори и към бюджета.

25. От 1 януари 2015 г. да се криминализира укриването на осигурителни вноски.

26. От 1 декември 2014 г. да се осигуряват хранителни ваучери за най-бедните с месечен доход до 200 лв. на член от домакинството. Тази сума да се актуализира според инфлацията в началото на всяка следваща година.

27. Да се прецени състоянието на пенсионната система и целесъобразността от евентуални промени през следващите години. Да се вземат допълнителни мерки за подобряване на събираемостта на пенсионноосигурителните и здравноосигурителните вноски.

28. В края на 2014 г. да се предоставят коледни добавки на пенсионерите с ниски и средни пенсии до 400 лв. В 2015 и през следващите години да се изплащат коледни и великденски добавки към всички пенсии, като размерът им се определя ежегодно според възможностите на бюджета.

29. От 1 януари 2015 г. да се повишат детските добавки за до три деца в семейство средно с 50% и с поне още 50% в началото на 2016 г. Увеличението за първо, второ и трето дете да става с нарастващ процент и да продължи и през следващите години. Считано от есента на 2014 г., през всяка следваща година постъпващите в първи клас деца да получават еднократна помощ, чийто размер за учебната 2014–2015 г. да се увеличи на 400 лева.

30. Да се предоставят нисколихвени държавни кредити за млади семейства без собствено жилище, затруднени да обслужват ипотечните си заеми. Разликата до пазарната лихва да се компенсира от бюджета.

31. Да се ускори строителството на детски ясли и градини в големите градове, където те не достигат.

32. През 2015 г. да започне намаляване на таксите в държавните и общинските предучилищни детски заведения, а до края на 2016 г. те да бъдат отменени. Пропуснатите от това приходи да се компенсират с бюджетна субсидия за детските заведения.

33. Да не се допуска увеличение на разходите за отбрана през 2015 и следващите години, въпреки натиска на НАТО. Да се отменят плановете за покупка на самолети изтребители – втора или трета употреба, които ще струват между 600 и 800 млн. лева. България не може да си го позволи в тези трудни времена.

34. Съкращение на централната и на местната администрация и на разходите по нейната издръжка с 15% до края на 2015 г. и с още 15% през 2016 година.

35. Да се осигури своевременно разплащане на държавата и на общините с бизнеса и по-бързо възстановяване на ДДС. Забавените разплащания да се олихвяват по същия начин, както просрочените плащания на гражданите към техните кредитори.

36. Да се увеличи субсидията за здравеопазване, образование, наука и култура като процент от БВП в бюджета за 2015 г. и постепенно до 2018 г. да се изравни с нивата в сравними с нас други страни, членки на ЕС.

37. До края на юли 2015 г. да се провери финансовото състояние на Националната здравноосигурителна каса, да се вземат мерки за отстраняване на евентуални нарушения в използването на средствата. Да се прецени целесъобразността от премахване или ограничаване на монополното положение на Здравната каса. Да се пристъпи към замяна на т.нар. пътеки с клинично свързани групи.

38. Да продължи прегледът на състоянието на общинските болници и неправилно закритите да се възстановят с държавна помощ. Същото да се направи и с изпаднали в задлъжнялост други държавни болници. Особено внимание да се обърне на планинските и граничните райони, където болниците и училищата са своеобразни социални котви за предотвратяване на обезлюдяването им.

39. До средата на 2015 г. да се изготви програма за съживяване на българското земеделие и особено на производството на плодове и зеленчуци, на екологично чисти хранителни продукти, както и на животновъдството.

40. До края на март 2015 г. да се вземат допълнителни мерки за защита на българското земеделие срещу незаконен внос на плодове, зеленчуци и други продукти от съседни и други страни.

41. Вътрешният общ пазар на ЕС е изгоден за развитите страни членки, но затруднява развитието на по-бедните неконкурентоспособни страни членки. До средата на 2015 г. заедно с други източноевропейски страни да се отправят искания пред Европейската комисия за създаване на вътрешнообщностен механизъм за протекция на развитието на перспективни продукти и технологии в по-бедните страни – членки на ЕС.

42. Да се ограничат европейските субсидии за най-големите земеделски стопанства (латифундии) над определен размер на обработваемата земя или по друг надежден критерий и да се пренасочват към дребните и средните зе-

меделски стопанства, които сега не получават почти никаква помощ от фондове на ЕС.

43. До средата на 2015 г. да се приведе спешно в действие пакет от мерки за овладяване на демографската криза, която взема застрашителни размери.

44. До края на декември 2014 г. да се отмени действащият закон за развитие на научния състав, който не се одобрява от научната колегия. До приемането на нов закон да се въведат задължителни национални критерии за избор на доценти, професори и доктори на науките. До края на март 2015 г. да се приемат нов закон за научните степени и звания, закони за средното общо, средното професионално и висшето образование.

45. Държавна субсидия да се предоставя само на държавните средни училища и на държавните университети.

46. С бюджета за 2015 и следващите години да се дадат допълнителни субсидии на БАН, на Селскостопанската академия и някои университети. Субсидиите да се увеличават през следващите години. До края на 2017 г. броят на университетите да се намали до 20–25.

47. Фонд „Наука“ да се увеличи на 250 млн. лв. за 2015 г. Увеличението да продължи и през следващите години.

48. От 1 януари 2015 г. да започне постепенно намаляване на студентските такси в държавните висши училища за обучението по държавна поръчка, с оглед те да бъдат премахнати до края на 2017 г. Пропуснатите от това приходи на университетите да се компенсират с бюджетни субсидии.

49. В университетите да се въведе обучение по договор между студентите, от една страна, и стопански предприятия и държавни учреждения, от друга. Студентите да са на пълна издръжка до завършване на образованието си, при условие че имат успех не по-нисък от 4.50. След дипломирането да се задължават да работят минимум пет години в предприятието или учреждението, с което са в договорни отношения.

50. Да продължи увеличаването на капитала и на клоновата мрежа на Българската банка за развитие и на тази основа да се увеличават инвестиционните и оборотните кредити за дребния и средния бизнес при по-ниска лихва.

51. Поне 20% от паричните средства на централната и местната държавна администрация, а също и на държавните фирми да се влагат в Българската банка за развитие при по-ниска от пазарната лихва и да служат като ресурс за държавно кредитиране на малките и средните предприятия с по-ниска лихва.

52. Да се ускори топлинната изолация на училища, болници и други обществени сгради. Държавата да стимулира по-активно топлинната изолация на частни сгради.

53. Да се увеличат инвестициите за обновяване на ВиК за намаляване загубите на вода (които сега са около 60%) и подобряване качеството на подаваната питейна вода.

54. Да се ускори строителството на малки и средни язовири и да се подобри поддържането на съществуващите; да се възстановят напоителните системи в земеделието; да започне подготовка за изграждане на нови средни и големи язовири.

55. От януари 2016 г. да се създаде държавно-частен инвестиционен фонд за иновации и изграждане на високотехнологични и експортноориентирани производства, с равни вноски от бюджета и частния сектор, с начален капитал от 1.0 млрд. лева, който да нараства през следващите години.

56. В бюджета за 2015 г. да се предвидят 500 млн. лв. за регионално развитие, които да се насочват за инвестиционни проекти в най-изостаналите региони. Това да продължи и през следващите години с нарастващ размер на средствата.

Извънредната кризисна ситуация в страната налага извънредни антикризисни мерки, които не заплашват финансовата стабилност, а помагат за възстановяване на социалната стабилност. И двете са важни. Който абсолютизира едната, разрушава другата, а с това и двете заедно. Нужен е разумен баланс между тях. Гражданите очакват това от следващото правителство. Предлаганите мерки ще допринесат за постигането му.

Дълбоко грешат тези, които смятат, че в извънредна икономическа, социална и политическа криза и в тотална криза на доверието на народа към политиката и политиците може да се продължава с традиционни рестриктивни мерки. Рестриктивните мерки изострят кризата още повече. Ако това не бъде разбрано и бездействието или симулативното действие продължава, през следващата година дори и извънредните мерки няма да помогнат.

Предлаганите тук мерки ще изискват по-големи бюджетни разходи от обявените миналата година бюджетни прогнози на служебното правителство на Райков за 2015 и следващите години. Те могат да се осигурят от фискалния резерв, от получените средства от емитирания наскоро облигационен заем или от нова емисия на държавни облигации. Това превишение следва да се уреди с по-гъвкава бюджетна политика през 2015 и следващите години, както следва:

- Извънредни мерки за подобряване събираемостта на данъците, особено на ДДС и акцизи .....1.2 млрд. лв. (+10%)
- Съкращаване на текущите разходи в бюджета с 10% .....0.7 млрд. лв. (-10%)
- Въвеждане на умерено прогресивен данък върху доходите на физическите лица с възстановяване на необлагаемия минимум, а също и от повишения на други данъци .....0.1 млрд. лв. (+4%)
- Въвеждане на умерено прогресивен корпоративен данък .....0.1 млрд. лв. (+13%)
- Плътно придържане към 3.0–3.5% бюджетен дефицит .....1.5 млрд. лв.

Общо .....3.6 млрд. лв.

(Числата в скоби показват размера на увеличението или намалението в сравнение с предвиденото в настоящия бюджет.)

От грубата оценка става ясно, *първо*, че в България има допълнителни ресурси за по-активна икономическа и социална политика и те могат да се мобилизират при наличие на политическа воля, и, *второ*, че поддържането на умерен бюджетен дефицит до 3% и умерено повишение на държавния дълг с

няколко милиарда лева през следващите години, без да застрашава финансовата стабилност, ще помогне за възстановяване на социалната стабилност.

След излизане от кризата, примерно към 2016–2017 г., при условие че настъпят положителни промени и в Европа, ще се постигне растеж на БВП от 3–4% и повече, ще се повишат заетостта, доходите, постъпленията в бюджета. Така, с по-гъвкава дефицитна и дългова политика и по-активна намеса на държавата през трудните кризисни години, когато дейността на частния сектор обикновено затихва, ще се ускори възстановяването на стопанската дейност и нормализирането на икономическия и социалния ритъм.

Това е икономическата политика, която може да стабилизира икономиката и да я подготви за растеж. Растежът пък ще осигури постепенно подобряване на живота на хората. Надявам се, че ръководството на БСП и въобще българските политици ще го разберат! Ако отново пропуснат днешния шанс, не ни чака нищо добро!

22 юли 2014 г.

ДАЛЕЧНА И БЛИЗКА ЗА МЕН КИРГИЗИЯ

Две години от моя живот (1941–1943)

Елена Коларова

Моят случай е рядък. Зет да издава книга на тъща си. Но става дума за професор Елена Божикова-Коларова (1907–1994), съпруга на Петър Коларов.

Както се вижда от спомените ѝ, тя има бурен живот. Родена и израснала в семейство на учители, с трима братя комунисти, завършила агрономство в България, тя заминава в началото на тридесетте години за Москва, където постъпва на работа в научен институт по почвознание. В Москва тя се омъжва за д-р Петър Коларов и влиза в семейството на Васил Коларов.

Намерих нейните записки години след смъртта ѝ и реших, че трябва да ги издам. Тя не е била в емиграция по политически причини, не е заминала нелегално за Москва, отива там при брат си професор Божиков. По това време отношенията между двете страни се нормализират, при нея и брат ѝ идва и баща им да си направи операция на очите.

Публикувам част от нейните записки, правени по време на войната, когато тя е в Киргизия. Защото от тях личи какъв е тогава животът и на българската емиграция в Москва – преди войната и по време на войната. Времето на Сталиновия терор, брат ѝ е в лагер в Алма Ата. Елена Коларова разказва и за други българи емигранти. В записките има много факти, които разкриват истината за това време.

Ще издам книгата с ясното съзнание, че малко хора днес в България се интересуват от това време. Въпреки това нека да я има в някои библиотеки, може пък един ден да потрябва.

Павел Писарев

Аз, българската гражданка, преди 51 години се озовах в тази страна, намираща се в Средна Азия на 3600 км от Москва и само на 80 км от границата с Китай, от който я делят вечно заснежените високи върхове на планините Тян Шан и Памир.

Ще се върна малко назад.

Завършила съм успешно Агрономо-лесовъдния факултет при Софийския държавен университет „Климент Охридски“. Имах голямо желание да се занимавам с научна работа. Професор Ив. Т. Странски, при когото защитих дипломната си работа в областта на почвознанието, искаше да работя в неговата ка-

тедра. Но времето беше размирно – след Септемврийското въстание от 1923 г., атентата в черквата „Св. Крал“ и др. Моите трима братя бяха участвали активно в Септемврийското въстание. Аз бях известна като прогресивна студентка. И за съжаление мен не ме назначиха при проф. Странски.

Изкарах стажа си в с. Долни Дъбник в едно от известните тогава т.нар. допълнителни земеделски девически училища, където постъпваха девойки от село с прогимназиално образование, 14-годишни, и в течение на 2 години изучаваха лозарство, бубарство, птицевъдство, пчеларство, земеделие, отглеждане на домашни животни, готварство, шев и бродерия, възпитание на децата и др. Нашият пансион имаше много добро стопанство за успешното практическо усвояване на тези предмети.

По това време аз си кореспондирах с брат ми Кирил, който беше политемигрант в Москва. Той много настойчиво ме канеше да отида при него, като ме уверяваше, че ще ми намери работа в научен институт, за което аз мечтаех. Изживях голямо колебание – мъчно ми беше да оставя стария си баща, макар с него да бяха двамата ми братя Крум и Божидар. Майка ми, милата, почина през Първата световна война от холера. Тя и баща ми бяха дългогодишни учители.

И така, през юни 1932 г. баща ми и брат ми Крум, с когото повече не се видях, той почина след жесток побой в полицията, ме изпратиха с влака до гр. Лом, където се качих на луксозния австрийски параход „Юпитер“. Баща ми със скромните си средства ми уреди едно хубаво пътешествие – Лом, Будапеща, Братислава по Дунава, а от Братислава – с влак транзит до Прага и в Германия чак до Берлин. На гарата ме посрещна съученикът на брат ми Божидар – Георги Караджов-Рилски, с когото се бяха уговорили предварително. Той ме настани в дома, в който живееше, и аз прекарах десетина дни в разбунения Берлин. Хитлер се готвеше да идва на власт. По улиците ставаха сблъсквания между протестиращите граждани и Хитлеровите фашисти. Георги ми уреди заминаване транзит през Полша до граничния пункт със СССР – Негорелое. Тук ме посрещна брат ми Кирил. Не можехме да се нарадваме един на друг! Взехме влака за Москва, където пристигнахме в един хубав слънчев ден. След десетина дни той ме уреди на работа в известния Институт по почвознание и агрохимия на територията на Тимирязевската академия. Започнах работа, руският ми език беше горе-долу приличен благодарение на учителя ни по руски в девическата гимназия „Константин Величков“ в гр. Пазарджик.

Аз съм вече в Москва. Съветските хора, руснаците ме приеха мило и сърдечно. Мъка ми беше за България, за баща ми, но работата ме погълна и аз постепенно се успокоих. Имах работа, дадоха ми квартира, бях в страната на социализма, друг живот.

Тринадесет години живях в Русия (1932–1945 г.). През този период се случиха много исторически събития.

През 1935 г. в Емигрантския дом в Москва се запознах с Петър Василев Коларов. Там беше организиран хор под диригентството на майка му Цветана Коларова (тя е следвала в Пражката консерватория). Обади ми се приятелка на снаха ми Цеца, жената на Кирил, че ме викат да участвам в този хор, след съответното прослушване. Цветана Коларова хареса гласа ми и аз три пъти в седми-

цата във вечерните часове ходех на репетиция. Изучавахме хубави български народни песни. Даже два пъти пяхме с успех по Московското радио. Цветана Коларова беше говорителка в предаванията на Радио Москва на български език. Другите политемигранти от цял свят не проявяваха активност като нас. В клуба с Петър се сдружихме, харесахме се и на 17 март 1935 година се оженихме. Бяхме щастливи.

Тринадесет години в Съветския съюз! От тях 10 години неуморен труд на полето и в лабораторията.

Към края на 1935 г. баща ми (ние редовно си кореспондирахме) ми писа писмо, в което ни съобщаваше, че му се налагат две операции на очите от перде. Петьо каза: „Защо не извикаме дядо Димитър при нас тук, в Москва, да се оперира при прочутия очен лекар професор Одинцов." Точно в това време бе вдигната забраната за пътуване за Москва с влак през Румъния. Баща ми обичаше пътешествията. Пристигна при нас в средата на 1936 година. Семейство Васил Коларови го приеха много сърдечно. Беше летен сезон и те го поканиха на гости в дачата на Челюскинская. Скоро след пристигането му оперираха едното око на татко, а след два месеца – и другото. След четири месеца той прогледна нормално и започна да пише своята биография за 42-годишното си учителстване в Егейска Македония, в Одринска Тракия и в свободна България (220 страници). Като се завърнах в България, дадох един екземпляр в Българската академия на науките и в Светия синод, намериха я за много интересна. В наши дни я издаде Тончо Жечев в своето списание „Септември", сега „Летописи".

През 1936–1939 г. се разгоря Испанската гражданска война. Испанският народ се вдигна на неравна борба с фашистите, водени от генерал Франко, които искаха да премахнат законното републиканско правителство. Гражданската война в Испания породи събития безпрецедентни в човешката история: от цялата планета, от всички европейски страни, от американския континент към Испания се запътиха бойци в помощ на републиканската народна армия. За там заминаха и много български доброволци, както и български политемигранти, живеещи в Съветския съюз. Те се вляха в редиците на прочутите интернационални бригади. За Испания заминаха и двамата синове на Васил Коларов – Петър и Никола, който много се гордееше с това. Петър като лекар, а Никола като транспортен инженер. Когато замина Петьо в края на 1936 г., бях бременна в третия месец и наред с гордостта, която изпитвах, че Петьо ще се бори за свободата на испанския народ, знаех, че трябва да имам здрави нерви и самообладание. Германските и испанските фашисти много често бомбардираха Републиканската армия. Пощата не беше редовна и аз преживявах сама (с никого не споделях) моите големи тревоги.

С чест издържах този неспокоен период и през август 1938 година посрещнахме оцелелите другари, без нашия любим Митко Василев Пападжаков, много добър наш другар, който умря за свободата на Испания. Неговата жена Мариам и дъщеря му Марта, с които и сега си кореспондирам, два пъти ни идваха на гости в България.

Влакът пристигна. Аз водех за ръчичка малкия ни син Васко (роден на 27 юни 1937 г.) с продълговата испанска войнишка шапчица, отпред с изброди-

рана от мен червена звезда. Вася потъна в прегръдките на баща си.

Настъпи кратък период на семейно щастие, което продължи до 1941 г. Беше родена и Цветик през този период.

Времето не беше спокойно. Наоколо бушуваха репресиите (особено през 1937 г.), които будеха у нас недоумение и страх пред неизвестността. Голяма част от българските емигранти пострадаха тежко. Виждахме и разбирахме какво става, но не ни се вярваше, че е истина. Брат ми Кирил, който беше професор в Бауманския институт, беше изпратен в Алма Ата да създаде висше учебно заведение. След известно време там той бил арестуван и пратен на лагер. Научих това от българин емигрант. Отидох веднага при дедушка, така вкъщи наричахме Васил Коларов. Той много добре познаваше Кирил, член на ЦК на партията, секретар на Софийския окръжен комитет на партията и ръководител на нелегалната военна организация в България преди Септемврийското въстание и атентата в „Света Неделя". След разгрома на Септемврийското въстание в партията настанаха големи спорове, караници, в които Кирил взимаше активно участие и имаше много опоненти. Но арестът му не беше българска работа. Партията нямаше милиция, участъци, лагери,

Двамата отидохме при Георги Димитров, те бяха много разтревожени. „Елена, мълчи и на никого не казвай, с никого не говори по този въпрос, Кирил е наклеветен, познавам го от двадесет години, че и повече", каза ми Георги Димитров. Оставих ги сами и излязох.

Обикновено споменават Васил Коларов, когато говорят за Георги Димитров. А това е неправилно. Те, двама души, различни и по манталитет, и по образование и култура, всеки със свое място в историята. В първите двадесет години от запознаването им Васил Коларов е бил далече пред Димитров в йерархията на партията, после става обратното. Отношенията им тогава, а и по-късно в България бяха приятелски, сърдечни, другарски, но и сложни. Васил Коларов беше по-възрастен с пет години, имаше високо академично образование и култура, беше патрон на политическото и гражданско развитие на Георги Димитров почти до 1930 г. както в партията, така и в Коминтерна, отнасяше се към него свободно, патерналистично, но с уважение като към ръководител на партията и Коминтерна. Васил Коларов беше железен в дисциплината и в принципите на партийност. Той и Георги Димитров не бъркаха личните си отношения с партийните. Коларов написа остро писмо до Георги, възрази за обесването на Никола Петков. Когато Сталин напада безцеремонно Георги – „Вие вече не сте генерален секретар на Коминтерна", Васил Коларов откликва: „Вие не можете да се държите така с нас, др. Сталин, ние сме стари революционери." Това го пише в своите спомени Кардел, той е присъствал на срещата вместо Тито, който се е побоял да отиде в Москва. На XVI пленум на ЦК на БРП(к) през лятото на 1948 г. Коларов защитава Георги Димитров от острите критики на Трайчо Костов, Добри Терпешев, Георги Чанков и други. Пише му остро лично писмо, загдето влошава отношенията с Франция, прави му забележки за невъздържания език в Народното събрание, но и Георги Димитров му казва всичко, което мисли, като критични бележки. Имаше периоди в Москва и в България, когато Васил Коларов се затваряше в себе си, стоеше вкъщи и рисуваше. Георги

Димитров знаеше този му навик и го критикуваше за това. Когато Георги Димитров почина, Васил Коларов плака пред мене, той ми съобщи тъжната вест. Как са преживели разочарованието си в Москва от отношението на Сталин към тях, как са преживели арестите, побоищата и убийствата на свои другари – те си знаят, но мълчаха.

Но да се върна към кабинета на Георги Димитров, където бях, за да търся помощ за брат си. Аз не бях член на партията, нито на ВКП(б). Дедушка и Георги Димитров се разтичаха, звъняха по телефона, ходеха на срещи при прокурори, министри на НКВД, писаха писма до Политбюро, не само за Кирил, а и за десетките, стотици други българи, но от съветска страна идваха уклончиви отговори – няма такъв, кажете по кое дело е осъден, в кой затвор или лагер се намира, какъв му е номерът като затворник и т.н. Арестувани и изпратени по лагери бяха много хора, включително и наши българи. Задържан и инквизиран беше даже Христо Кабакчиев. Защитиха го Димитров и Коларов, като се разтърчаха, ходатайстваха и протестираха на най-високи места. Кабакчиев пострада по вина на левосектанти българи, които донесли, че бил социалдемократ, провалил Септемврийското въстание и т.н. Пуснаха го, но той не можа да издържи унижението и разочарованието си и почина.

Обвиняват за арестите на българите Георги Димитров и Васил Коларов, но Коминтернът нямаше милиция, съд и прокуратура, лагери – това си беше съветска работа, сталинска. Отговорността на Димитров и Коларов, на Толиати и Торез е най-много морална. Трябваше ли Димитров и Коларов да се обявят против Сталин и съветската власт, за да спасят другарите си? Нямаше да постигнат нищо, само щяха да потвърдят клеветите на левосектантите, че са социалдемократи и не са ленинци, сталинци, болшевики. Те не можеха да променят нещата, държавата беше съветска, партията болшевишка, ЦК сталински. Димитров, Коларов, Толиати, Торез и другите бяха емигранти, някои от тях нямаха и съветско гражданство. Аз и бабушка Цветана Коларова се върнахме след войната с нашите си български паспорти, паспорта си пазеше и Васил Коларов. Ние бяхме българи, помежду си говорехме на български, пеехме български песни вкъщи и на децата си, готвехме български ястия – боб, леща, гювеч, таратор, салати от домати и краставици. Бяхме емигранти, подгонени в България от властта, от полицията, много от нас заплашени от затвор, побои и убийство в полицията. В чужбина, в Русия намерихме спасение, но само за България си говорехме, за селата и градовете, в които бяхме родени и израснали, за близките си и приятелите. Живеехме с надежда да се завърнем.

Най-честото обяснение за арестите на българите и чужденците, а и на съветските хора, беше – врагове. Не можехме да повярваме, врагове – съратници на Ленин, генерали, герои от Гражданската война и революцията. Но ако не вярвахме, това значеше, че партията греши. Живеехме в кошмар, но животът си вървеше и ние отхвърляхме тежките мисли. Мълчахме, говорехме само помежду си, уплашени. Малкото пуснати от лагери и затвори мълчаха и не разказваха нищо. После научихме, че наши българи са били карани да дават фалшиви показания против Георги Димитров и Васил Коларов, но те отказвали. Много от българите бяха с руски имена или псевдоними, не живееха в Москва и Георги Димитров не

можа да помогне с изключение на няколко отделни случая, като на Фердинанд Козовски – Ферчо. През 1938 г. беше арестуван и едва след година го пуснаха, но в лагер загина Димитър Гачев от Брацигово, любимец на семейство Коларови.

Димитър Гачев беше талантлив, ерудит. Той беше сътрудник на Луначарски, влезе в кореспонденция с Ромен Ролан, приеха го в Съюза на съветските писатели. В същия ден, в който го арестуваха. Той често идваше на вилата в Челюскинская. Той свиреше на пиано, дедушка Васил на цигулка, а Цветана Коларова и аз пеехме български народни песни. Когато отиват в Москва за подписване на Договора за сътрудничество и приятелство през зимата на 1948 г., Георги Димитров и Васил Коларов молят Сталин да го пусне, защото го искат за министър на културата в България, но месеци след това той загива. Един ден Цветана и Васил Коларови получиха информация, че Гачев се завръща с влак. Отидоха на гарата да го посрещнат, но вместо него видели д-р Стоянов: „Гачев си идва с другия влак" – казал им той, но това не стана. Неговият син професор Георги Гачев дойде след Девети септември в България, живя в Пловдив и в София, научи български език и специализира в Университета, а после стана като професор Лихачов голям пропагандатор на българската култура в Русия и по света. Внукът на Димитър Гачев сега живее в София, приятел е на Цвети и Павел. Питах го какво прави баба му и той се учуди, че я познавам.

По-късно брат ми Кирил си дойде – след година и половина, освободиха го, върна се в Москва. Разказа ми страшна история, беше побелял и отслабнал, старец, макар още да нямаше 40 години. Основното от преживяното ми разказа в София, десетина години след смъртта на Сталин. Пострада тежко цялата емиграция, но най-много българите, поляците, а след като се сключи договорът Молотов–Рибентроп, и германците. Като се върна от фашисткия затвор от Германия, Георги Димитров беше герой, стоеше до Сталин на трибуната на Мавзолея, но още в навечерието на войната слезе от пиедестала и намери място всред почетните гости, наредени встрани от трибуната на Мавзолея. Сега след толкова години ми става ясно, че Димитров и Коларов, макар и да са били верни последователи на Ленин и Сталин, са имали други разбирания за социализма, водили са тежки спорове с Кремъл. Те, както и Димитър Благоев, макар и под влияние на руския социализъм и болшевизъм, са мислили като българи и европейци. Неслучайно Георги Димитров говореше по-късно в България, а и на Петия конгрес на БКП, че ние ще изграждаме народна демокрация, а не съветски тип социализъм. Против Георги Димитров излезе остро критична статия в „Правда": „Вие грешите, другарю Димитров", а сам Вълко Червенков каза, че през 1949 г. Сталин го питал „знаят ли българите, че Васил Коларов е бил против Ленин, после се поправил, но рецидиви са възможни".

Но те двамата в условията на Студената война и разделението на света на два лагера са взели правилното решение – да изграждат социализъм в България заедно със СССР, със съветска помощ, напред към индустриализация, наука и социалистическа цивилизация. По този път България се превърна в модерна държава – на 30-о място в света според статистиките на ООН. Да не преувеличавам, Георги Димитров и Васил Коларов имаха собствени позиции по българските въпроси, но следваха убедено политиката на Ленин и Сталин.

Събитията в края на тридесетте години се развиваха светкавично, и то не в наша полза, всички чувстваха, че иде война с Хитлер, народът знаеше, че ще започне скоро последният решителен бой. Стискахме зъби, защото Съветският съюз ни спаси от полицейския терор и само той можеше да ни защити, нас и света, от надигащия се фашизъм. Пропуснах да напиша, че през 1936 г. почина Максим Горки. За него плакаха всички. Аз ходих на поклонението на любимия ми писател.

Започна Отечествената война (1941 г.)! Хитлеровите войски внезапно нападнаха Съветския съюз след успешното завоевание на много европейски държави. Петьо още от първия ден бе повикан в армията. Останах сама с децата. Положението беше тежко. Ненадейното настъпление завари неподготвена Съветската армия и врагът бързо завземаше големи територии. Стигнаха до Киев. Уж щяхме да бием врага на негова територия, ако посмее да ни нападне. Това стана чак след 3–4 жестоки години и милионни жертви, но стана.

Започнаха бомбардировки и над Москва. А сега накъде?

Излезе заповед на правителството: най-напред да се евакуират жените и децата. Дядо Васил имаше географска карта на Съветския съюз. Една вечер всички близки се надвесихме над нея – към коя посока на съветската територия да се насочим, аз с децата, Цветана Коларова (моята свекърва) и баба Тина Киркова (съпругата на Георги Кирков-Майстора). Към Кавказ? Но Хитлеровите войски бързо напредваха. Докъде ще стигнат? Те впоследствие стигнаха до Кавказ.

Баща ми си замина от Москва през септември 1937 г. Той не изчака завръщането на Петьо от Испания. Моят брат Крум почина в София от ревмокардит, получен от войните на Балканите, от дълбоките снегове на Беласица планина, от арестите и побоищата в полицията. И тази горчилка, мъка, трябваше да преживеем.

На следващата вечер дедушка Васил дойде с друго предложение: в Москва имало доста голяма група интербригадисти – инвалиди от Испанската гражданска война, приютени от правителството на СССР, от различни националности – най-много испанци, французи, немци, сърби, българи, унгарци, чехи и др., около 100 души, някои от тях женени с деца. Евакуират ги в санаториум в град Ош. Като погледнахме картата какво огромно разстояние ни предстои да преминем – сърцето ни се сви. Средна Азия – Киргизия!

Бомбардировките над Москва зачестиха. Една бомба падна близко до нас в Челюскинская, но не се взриви.

Аз, полуболна, неоздравяла от плеврит, децата и всички останали на 27 август 1941 г. се качихме на влака за Ташкент с два много тежки куфара заедно с интербригадистите – повече от 100 човека. Картината беше печална: кой с един крак, кой с една ръка. Имахме и един сляп немец със съпругата му Сюзан и много, много други инвалиди.

Пътувахме 12 дни при крайно тежки условия. Цветик се разболя от разстройство (беше на година и четири месеца). Тя и другите малки деца плачеха нощно време; вагоните бяха открити – без кабини. Хората не можеха да спят. Ние носехме плачещите деца по цели нощи на ръце, за да ги успокояваме и да има малко тишина…

След дванадесет дни пристигнахме в Ташкент, Узбекистан. В мирно време разстоянието от 3000 км се е вземало за пет дни, а когато войната беше в разгара си – за цял месец! Влакът спираше по гарите с дни, за да даде път на военни ешелони – всичко за фронта. На открити вагони се пренасяха цели заводи от завзетите от фашистите райони, евакуираха ги в тила, работниците работеха на струговете и на другите машини по време на престоите на влаковете по гарите, че и когато се движеха. Напрежението беше нечовешко.

На гарата в Ташкент, на перона, лежаха евакуирани хора, голяма част от тях болни от тифус. Много се разтревожихме. Но епидемия не се разрази, за чест на съветската медицина. Съветските хора работеха безукорно, мълчание, работа и пълна солидарност. Ден и нощ, жени и мъже, млади и стари, желязна дисциплина, пълен ред и висок дух, никой не роптаеше. На всяка гара по високоговорителите ечеше гласът на Левитан, четеше комюникетата на Совинформбюро. Народът слушаше в пълно мълчание. Ние слизахме от влака, за да чуваме по-добре. Гласът на Левитан беше смразяващ. Новините бяха откровени, тежки. Носеше се по гарите мелодията на „Вставай, страна огромная“, Червената армия отстъпваше. Какво ли ставаше с Петьо? Кой ще победи: фашизмът или социализмът? Аз, както и целият съветски народ, вярвах, че победата ще бъде наша. Тази вяра и воля победиха.

Пристигнахме в град Ош. Настаниха ни в един голям двуетажен дом с много стаи. Казаха ни, че бил почивна станция. Бяхме истински интернационал – българи, испанци, германци, поляци, емигранти от цял свят.

Домът беше в центъра на един парк, целият залесен с овощни дървета, с огромни кайсиеви дървета. Особено за втората година от нашия престой може да се каже, че кайсиите – едри, сочни, бяха най-ценната храна за деца и възрастни. Почнахме да се адаптираме, да се опознаваме. Организирахме си стол, макар и с оскъдна храна. Месо нямаше. Дадоха ни каручка с едно конче, дребна порода, с която от града се снабдявахме с мляко и хляб. Кончето, не знам при какви обстоятелства, си счупи единия крак. В стола се появи ястие с конско месо, изядено с голям апетит от почти всички. Васето казваше, че било вкусно. Аз, Цвети и баба Тина отказахме да ядем. Този ден беше като празник – имахме месо.

Климатът в Киргизия е континентален. Много горещо лято. Температурата през деня стигаше повече от 40 градуса на сянка, а вечер спадаше до 20 градуса. Тази голяма разлика ни караше вечер да се обличаме – чувствахме хлад. Никакви валежи през лятото! Зимите са топли, вали дъжд, а понякога и малко сняг, който се топи още във въздуха. Аз и децата бяхме настанени в голяма стая на партера, както и баба Тина. Бабушка беше на втория етаж, но стоя при нас само 2–3 месеца и после замина за Уфа, където беше евакуирано ръководството на Коминтерна.

Цветето не се подобряваше и в началото на септември разстройството се превърна в дезинтерия. В нашия колектив имаше испански лекар, който прегледа детето, но нищо не предприе за лекуването му. Само ми повтаряше „диета, диета“. Аз и баба Тина решихме, че трябва да отида в детската болница на Ош. Цвети много отслабна. Когато беше здравичка, тичаше, впоследствие престана да ходи. От едната страна на моята стая беше немско семейство с момченце – Дик, а от другата страна испанско семейство с две дечица – Кармен и Аврора.

И двете семейства много ми съчувстваха и се разтичаха да търсят превозно средство. Немският другар се върна с една каруца и в нея се настанихме аз, детето в ръцете ми и чанта с много пеленки. С нас дойдоха и Хенрих и баба Тина. По лицата на изпращачите ни се четеше безнадеждност. Това ме смрази!

Пристигнахме в болницата. При нас дойде висок, снажен руски човек, който загрижено ни каза, че болницата е препълнена с болни от различни болести деца. Помоли ни да почакаме. Не след дълго той ни поведе към стая, в която на едно легло спяха майка с умиращо дете. На второто легло сложиха Цвети. Лекарят д-р Димитриев влезе с нас, прегледа детето и без колебание му даде очистително, като се обърна към мен и ми каза: „Не беспокойтесь, легче ему будет". За храна му дадоха кефир. Първата нощ се настаних в кревата на детето, беше голям, но не спах, на два-три пъти сменях пеленките, имаше кръв. На сутринта детето се събуди и ми се усмихна. Аз така се зарадвах, така се зарадвах…

Печална картина, трагично преживяване. Детето на другата жена почина. Цвети спеше, когато го изнесоха. След известно време влезе д-р Димитриев – човечен, отзивчив. „Как ваше имя и отчество?" – ме попита той. „Елена Дмитриевна."

И той даде съвети: „Елена Дмитриевна, мой совет – идите себе домой. Я Вам скажу, что будете делать. Прежде всего постарайтесь найти материнское молоко. Может быть в вашем колективе есть кормящая мать? Если не можете найти материнское молоко, то будете давать кефир. Уезжайте домой. Вы видите какая здесь обстановка. Я постараюсь найти время и приеду к вам посмотреть на ребенка."

За щастие дойде пак Хенрих (съседът), изпратен от жена си и баба Тина. Това ме улесни, понеже той дойде с каруца. Каква солидарност, каква човещина. Детето живна от очистителното. Качихме се на каруцата и тържествено навлязохме в наша територия. Който ни срещнеше, ни се радваше. Почувствах как всички се сближаваме и ще си помагаме.

Зимата мина. След това Цветето излезе на бял свят, хваната за ръчичка, с баба Тина. На какво се дължеше главно оздравяването на детето? Жената на политрука – политически ръководител, руснак, кърмеше двумесечното си дете. Като отидох при нея и ѝ разказах всичко, тя с готовност се съгласи да дава едно биберонче за Цвети. „Аз имам много мляко"– каза тя. След 10–15 дни Цвети почна да става в креватчето си. Освен това ѝ давах „манная каша" (каша от грис). Радваше ми се сърцето, пък и моите комшии бяха много внимателни и ми помагаха. В разгара на войната съветските хора, руснаците ни спасиха. Моите деца и мене ни спасиха киргизите. Ще съм им вечно благодарна.

Приятел в беда се познава – казва народът. Милата Таня ми даде част от млякото си, много евакуирани руски жени с деца вземаха сирачета при себе си и ги гледаха, хранеха. Не чух вопли, оплаквания, отчаяние, освен воплите на Ото. Благодаря на всички мъже и жени от колектива ни, които винаги бяха готови да помогнат на пострадалия.

Благодаря от душа на милата баба Тина, която обичаше моите деца и винаги чувствах нейната подкрепа…

А недоимъкът се увеличаваше. Непрекъснато идваха нови евакуирани,

заработиха преместени от окупираните райони заводи. Градът нарасна, стана 45 000 души.

Една нощ ми хрумна да разгледам нашата територия. Забелязах едно равно място, около половин декар. Управителят на дома, който беше грижовен човек, се съгласи с моето предложение да се обработи това място и да го засадим със зеленчуци. Попитах го има ли в града агроном. „А, има, има – каза той. – Той е мой приятел." Дали мога да се запозная с него? На другия ден дойде един около петдесетгодишен човек. Запознахме се. Аз му обясних, че сме в голяма оскъдица и че бих желала да се снабдя с инструменти, семена и разсад. Той с голямо удоволствие каза, че ще ме снабди с всичко. Беше ранна пролет – 1942 г., заедно с управителя и агронома Чингиз отидохме в стола. Аз си носех лист и молив. Всички се хранеха. Съобщих им за моето намерение. То беше възприето с акламации. Помолих всеки, който смята, че може да вземе участие в обработката на парцела, да се подпише на листа. Листът вървеше от ръка на ръка. Записаха се около двайсетина души. Представих им колегата Чингиз и между другото им казах, че и аз съм агроном. Някой изръкопляска.

Освен това започнах да вземам мляко от едно многобройно киргизко семейство. Таим, така се казваше жената, ми издояваше 3 литра мляко направо в гюмчето. Тя не искаше пари. Казваше: „Ако имате покривки, кърпи, чаршафи, такива работи. Пари не ща." Аз пък бях взела от Москва подобни неща и все се упреквах защо съм ги взела. Ето че влязоха в работа. Така имах възможност да наблюдавам живота им. Всички говореха руски, само бабичката не знаеше руски.

И така, сутрин в 6 часа Таим отиваше да събира памук. До това време аз вече получавах млякото. Задържах при себе си един литър, а другите два давах на Дик, Кармен и Аврора. Това всеки ден. Работното време на киргизите през лятото е от 6 до 10 часа сутринта, а следобед от 16 до 22 часа. По този начин те избягваха непоносимата жега.

Прочути са киргизките памукови плантации. Те се напояваха чрез сложна напоителна система с вода чак от топящите се снегове на изток от планините. Напояването се прави от опитни възрастни хора с голямо умение. Прокарват вода от големия канал в по-малки каналчета, докато водата достигне до самото растение. Памукът тук не е като нашия в България – нашият е висок около 50–60 см. Тукашните са на ръст около метър, добре разположени през определено разстояние, с големи кутийки. Като се разпукваха, се показваше разкошен като сняг бял памук. На гарата на гр. Ош имаше големи купища, цели хълмове от памук, който се обработваше по фабриките. Сега на памуковите насаждения работеха само жени и възрастни мъже. Земята беше много добре обработена. Памукът е основната земеделска култура в Киргизия.

Колегата Чингиз често ни навестяваше. Един ден седнахме на пейка да си поговорим. Аз споделих с него, че вземам мляко от едно киргизко семейство, че впечатленията ми са много добри, че киргизкият народ е много добър, услужлив и работлив. Той каза: „Така е. Много е религиозен." Аз му разказах, че в това семейство има една стара бабичка, която седи до прозорчето в стаята си и постоянно си бъбри нещо, повтаря едни и същи думи непрекъснато. „Това може да е молитва?" – питам аз. „О, молитва е. Колкото повече повтаря тези

думи, толкова повече ще прочисти душата си, за да отиде в Рая…“.

Течеше втората година от нашето пребиваване в Киргизката република. Град Ош много нарасна (достигна 45 000 души, а бяха само 15 000) и продоволствието намаля. Това чувстваше и киргизкият народ, безспорно. Но беше тих, вглъбен в себе си народ. Аз не видях по лицата им нито веднъж негодувание към евакуираните, които всъщност много затрудниха техния живот. Но тогава животът никому не беше лек.

Всеки народ си има своята религия. Отново видях бабичката на прозореца да се моли. Преживяхме една от най-страшните войни. Жената се молеше и за своите двама внука и за зетьовете си, които бяха на огневата линия. О, колко нещастие има сред хората! Колко страдания!

Обичам хората, обикнах и киргизите – с техните непокварени души, добри души, готови да помогнат според възможностите си. Благодаря им!

Един ден научихме, че в нашия град след десетина дни ще пристигне влак с тежко ранени войници, които след излекуването си няма да се връщат на фронта. Незабравими са грижите, които положиха за тях както местното киргизко население, така и многобройните евакуирани руски хора. При призива на Градския съвет всеки да дари нещо за болницата (с изключение на легла и дюшеци) като по чудо в крайно кратък срок болницата се обзаведе с почти всичко необходимо: чаршафи, калъфки, чехли, легени, чаши и какво ли не. Някои дадоха и пижами. И нашите хора направиха един пакет с подобни вещи. Казаха, че болницата е обзаведена. Влакът щял да дойде с лекари и медикаменти. Аз съм писала, но и сега искам да отбележа как се мобилизираше населението в моменти на страдания. Колко човещина имаше в отношенията на евакуираните помежду им и с местното население. Не ще го забравя. А може ли да се забрави!

Ходихме с баба Тина в болницата. Ранените бяха все младежи от различните републики. Приближих се към един от тях. Оказа се, че не вижда. Едното му око бе превързано. Аз седнах между две легла и дадох на ранения плодовете, които бяхме донесли. Момчето ме попита дали мога да намеря „Война и мир“ от Л. Н. Толстой (романа ми го даде впоследствие нашият управител). Искаше да му прочета някои места от романа: за битката при Аустерлиц (1805 г.) между тримата императори – Наполеон, Александър I и Франц II. Както е известно, Наполеон разбива армиите на Александър I и на Франц II, Кутузов е против тази война. Момчето слушаше много внимателно и пожела отново да идвам да му чета. За съжаление не можах да го сторя, защото сред децата на нашия дом започна болестта варицела (по руски лещенка).

През двугодишния ни престой в Киргизия папа Петя дойде само три пъти да ни види – дълга беше раздялата с него за втори път. Той беше на фронта в санитарната авиация. В началото Петьо в много кратък срок евакуира много здравни заведения, санитарни и лекарствени складове. В края на 1941 г. получих писмо от баща му, който ми съобщи, че Петьо е награден със „знак почета“. Много, много се зарадвах… По време на обсадата на Москва Петьо отговаряше за цялостното медицинско обслужване на града. Цвети постепенно започна да го забравя. Мисля, че беше в началото на 1943 г., болницата за тежко ранени войници действаше. Петьо от фронта ми пишеше много често писма.

Той узнава, че към Ош ще лети самолет с медикаменти и с други материали за нашата войнишка болница, и моли командира си да го включи и него като лекар – казал, че отдавна не е виждал семейството си.

И един ден, тъкмо миех прозореца на стаята ни на партера, който гледаше към алеята, видях как на нея спря камион. От него изскочи Петьо. Втурнах се през тъмния коридор и бързо се озовах в алеята. Бях развълнувана до безкрайност. Прибрахме се в стаята. (Невес деликатно ни остави сами.) Вася веднага се намести на коленете на баща си, а Цветик от голяма изненада се мушна под кревата. „Три дни ще бъда с вас, мили мои!“ – каза Петьо. Радостта ни беше голяма. По време на разговора ни, който беше развълнуван и разхвърлян, в стаята влязоха испанските дечица, сестрите Кармен и Аврора. Аз преднамерено казах: „Елате, милички, имам бонбони за вас (конфеты).“ Гледам, Цветик си показва главичката изпод кревата, измъкна се, малко смутена, но успокоена и четирите деца излязоха с бонбони в ръце вън по алеята. Първа се върна Цветик. Тя беше разумно дете. Искаше да се реабилитира пред баща си и веднага седна на коляното му.

Първият ден мина в разговори за страшната война. И за това, от което всички се страхувахме – изчезването на наши другари. Като разбрах, че нашият мил, уважаван, чудесен другар е все още заточен в Колыма, Сибир, много се разстроих. Става въпрос за Димитър Гачев – изкуствовед, музикант, философ, историк, филолог. Изключително образован човек!… Талант! Ние не знаехме тогава, че репресираните са стотици хиляди… а колко загинаха на фронта! Милиони!!!

Нас Киргизия ни спаси! Бяхме далеч от фронта, макар в недоимък, грижи, болести…

Но, уви! Скоро видяхме, че на алеята пред нашия прозорец спира камион. Петьо скочи и от прозореца видя един военен, който извика: „Петр Васильевич, уезжаем, есть приказ.“ Много се развълнувах, помогнах на Петьо да си прибере вещите и заедно с децата отидохме до камиона да го изпратим. Децата се разплакаха. И аз също. Вместо три дни, само ден и половина! Война!

В парка на едно дърво, високо, беше закачен прегракнал високоговорител. Аз и баба Тина сутрин по няколко пъти се спирахме да чуем някоя новина от фронта. И един ден, о, радост! Съобщаваха, че Червената армия е обкръжила армията на Паулус при Сталинград! Цяла армия е унищожена. Начело с Паулус и офицерите му! Баба Тина почна да пляска с ръце и да вика: „Лена, иди да почукаш на някои врати.“ Ранно утро беше. „Да съобщим на другарите тази голяма новина.“ Почуках на 2–3 врати, те пък от своя страна почукаха на други и така се събрахме вън. Колко прегръдки, целувки, шум, разговори. Всеки замечта за родината си. Дали скоро ще можем да се върнем? Какви ли не разговори, вълнения!

Едно младо италианче, нямаше 30 години, предложи да си направим увеселение на нашата сценка. Имахме площадка с пейки, които досега не бяхме ползвали. Италианецът (жалко, забравих му името) беше с парализирани, свити ръце. Той имаше прекрасен глас – тенор, и често ни пееше красиви италиански песни. И други си предложиха услугите. Решихме да си направим концерт.

Който желае – да пее, да декламира и прочее. Вечерта на другия ден всички се събрахме, италианчето беше направило програма. Единственият българин интербригадист, Кирил Величков, ми предложи и ние двамата да се проявим. Той беше с една ръка – другата беше я подарил на Испания. В Москва, в Емигрантския дом, пеехме заедно с Кирил. Сега се спряхме на една шопска песен.

Много аплодирахме италианчето – чудесни песни ни изпя. Имаше и декламации на различни езици, имаше и други песни. Аз и Кирил бяхме последни. И започнахме:

Мари, моме църноока,
не лажи ми, море, сина,
не лажи ми, море, сина.

Хайде де, дебре де,
хайде де, дебре де.

На тънко кръстче коланче,
на бяла гушка герданче.

Хайде де, дебре де,
и-ха-ха, и-ха-ха.

Не лажи ми, море, сина,
не лажи ми, море, сина.

И т.н.

Спогледахме се с Кирил и се засмяхме. Никой нищо не разбра, освен баба Тина, но песента беше скоклива и направи впечатление. Аплодираха ни, хей!

Мина добре нашето импровизирано увеселение. А децата? И те се проявиха. Декламираха и пяха кой както можа и тази нощ бяхме весели. Едно, пусто, не ни достигаше, едно хубаво радио. Да слушаме всеки ден новини!… Но пък високоговорителят се стараеше да ни осведомява, макар и със закъснения.

Нашият всекидневен живот продължи с надеждата, че войната скоро ще свърши. Червената армия почна да отблъсква врага след Сталинградската битка, жестока и страшна!

В писмо Петьо ни викаше да се върнем. Москва вече не била бомбардирана. Много му домъчняло за нас. Аз доста мислих и му отговорих да почакаме още малко. Ами Хитлер, ако изпрати нови попълнения в армиите си, както е говорил – пак ще бягаме! Същевременно в Москва всяка вечер имало фойерверки, всичко е въодушевено и изпълнено с надежда за близък край на войната.

След приблизително 20 дни, в края на август 1943 г., ние се приготвихме за път. Петьо изпрати своя колега и приятел Ефрос да ни помогне и да ни придружи. Баба Тина, аз, децата и Ефрос напуснахме нашия вече роден и близък интернационален колектив. Червената армия напредваше и Петьо реши да ни прибере.

Киргизийо мила, на тебе дължим, че се завърнахме в Москва живи и здрави с пораснали дечица, незабравими са спомените ми за тебе, за твоите прекрасни хора – добри, тихи, трудолюбиви, себеотрицателни. Ние, всички евакуирани, така ви затруднихме, нахлувайки във вашия живот, но вие нито веднъж не отправихте дори един упрек към нас. Незабравимо е за мен и доброто отношение между киргизите и руските хора.

На гарата дойдоха много другари, на които им беше възможно да изминат голямо разстояние пеша. За моя радост всред изпращачите бе и моят добър колега Чингиз с букет цветя, заедно с едно от децата си. Когато влакът потегли, цяла гора от вдигнати ръце ни приветства. Баба Тина и аз не можахме да сдържим сълзите си!

Разделихме се с гостоприемна Киргизия, останаха спомените за нея в нашите сърца.

Сбогом!

Пътувахме 600 километра с влак до Ташкент. А там на летището ни чакаше генерал Ганев, българин, който беше летец и работеше на ташкентското летище, където идваха самолети за ремонт, а на заминаване обратно вземаха пасажери за Москва. С нас беше и генерал Захари Захариев. Той ни каза, че починал цар Борис III.

Какви ли не събития, от какъв ли не характер!

На московското летище ни посрещна Петьо и двама души с една носилка. Той беше разтревожен заради моята „морска треска". В санитарната част на летището с топъл чай и малко почивка аз бързо се възстанових.

Тръгнахме към Москва с джип и потънахме в нейния мрак. Всички прозорци бяха тъмни – войната все още продължаваше. Москва не се отопляваше изцяло. По нареждане населението се беше сгъстило в жилищата, където имаше отопление. Прехраната бе оскъдна – преди всичко картофи. Но настроението бе много добро.

След няколко дни аз се запътих към Академията на науките да се видя с колегите си, но Институтът ни все още беше евакуиран в Новосибирск. Съжалявах!

Щях да пропусна един вълнуващ епизод.

Бях в кухнята (на „Козловски переулок"), когато по радиото чух едно съобщение на Московския градски съвет: на другия ден по улиците на Москва ще преминат пленените в Беларус немци от разгромената група армии „Център". Съобщаваха маршрута им. Като чух, че ще минат и през „Садовая-Сухаревская" (близо до нас), аз реших да отида да ги видя. По радиото предупредиха гражданите да се държат спокойно. Излязох, отидох на булеварда. По тротоарите беше препълнено с народ. Не след дълго отдясно в далечината видяхме колоната. Приближиха се до нас: начело офицерите, а след тях уморените, изтощени войници по 20 души на ред, със свободна стъпка, едвам се влачеха. Колоната беше безкрайна. Началото на колоната вече не се виждаше, а краят бе далеч. Бяха десетки хиляди… По едно време една възрастна жена изохка: „Оооох, и их тоже мать родила!". Ние видяхме как тя избърса очите си. Отново руската доброта… действително картината беше сърцераздирателна!

Известно беше на всички, че ранените руски войници бяха разстрелвани, а ранените немски войници руснаците ги прибираха в санитарните части да ги лекуват и все пак им се оказваше съчувствие! Такъв е руският народ! Колко различни са двете нации.

Аз не дочаках края на колоната. Отидох си, защото оставих децата на един възрастен другар.

Но гледката беше незабравима, неповторима!

Една вечер аз и Петьо седяхме до Цветик – тя пламтеше.

Беше към 10 часа вечерта. Изведнъж иззвъня телефонът! Петьо започна да говори и аз чувах само: „Да, я всегда готов. Да, в 12 часов я буду с вами."

Пак раздяла, си казах аз, и детето пак е болно!

Отново почнахме да прибираме в един куфар всичко необходимо. Петьо ми каза, че ще се присъедини към Генералния щаб на 3-ти украински фронт под ръководството на маршал Толбухин като съветник. Тази армия скоро щеше да навлезе в България. Аз много се вълнувах. Нови грижи от голям мащаб. Петьо на фронта, а Цветик в разгара на маларията! Не попитах къде му е явката. Прегърнахме се, децата спяха, но баща им ги целуна.

Ето ме пак сама. Лекарят, който лекуваше Цветик, беше много добър. Благодарение на неговите грижи детето се съвзе и той каза: „Цвети, ти си осигурена, в живота си повече от тази болест няма да боледуваш!".

Времето беше топло, но към края на септември захладня. Ние на „Козловски переулок" нямахме отопление. Газта в кухнята едвам гореше. Не можехме да се стоплим. Дедушка беше категоричен – да се преместим при тях. Там имаше свободна стая. Настанихме се в нея, аз и децата. Топло ни беше. Това много ме облекчи. Изцяло се отдадох на децата си. В двора на дома, към улицата, имаше кино, организираха се и детски забави, на които водех децата. Там те научиха песента: „Москва моя, ты самая любимая…".

Изкарахме зимата на 1943–1944 г. добре. През 1944 г. пристигна в Москва Цола Драгойчева. Тя беше млада и хубава. Имаше продължителни разговори с Васил Коларов. Тук се запознах с Долорес Ибарури (Пасионария), а впоследствие и с други другари.

Иска ми се да се простя с Москва и със СССР, като кажа накратко какво постигнах в 10-годишната ми работа.

В Института по почвознание и агрохимия работих 5 години и се влюбих в тези две науки. Защото земята, почвите – това са хранителници и голям постоянен капитал на всяка страна. Почвите са обект на редовни и вечни изследвания, поради това че представляват цял спектър от химически елементи на Менделеевата таблица. Голяма част от тези елементи са фактор за плодородието на почвата, други са вредни за него. Необходими са непрекъснати изследвания за еволюцията на физико-химичните процеси, за да се регулира тяхното съотношение в полза на плодородието. Сложна наука!

Започнах с голям интерес да изследвам еволюцията на плодородието на прочутия руски чернозем около Воронеж, откъдето аз и лаборантката ми, моя колежка, взехме почвени образци според научните указания. Класикът на почвознанието проф. Василий Докучаев в началото на века е написал световноиз-

вестния огромен том „Руский чернозем“. Почвите се изменят не само от атмосферните влияния, а и – в по-голяма степен – от намесата на човека.

На втората година ми дадоха самостоятелна работа. Ръководител ми беше проф. Барсуков, а аз – негов помощник. Той организира конференция на младите учени, в която участвах успешно и аз.

След 5 години работа ме изпратиха в Московския университет „Ломоносов“, където за две години ме включиха в изследвания на прочутите Соликамски калиеви залежи, на дълбочина 15 метра. Работата бе секретна. Хиляди почвени проби идваха в лабораторията за изследване на съдържанието на калий на тази дълбочина, през всеки 20 см. Методът за определяне на съдържанието на калий беше лек и ние, четирима души – под ръководството на проф. В. В. Толстопянов, в течение на 2 години завършихме изследването, което веднага беше засекретено. Ние не узнахме какви са изводите и с каква цел бяха тези изследвания.

На едно научно съвещание бях седнала до проф. Иван Николаевич Антипов-Каратаев. В разговор с мене той узна къде съм работила и че сега навярно ще се върна на първото си работно място. Той обаче ме покани при себе си в Почвения институт при Академията на науките на СССР, където завеждаше почвената физико-химична лаборатория. Аз приех. Пряк ръководител ми беше Петр Алексеевич Крюков, с когото работих 3 години. С него изработихме микрометод за определяне на натрия в почвите, елемент крайно вреден за растенията. Нашият метод бе публикуван в списание „Почвоведение“, списание от времето на В. В. Докучаев (края на XIX век). Когато се завърнах в България, П. А. Крюков ми писа, че методът се ползва вече от много лаборатории. П. А. Крюков беше голям специалист по физико-химични методи и много добър като човек. Почвеният институт беше към АН на СССР и носеше името на проф. В. В. Докучаев.

Това са накратко моите постижения в Москва. Върнах се в България като добър специалист.

С трепет очаквах заминаването за България. Другарят Димитров се съгласил около 15 семейства с деца да заминат първи. Боню Петровски (мъжът на Марица) ни беше водач, заедно с бай Недялко (на когото забравих презимето). Останалите бяхме жени с всичко 8 деца. Аз с две, Марица с две и другите горе-долу на същата възраст. Марица Коларова е племенница на Васил Коларов и първа братовчедка на Петьо.

Един ден ми се обади Володя (Боню) и ми съобщи – 4 души да отидем при Георги Димитров в определен ден и час. Той ни прие много радушно и ни даде много съвети. Разпита ни подробно кой какво е учил, какво е работил. „Вие сте специалисти, каза той, но не мислете, че в България няма специалисти. Уважавайте ги, България е цивилизована страна, с добри специалисти. Имайте предвид това, покажете пример в работата си.“ Разбира се, ние това го знаехме (Марица беше лекар, а Боню беше инженер). Г. Димитров ни каза, че ще ни дадат два вагона и през Румъния ще се доберем до родината си. Ние казахме, че един вагон ще ни стигне. Войната продължаваше, вече извън територията на Съюза. Имаше нужда от вагони.

Аз започнах да раздавам покъщнината си, а някои неща продадох. Много

книги имахме и решихме всичките да ги вземем. Много багаж, но Боню и бай Недялко уредиха въпроса.

На 17 април се настанихме във вагона и заминахме. Още беше военно време. Пътуването беше много уморително и опасно. Влакът спираше безразборно, защото трябваше да дава преднина на военните ешелони. Дълго пътувахме. Децата не ги пускахме да слизат от влака, защото на много места имаше камари изпочупени железа, а те се катереха по тях. При един такъв случай върху главата на Цвети бутнаха едно желязо (има белег и досега).

Много дълго пътуване – към десетина дена. Децата измисляха какви ли не лудории…

Влязохме в букурещката гара. Трябваше да се прехвърляме на български влак. Предупредиха ни да направим шпалир, докато си пренасяме багажа, защото ставали кражби. Пренесохме се, влакът тръгна и за кратко време стигнахме Дунава.

Вълненията бяха големи – отсреща беше българският бряг! Близо десетина години в емиграция. Качихме се на ферибота. Моята приятелка Светла Бойкикева плачеше – нейната майка един месец преди това беше починала. А Недялко Бойкикев загина в Сибир неизвестно къде. Нещастна беше Светла със своето единствено дете Мария (Моко).

Наближихме русенското пристанище и пак се прехвърлихме във влак. Дойдоха при нас представители на русенска партийна организация. Един от другарите ни предупреди да не казваме, че идваме от Съветския съюз. Но децата се разтичаха из перона със своя руски език – разкриха откъде идваме. Защо беше тази забрана, не разбрахме?!

Беше горещо – 27 април 1945 г.

В София ни посрещнаха татко Петьо и шофьорът му. Свалихме багажите и аз и двете деца застанахме около тях. Децата с учудени очи разглеждаха всичко, но не се разделяхме. Петьо нещо уреждаше в станцията и ние го чакахме.

Ето вече сме в България! Сърцето ми туптеше от радост!

И пак раздяла. Петьо участва във войната и в България, и на западния фронт (Югославия, Унгария) в I армия, командвана от ген. Вл. Стойчев.

На 9 май 1945 г. дойде победата!

Ние живеехме на ул. „Боянски възход“ и там на балкона стояхме Петьо, Дончо, Сузана и аз. По случай победата над фашистите навсякъде се стреляше. И аз за първи път в живота си стрелях с пистолет. Изстрелът ме уплаши!

Победа! 9 май 1945 г.! Ура!

(Написано през зимата на 1992–1993 г.)

Любен Диманов – художник, график, живописец и илюстратор. Твори и в областта на стенно-монументалните изкуства. Признат е за едно от емблематичните имена на българската графика.

Графиките, които публикуваме, са илюстрации от сборника със сонети на Шекспир, преведени от Владимир Свинтила и издадени от издателство „Георги Бакалов" през 1979 година.

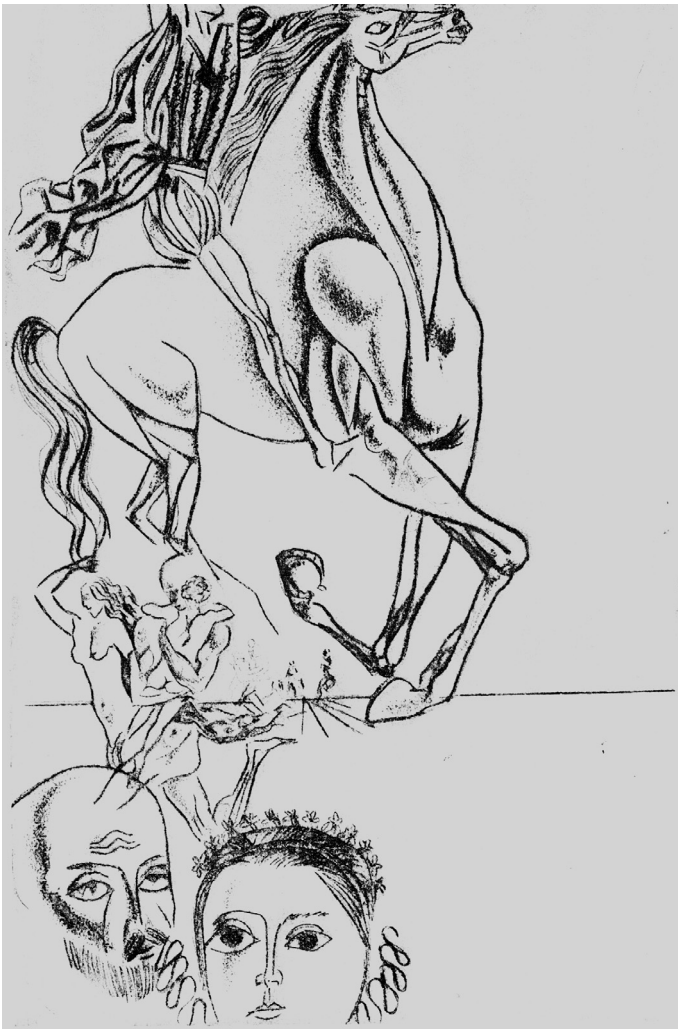

95 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА БОГОМИЛ РАЙНОВ

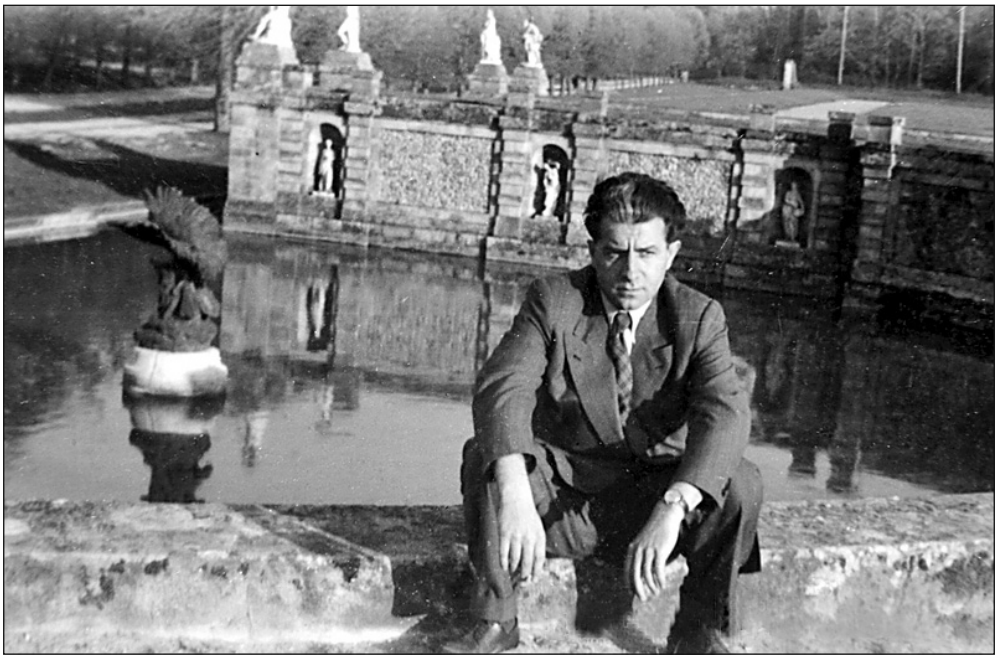

БОГОМИЛ РАЙНОВ – ЕВРОПЕЙСКИ ЕНЦИКЛОПЕДИСТ

Павел Писарев

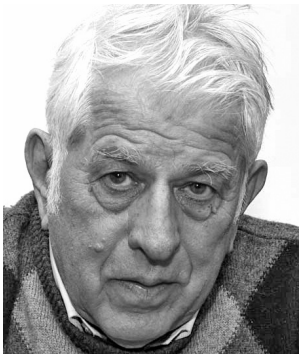

Павел Писарев *– доктор на социологическите науки. Работи в областта на социологията и политологията. Публикувал е статии и книги по проблемите на европейската културна интеграция, между които: „Еврокултурата“, „Електронната култура“, „Американският културен империализъм“, „Подир изгубеното време (спомени)“ и други.*

Чета всяка сутрин вестниците. Някои купувам, други по интернет. Освен за новините, чета и за величията на деня. За политици като Бойко Борисов, за богаташи, за мадами с цици, за убийци и за престъпници… Но има българи, за които трябва да се пише, а никой не споменава за тях. Навършват се годишнини на моите приятели Тончо Жечев и Васил Джерекаров, на Богомил Райнов, творци, различни и всеки посвоему значителен. Кой да си спомни за тях?

През 60-те години, когато бях кореспондент на в. „Работническо дело“, в Париж на официално посещение беше българска писателска делегация начело с Георги Джагаров, който дойде заедно с поета Атанас Далчев, автор на великолепни стихотворения, вдъхновени от Франция, и със Стефан Гечев – ерудит, поет, преводач и голям специалист по старогръцка цивилизация. Поканата беше от Ке д'Орсе. Международните културни връзки и френският език са неразделна част от френската външна политика.

На българските писатели беше засвидетелствано голямо уважение, те направиха чудесна обиколка на замъците по Лоара – то бяха обеди, вечери и приеми по френски, посещения на музеи и галерии, срещи с кметове, с префекти и с живеещи вън от Париж знаменитости. В центъра на вниманието беше Георги Джагаров, но французите особено подчертаваха личността на Далчев и на непознатия дотогава за мен Стефан Гечев, подритнат (само той ли) от българската държава и особено от своите колеги.

В последния ден преди заминаването ѝ на делегацията беше оказана необикновена чест, тя беше приета от Малро, министъра на културата в правителството на ген. Дьо Гол. По време на срещата той

спомена имената на Жорж Папазов и Борис Христов, говори за богомилските връзки на албигойците и катарите, които са нарушили европейския монизъм, нарече българите народ с голям принос в европейската култура, спомена Кирило-Методиевото дело, Боянската църква, българските писмени школи в Преслав, Охрид и Търново и попита какво прави Богомил Райнов. При представянето на гостите беше станало дума, че Стефан Гечев е негов първи братовчед. Оттам тръгна разговорът за Богомил, който е бил близо 7 години аташе по културните въпроси в Париж и Малро го познавал оттогава. Богомил ходил при него да предлага идеи за двустранно сътрудничество. Аз с любопитство се залепих зад нашия посланик – професор Топенчаров. За какво ли пък министърът намеси името му в разговора? Малро каза, че познава Богомил Райнов като забележителен европейски енциклопедист на новото време, че са разговаряли често в Лувъра, където имал кабинет. „От г-н Райнов аз бях спечелен за каузата, че тракийската култура, наследници на която са българите, е различна от елинската цивилизация – каза Малро, – и се съгласих да се организира в Париж изложба на тракийските съкровища." Тогава от София пратили само постери, но години по-късно изложбата бе показана в Париж, след което тръгна по света да разказва за величието на България.

След известно време заедно с Петко Стефанов – съветник в посолството, посрещнахме Богомил Райнов на летище Орли, където той кацна на връщане от Лондон. Ето сега кой ще ме помъкне по шпионски явки и проститутки, помислих си аз, нали Богомил само за това пише, когато стане дума за Париж. Ядец, звъни по телефоните на хора от висшия елит – от лъв нагоре! На Джулия – съпруга на собственика на издателство „Ашет", супермилионери, на Вьормсер – колумниста на „Юманите", хора, които не можеш да срещнеш на улицата, само по приеми. Прекарахме два дни и почти цяла нощ из парижките антикварни магазини и пред антикварните сергии покрай Рив Гош на Сена. Времето мина в непрекъснати разговори за парижкия културен живот, който Богомил познаваше в подробности. Той търсеше африкански маски. В един магазин обясни на сбръчкан негър какво иска. Старецът каза, че господинът е голям познавач, щом има такива широки познания за тези съкровища на Африка и че утре ще му достави това, което желае. На другия ден в магазина имаше група от негри старчета – искаха да видят кой е този, който познава така добре африканските съкровища. Накрая му върнаха част от предварително поисканите пари, споделяйки, че за тях е голяма чест да му продадат нещо, което никой досега не е търсил в Париж.

По-късно имах контакт с него по повод филмите по негови романи, след „Бялата стая" имаше и други великолепни филми с българския филмов герой – разузнавача Боев. Книгите му „Тютюневият човек", „Пътят за Санта Крус", „Елегия за мъртвите дни", „Черните лебеди", крими шедьоврите ще останат за поколенията българи. Писател, поет, професор по естетика, познавач на изкуствата, знаменит колекционер, меценат. Заедно със Светлин Русев е организатор на изложбата в Националната галерия за чуждестранно изкуство, която днес е на стойност няколко десетки милиона евро. Автор е на книги за велики художници и – особено важно е да се каже – той подаде ръка на най-стойностни

български творци, не само на Светлин Русев, а и на Тончо Жечев, на Кръстю Куюмджиев и на Здравко Петров – и само на тях ли! – нека все още живите да се обадят. Писа много за Борис Ангелушев и за Стоян Венев. Против него има и твърде остри настроения, Радой Ралин го наричаше Погодил Номерайнов. Известни са историите и тежките груби грешки, свързани със съдбата на Жендов, но времето ще отсее зърното от плявата… Това са вътрешни разправии в гилдията. И Пенчо Славейков е наричал Вазов фасулковец, да не се връщам чак при Ботев, Каравелов и Петко Славейков, и Вапцаров е бил снизходително пренебрегван от съвременните си литератори. Всички те сега заедно светят на българското небе.

През зимата на 1974 г. се проведе пленум на ЦК по идеологическите въпроси. Доклад изнесе избраният преди това за секретар по идеологията Александър Лилов. Богомил се изказа и обяви всичко, което не му харесваше, за империалистическа диверсия, като намеси в тези обвинения и киното. През почивката се приближих до него и му казах: „Сега след твоето изказване как ще работим в киното?“. „Не искам да говоря с тебе – рязко ме прекъсна Богомил. – Ние се познаваме още от Париж.“ Такъв беше той, категоричен и рязък. Но едва ли мислеше всичко това, което говореше и пишеше. Съмнявам се. Познаваше добре европейската култура, знаеше историята на българската цивилизация. Беше рожба на библиотеката на баща си Николай Райнов, но и на своето време с неговата постждановска дисциплина, нищо, че от 1953 г. бяха изминали доста години. Богомил дълго време имаше едно наум.

Около Людмила Живкова и Иван Славков се образува кръжок от Богомил Райнов и съпругата му Соня, Светлин Русев, Александър Лилов и Александър Фол. По-късно той прерасна в прословутите събирания при Людмила, т.нар. петъци, или произлезе от тях. На Людмила и на този кръжок е посветена книгата на Богомил Райнов „Людмила“. Който иска да се запознае с този духовен период на България, трябва да я прочете. Тези хора свободно разговаряха по най-щекотливите теми на българското развитие, макар да бяха предупреждавани от Богомил, че разговорите им се записват. Аз не съм участвал в тези сбирки редовно, защото се присмивах на тематиката им, а и тази писта не ми беше нужна като път към Людмила, ние бяхме приятели от младежките си години. „Писарев е убийствен с реализма си“ – е казвала Людмила на Дойно Дойнов. Людмила Живкова е автор на оригинална културна политика, сега ако погледнеш – патриотична, та дори шовинистична. Само едната 1300-годишнина да вземем, която не би могла да се осъществи, ако не беше пряката политическа протекция на Александър Лилов. Не смятам, че и Лилов е бил адепт на „ученията“. Още по-малко самият учител Богомил Райнов. Той ли, европейската хиена, богът на знанието и владетелят на европейските учения, ще повярва на бленуванията на Рьорих и Блаватска? Едва ли. Той не би заменил европейските витрини, музеите, книжарниците, изложбените зали, авенютата и булевардите с облаците на Хималаите. Европейски аристократ от София, той беше изкарал детството си във Франция, после живял там седем години, а и по наше време – колкото беше у нас, толкова време пътуваше по света. Казват, че бил двуличен. Глупости, не е бил безличен. Ляв от младежките си години до смъртта си. Стоеше високо над

партийните идейни запалянковци и техните вождове и ненавиждаше слугите на реакцията.

Той беше по-скоро преподавател, посветен в учението, но не негов последовател. Той даваше книгите и насочваше разговорите, но не участваше в практическата работа на Комитета за култура. Другите присъстващи на сбирките знаеха добре, че Людмила върши всичко това искрено вярваща в него и съзнаваха, че така се разширяват границите на социалистическата култура. Не мога да се изкажа категорично за Светлин.

Чел съм и бях свидетел, съвременник – това било, онова било, такъв му бил характерът, писал оди за Сталин, така се бил женил, онака писал за този или онзи. Политически и писателски истории. Служил на Червенков, на този, на онзи. Като че ли Борис III не е бил заобиколен от Елин Пелин, професор Александър Балабанов, архитекта Овчаров, който е строил после и мавзолея на Георги Димитров. Тези именити творци, а и други – Дечко Узунов, Дора Габе, Елисавета Багряна и колко още, бяха творили при предишния режим и преминаха към новия.

Има ли грешки Богомил Райнов? Има, разбира се, човешко е да се греши. И само той ли е грешник? А Джагаров, а Блага, а другите? За грешките ще им простим, да останат чисти и светли в историята.

Сега се води дискусия за българския Лувър. Но се забравя, че първите, а може би последните картини на Паскен за България ги закупи Богомил Райнов, че той и Светлин Русев поставиха началото на колекцията, която ще бъде изложена в новата изложбена палата. Купиха я за десетки хиляди долара, сега струва милиони.

Талантливите хора принадлежат на времето, на народа си, а не на политическите величия, около които се тълпят, но в повечето случаи вътрешно им се присмиват. Не става и дума за хамелеонщина, а за историческо развитие, в което творците участват заедно с народа си. Творците, както и политиците принадлежат на времето си, но някои го надскачат с години, с десетилетия, че и с векове.

Богомил Райнов беше остър характер. Обаче какво е важно за големия творец, неговото творчество или неговият бит, характер и нещата от живота и времето? Времето, през което живя Богомил Райнов, две трети от миналия век и началото на новия, е отразено с цялото си величие и трагизъм в него. Приятел на Вапцаров и Вутимски, те са си чели един на друг стихотворенията, европейски българин, аристократ с твърд софийски говор, комунист антифашист, дългогодишен член на ЦК на БКП, професор, автор на тридесет книги. Той не е от тези, които пъплят по улиците. Той, син на Николай Райнов, е белязан от съдбата, проникнал е във величието и низостта на човека. Бил е винаги гуру, не само защото е познавач на Рьорих, Ани Безант, Блаватска и Чарлз Ледбитър, никога ветропоказател, а показател. Познавал се е с Пабло Пикасо и с Франс Мазерел и пръв в онези години писа за тяхното величие.

Той е с право на българския духовен Олимп и ще бъде винаги там.

ПОСЛЕДНИЯТ ВЪЗРОЖДЕНЕЦ

Скъпи Христофоре,
Честит юбилей!
Желаем ти здраве и още много труд „на ползу роду болгарскому"!

Сп. „Понеделник"

Снимка Мариета ТОМОВА

Христофор Тзавелла (първият вдясно) заедно със съпругата си Елена, министъра на културата Петър Стоянович и Павел Писарев по време на награждаването му с почетия знак „Златен век" в Министерството на културата, 15 април 2014 година.

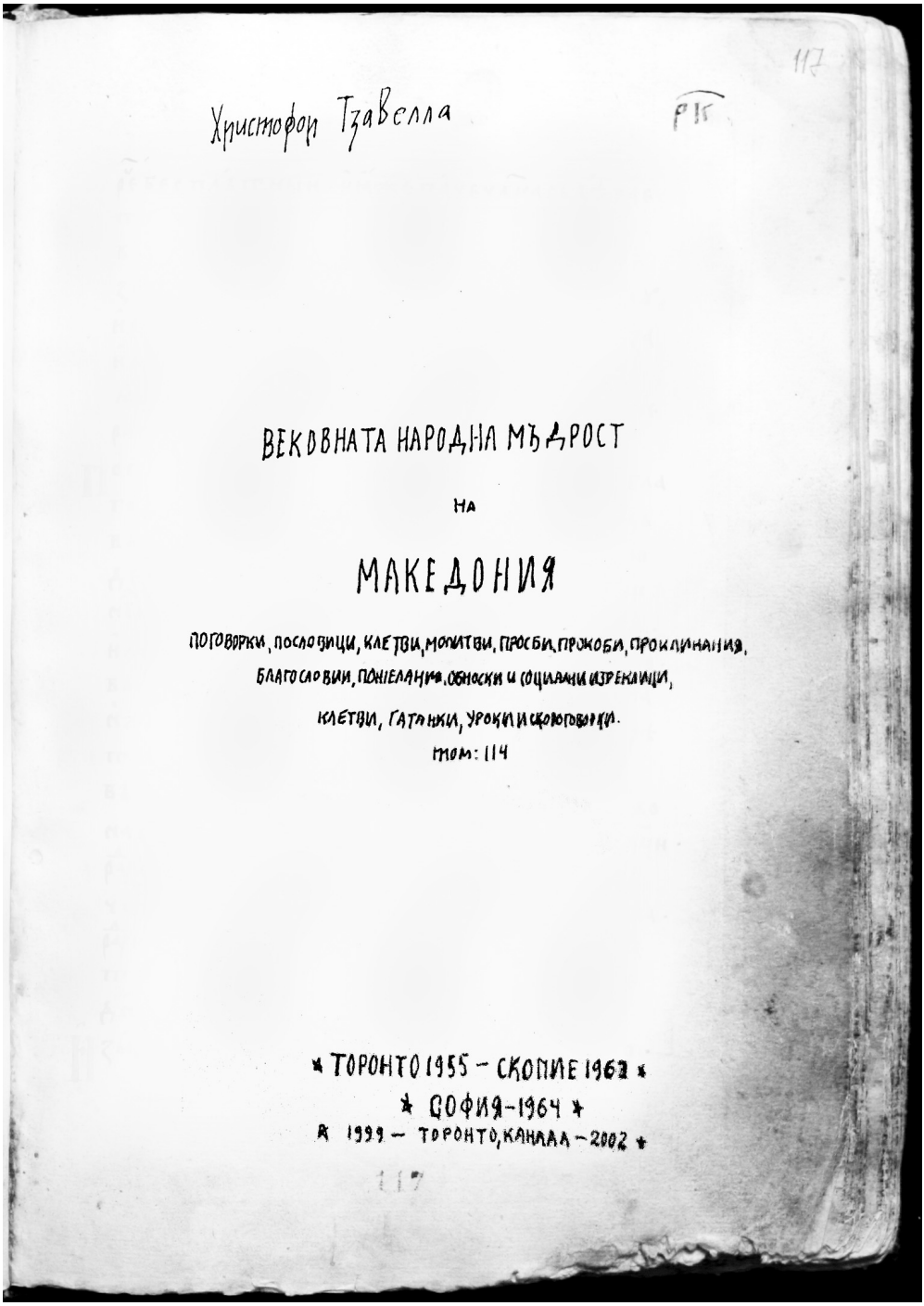

Христофор Тзавелла

ВЕКОВНАТА НАРОДНА МЪДРОСТ

НА

МАКЕДОНИЯ

ПОГОВОРКИ, ПОСЛОВИЦИ, КЛЕТВИ, МОЛИТВИ, ПРОСБИ, ПРОКОБИ, ПРОКЛИНАНИЯ,
БЛАГОСЛОВИИ, ПОЖЕЛАНИЯ, ОБНОСКИ И СОЦИАЛНИ ИЗРЕКАЦИИ,
КЛЕТВИ, ГАТАНКИ, УРОЦИ И СЪНОТОЛКУВАНИЯ.
ТОМ: 114

★ ТОРОНТО 1955 – СКОПИЕ 1962 ★
★ СОФИЯ-1964 ★
★ 1999 – ТОРОНТО, КАНАДА – 2002 ★

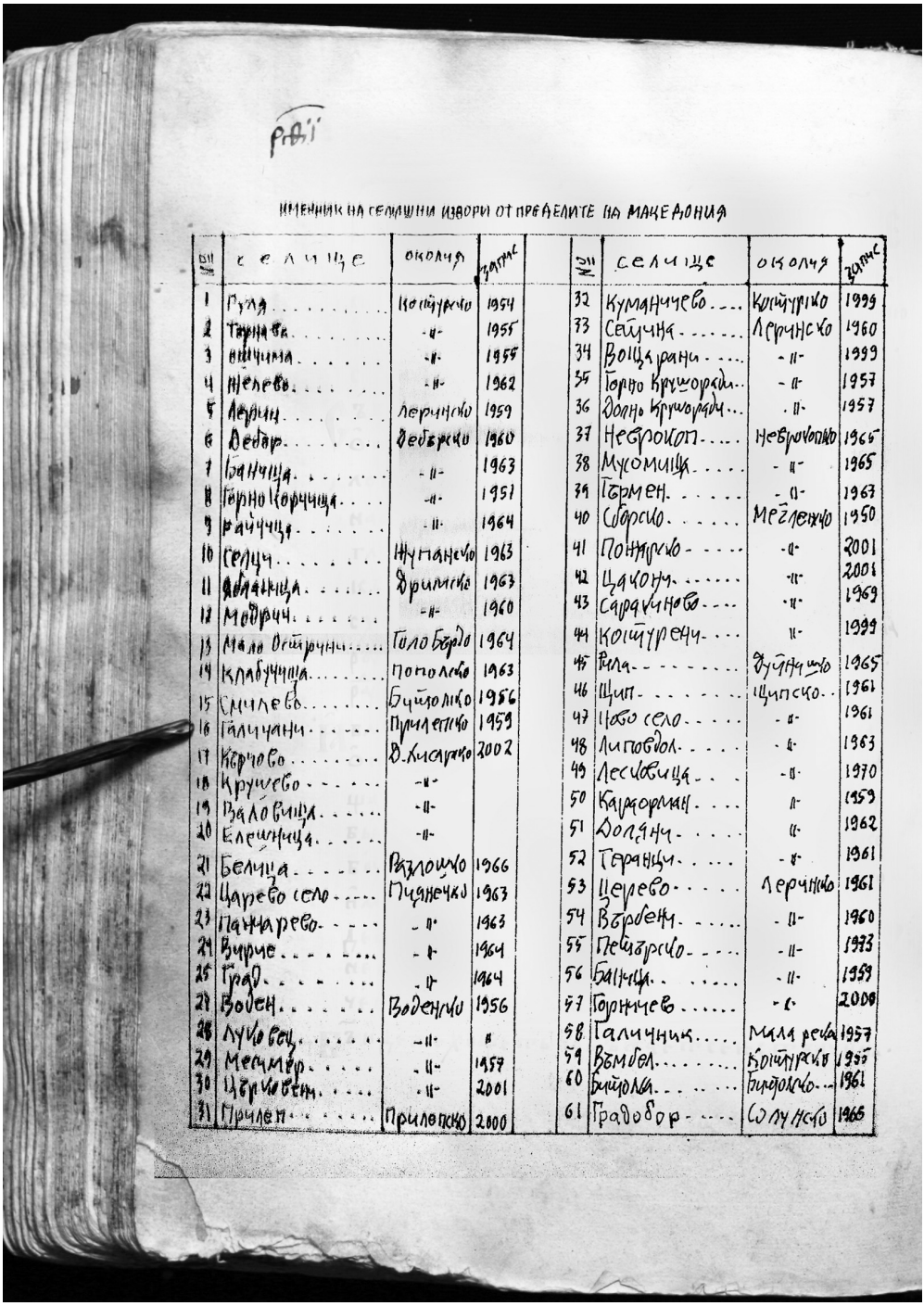

РАЇ

ИМЕННИК НА СЕЛИШНИ ИЗВОРИ ОТ ПРЕДЕЛИТЕ НА МАКЕДОНИЯ

№	селище	околия	запис	№	селище	околия	запис
1	Гуля	Костурско	1954	32	Куманичево	Костурско	1999
2	Торнава	-"-	1955	33	Сетина	Леринско	1960
3	Ошчима	-"-	1955	34	Вощарани	-"-	1999
4	Желево	-"-	1962	35	Горно Кружоради	-"-	1957
5	Лерин	Леринско	1959	36	Долно Кружоради	-"-	1957
6	Дебор	Дебърско	1960	37	Неврокоп	Неврокопско	1965
7	Баница	-"-	1963	38	Мусомища	-"-	1965
8	Горно Корчища	-"-	1951	39	Гърмен	-"-	1963
9	Райчища	-"-	1964	40	Сборско	Мегленско	1950
10	Селци	Жупанско	1963	41	Пожарско	-"-	2001
11	Абланица	Дримско	1963	42	Цакони	-"-	2001
12	Модрич	-"-	1960	43	Саракиново	-"-	1969
13	Мало Острини	Голо Бърдо	1964	44	Костурени	-"-	1999
14	Клабучища	Пополско	1963	45	Рила	Дуйнишко	1965
15	Смилево	Битолско	1956	46	Щип	Щипско	1961
16	Галичани	Прилепско	1959	47	Ново село	-"-	1961
17	Кърчово	Д. Хисарско	2002	48	Липовдол	-"-	1963
18	Кружево	-"-		49	Лесковица	-"-	1970
19	Валовища	-"-		50	Караорман	-"-	1959
20	Елешница	-"-		51	Долянч	-"-	1962
21	Белица	Разлошко	1966	52	Теранци	-"-	1961
22	Царево село	Пиянечко	1963	53	Церево	Леринско	1961
23	Панчарево	-"-	1963	54	Вербени	-"-	1960
24	Вирие	-"-	1964	55	Петърско	-"-	1973
25	Град	-"-	1964	56	Баница	-"-	1959
26	Воден	Воденско	1956	57	Горничево	-"-	2000
28	Луковец	-"-	"	58	Галичник	Мала река	1957
29	Месимер	-"-	1957	59	Вѣмбел	Костурско	1955
30	Церковени	-"-	2001	60	Битолка	Битолско	1961
31	Прилеп	Прилепско	2000	61	Градобор	Солунско	1966

117

рк

2- 46. Той [illegible] [illegible] си [illegible] [illegible] забиче, али нема да го [illegible]
лапа како невиден, да го видам исушен.
3- 46. Шутата крава и шала млеко дава како рогушата.
4- 46.
440,495- 46. Ако шутата коза нема рога, има нога да фане, за да [illegible]
6- 46. Коноп толчи за волна да суче.
7- 46. Лучено му срцъ[illegible] кай задница на маймуна.
8- 46. И той на кол мони да преспие кай маймун.
9- 46. Без файде да не седе, предено на вретено насучва.
440,500- 46. Ако шабора си нема цар кай чорап ке се разплете.
1- 46. Кой седне да яде, за цела дружина гозба изедва.
2- 46. Со бочката до небо, не го очекувай да стане до [illegible] сонце.
3- 46. Да му се [illegible] в' устата, само клевети на [illegible]
4- 46. Седнала баба [illegible] да преде без вретено.
440,505- 46. Она со фурначка на тојко ке оцјаре[illegible]
6- 46. Господ да даде, маниа робба да му се роди.
7- 46. Той [illegible] кай [illegible], на малкото [illegible] го осуква.
8- 46. Рено[illegible] да седе, око извадил.
9- 46. Отвори си устата, да ти разберам душата.
440,510- 46. Катран в' устата му се лей, што сака песната да се допей.

ХРИСТОФОР ТЗАВЕЛЛА НА 80 ГОДИНИ

Борис Данков

Известният български писател, поет, историк, фолклорист, етнограф, журналист и преводач Христофор Тзавелла беше награден с почетен знак „Златен век“ на Министерството на културата и грамота за изключителен принос към българската култура и за развитие на културното сътрудничество. По време на церемонията по награждаването директорът на дирекция „Съвременно изкуство и художествено образование“ в Министерството Красимира Филипова представи Хр. Тзавелла като висока личност – голям български фолклорист, изследовател и общественик. Тя припомни неговото българско потекло, внушителната му сбирка от пословици, народни песни, поговорки от Егейска Македония, приноса му за опазване и съхраняване на националното ни фолклорно наследство.

Христофор Т. Тзавелла е роден на 3 април 1934 г. в Егейска Македония. По бащина линия е потомък на знатен средновековен род, който е един от създателите на федерацията на сулиотите в пределите на Епир, а майка му е от Охрид, българка.

Завършва Техническия институт в Бърно; Блурския вечерен колеж за английски език и литература в Торонто; история с профил балканистика в СУ „Св. Климент Охридски“. Израства в Чехословакия (1948–1954); после живее в Канада (1955–1963). През този период по радиостанцията CKFH–1400 води свое предаване: „Македонски радиочас“, и става главен редактор на в. „Македонски живот“. В Югославия през 1963–1964 г. записва история във Философския факултет в Скопие.

След 1964 г. се установява за постоянно в България и доразвива своята система за събиране и систематизиране на народното творчество. Ръководил е „Направление за документиране мирогледа на българския народ“ в Института по култура към Комитета за култура и Българската академия на науките. Събрал е, изследвал и систематизирал народно творчество от Македония: 26 000 песни, 12 000 приказки, 334 000 поговорки, 60 000 клетви, 10 000 гатанки, 10 000 ругатни, 223 обноски, 1200 благословии, 600 прокоби, 400 надгробни оплаквания, 1000 еротикони и 1800 легенди и предания.

Обнародвал е книгите: „Копнежи“, 1959; „Глаголици“, 1969; „Кирилици“, 1972; „Басни в диалози“, 1990; „Дневник на костурския войвода Лазар Киселинчев“, 2003; „Кръстникът на първите войводи на ВМОРО и ВМОК отец Търпо

Поповски“, 2003; „Спомени на Анастас Лозанчев, член на Главния щаб на Илинденското въстание в пределите на Битолския вилает“, 2007; „Образът на Русия в български народни песни от Мизия, Тракия и Македония“, 2009. Режисирал е радиопиесата „Македонска кървава сватба“ на Войдан Чернодрински, автор е на режисьорския сценарий на „Денят на св. Илия“. Многогодишен водещ е на телевизионните предавания „Потомците разказват“ по БНТ. Публикувал е стотици статии в България и в чужбина. Полиглот, твори на костурски говор, на гръцки, словашки, чешки, английски и български език.

Наградата бе връчена от министъра на културата Петър Стоянович, който изтъкна заслугите на писателя за духовното извисяване на българите. „Мисля, че ако българската нация се беше поучила поне от малка част от тези пословици и поговорки на Хр. Тзавелла, нейната съдба щеше да е по-добра“ – отбеляза П. Стоянович.

„Това за мене е голямо събитие – сподели вълнението си писателят фолклорист. – Като служител на Министерството на културата през 1967 г. бях удостоен с орден „Кирил и Методий“ – I степен, и бях помолен да запазя това в тайна, за да мога да продължа да работя спокойно на изследователското поприще. Тогава ми бе възложена задачата да подготвя сборник на тема „Образът на Русия в народното творчество на балканските народи“. Впоследствие аз промених темата и преди няколко години като резултат от моя дългогодишен труд издадох сборника „Образът на Русия в българските народни песни от Мизия, Тракия и Македония“. Ако ми разрешите, г-н министре, в знак на благодарност ще ви подаря тази книга с надеждата един ден тя да излезе на руски език, за да разберат русите какво е било отношението към тях както на балканските народи, така и на българския народ в продължение на 500 години.

Искам да благодаря и на всички присъстващи тук, включително на моите бивши началници Павел Писарев и Симеон Игнатов, на всички приятели; и на моята съпруга Елена, която разшифроваше текстовете. Тя най-малко е получила признание, но е преживяла двойно и тройно несгодите, които аз съм преживял. Но съм щастлив от това, което съм направил, защото винаги съм се ръководил от една родова поговорка: „Най-лесното нещо в живота е да изневериш на мъртвите. Най-трудното е да запазиш верността си към мъртвите.“ Затова продължих дейността си, независимо от трудните обстоятелства, които съм преживял. Много тежки, но и щастливи! В България се ожених; имам три деца, две внучета, очакваме трето… Надявам се, че един ден те ще дойдат в Министерството и дано тогава да заварят тук един фонд, създаден от България и от Европа за личности, които вършат за отечеството онова, което други не правят – живи възрожденци, които 10–15–20 години никой не ги знае. Такива люде са необходими на всяка нация, за да продължи своето съществуване. Живеем във време, в което някои стойности се разпадат. Но вече идва едно ново поколение, с нови разбирания, което се нуждае от нашата подкрепа.

Аз съм временно на тази земя и вече ми предстои една „командировка“, но оставам с надеждата, че моите потомци заедно с онези, които ръководят съдбините на България, ще достигнат до заключението, че без език, без култура, без народното творчество и просвета една нация не може да просъществува.“

НЕИЗТРИВАЕМИЯТ ОБРАЗ*

Николай Петев

Николай Петев *(1951–2013) – литературен критик и публицист. Автор е на книгите „Тук, във времето“ (1982), „Поезия и позиция“ (1985), „Фарът и неговият пазач“ (1989), „Зад завесата на политическия театър“ (1997) и „Фарът, пазачът и вятърът“ (2006). Председател е на Съюза на българските писатели (2003–2013) и на Управителния съвет на Агенция София прес.*

Всяка книга е един разговор. Всяка хубава книга, защото има четива-монолози, интересни само за автора. И, ако сме статистично точни – те са значително повече. Диалогът с читателя обаче гарантира продължение и по-дълготрайна съдба на произведението. Добрият автор предлага мисъл, разчленява я и най-важното – започва разговор с читателя, с неговата памет или с неговото мечтание. Тази мисъл може да е състояние или документ, но най-важното – трябва да е покана за разговор. Нещо като „Здравей!“, или здрависване с очи.

Народната песен е предложение на народа за разговор. Разговор със себе си. Разговор за себе си. Най-важният контакт. Житейски така ми се случи, че работех по обнародването на книги. Хиляди книги. И умни, и глупави. Дори издадох 200 страници на някакъв професор на тема „Как се прави събрание“. Пуснах безброй стихосбирки с надеждата, че сполучливата строфа няма да остане сираче… Макар и рядко, радвах се на книги, които още в ръкопис ми нашепваха, че са събитие.

Такъв е случаят и със следващите страници. Защо ли? Когато във времето нещо отсъства, а 100% си убеден, че то е вечно, че то е заредено и с история, и с бъдеще, че то е общочовешко и изключително важно национално, тогава се появява от белите страници полъхът на събитието.

Днес, в това несъзидателно, в това мътно, хлъзгащо се и безбъдещно време, което на всичко отгоре

* Предговор към книгата на Христофор Тзавелла „Образът на Русия в български народни песни от Мизия, Тракия и Македония“. С., изд. „Български писател“ и Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2009.

мирише твърде неприятно, полъхът на Русия почти отсъства. Заменят го или с газ, или с формализъм, или с лична изгода. А този дъх съществува. И то как? В народа съществува – в топлата му душа, която е стаена в очакване на слънчевото време. Образът на Русия може да бъде закрит с неонови реклами и грамадански билбордове, но не може да бъде изтрит. Той е там, дълбоко в сърцето, докъдето рекламните клипчета не достигат. Защото изворът е високо, идва от некомерсиализирания народен певец, за когото отговорно можем да кажем, че е най-истинската съвест на народа. Колко прекрасно би било той да бъде Учителят на съвременните литератори.

И още нещо. Благодарността не е днес най-популярното ни качество. Тази ценност е приглушена по много причини – да не си „спомняме" за миналото, да не се „разсейваме", когато върху други приоритети трябва да се съсредоточаваме. Общуването между хората, топлината между тях прави колективизъм, а това не било нужно. Сега били важни индивидуалистите и сметката. Сметката между хората, сметката между народите. Ето защо ние сме против тази глупост. Българите са благодарни на Русия за свободата и ще бъдат. Настоящата книга е такъв малък знак – едно искрено „благодаря" във времето на налаганото ни отчуждение.

Зад всяко дело стои човек. Искам да ви разкажа повече за Христофор Тзавелла – личността, която направи това произведение литературен и обществен факт. Още като юноша съдбата извежда Христофор Тзавелла извън пределите на родния край. Но вместо да се загуби някъде из света като „обрулен лист" от бурите на времето, той съумява да получи висше образование, да се развие и прояви като надарен поет, журналист, етнограф, фолклорист, историк, сценарист, режисьор и страстен библиофил, притежаващ богата библиотека и разнороден архив. В различни страни, между емиграцията от Македония и Беломорска Тракия, той успява да събере уникална фолклорна колекция, която се състои от 334 000 поговорки и пословици, 28 000 клетви, 26 000 народни песни, 12 000 приказки, 8000 гатанки, 14 000 ругатни, 480 молитви и много други жанрове. Именно поради това феноменално обстоятелство акад. Дмитрий Лихачов, посещавайки на 18.IX.1988 г. дома на Тзавелла, с възхищение написва в неговата почетна книга: „Я совершенно поражен колоссальностью всего того, что сделал Христо Тзавелла, труда и огромной культурной ценностью." Събраните български народни песни за Русия предимно са записани в Мизия, Тракия и Македония.

Душата на Тзавелла е овладяна от родовото генетично унаследявано вярую, че героят умира в името на народа, а народът живее с името на героя.

Той е потомък на стар род, който заедно с войските на Георги Кастриоти (Скендербег), с полско-маджарския крал Владислав III Варненчик и трансилванския войвода Ян Хунияди са водили съдбоносни битки с войските на султан Мурад II от 1444 до 1453 г. Впоследствие един войнствен клон от рода Тзавелла, чието родословно дърво се е разклонило в много страни, се установява в недостъпните висини на Епир, в кратера Сули и Самонива. Ламбро Тзавелла, 1740–1792 г., като глава на Федерацията на сулиотите в Епир, решава и изпраща тричленна делегация през 1770 г. до руската императрица Екатерина II Велика с

молба за военна помощ. Лично императрицата приема делегацията с помощта на братята Иван, Григорий, Алексей, Теодор и Владимир, синове на граф Григорий Иванович Орлов. Един от тях – граф Григорий Григорович Орлов, играл основна роля в бунта против цар Петър III и в последвалото възцаряване на Екатерина през 1762 г., има лирическа близост с Екатерина II и пръв от руските държавни мъже започва да разработва стратегия за освобождаването на балканските християни от турско иго. Екатерина II Велика изпраща граф Теодор Григорович Орлов заедно с руската флотилия на адмирал Спиридов, която разпънала победоносни платна в Егейското, Средиземното и Йонийското море. Превземат о-в Хидра, прогонват и нанасят тежки удари на 18 турски кораба, след което още няколко острова преминават в руски ръце. В тези сражения, особено във водите на Йонийско море, вземат доблестно участие и моряците на сулиотите.

Ето там някъде е началото на моя приятел, българския писател Христофор Тзавелла. А после… После идва България. Обиколки по села и махали… Трудното излизане на книгите му. Радостите при появата им. Подозренията… За какво е дошъл в България… И то от Канада! А събраните песни, поговорки?!

Христофор никога не е работил за пари, а винаги за идеята. Спомням си един трагикомичен случай. Годината е 1990. Годината на Лукановата раздяла на държавата от гражданите. Тзавелла имаше 34 кв. м гарсониера в „Младост“, която не беше платил и където си държеше архива. Редяхме се двамата на едни километрични опашки, за да решим този въпрос (аз – за компания и от солидарност). Озверели от бюрокрацията, от студа и празните магазини, изведнъж сутринта виждам, че острите черти на Христо са изчезнали и се смее, та грее: „Да ти кажа какво ми се случи нощеска. Звъни телефонът в 3 часа през нощта. Обажда ми се Цильо (Васил) – мой братовчед от Канада. Не бях го чувал 25 години. И вика: „Ристо, помниш ли как през 1956 година купихме двуетажна къща за 28 000 долара в Торонто?“. Отговарям: „Помня. И затова ли ме потърси в три часа през нощта?“. „Не, не, почакай. Ти тогава през 1964 година ми каза, че ще ходиш да правиш филм за Илинденското въстание и да събираш народни песни в България и затова си искаш своя дял. Е, тогава аз ти дадох 14 000 долара!“ „Добре де, затова ли ме събуди, това да ми кажеш?“ „Не бе, вчера дойде един китаец от Хонконг и ми каза, че ми дава 4 милиона за къщата. Аз му казах и 5 да ми даваш, не я продавам. Той ми отговори, че ми дава 6, а този пуст мой език, без да ме пита, каза: „Твоя е!“. И така, сега имам 6 милиона, а ти сега какво имаш?“ Смяхме се от сърце единствени на опашката. После, с много нерви и заеми, след месечни разправии Христо купи гарсониерата и архивът имаше дом.

Тзавелла е перфекционист. Той изпилва своите текстове в детайли, многократно и многостранно ги оглежда и в това е видна неговата изключителна отговорност. Тя го движи и в голямото, и в малкото.

Нарочно не се спирам на текстовете. Те са такива мъниста, че не бива да ги докосваме. Можем да ги галим само с очи и чувства.

Благодаря ти, Христо, че те има.

Сигурно и Русия, и България ще ти благодарят.

Историята ще те познае.

БОЯН АНГЕЛОВ

СТИХОВЕ

Боян Ангелов *– писател, доктор по антропософска педагогика и социална психология. Бил е директор на издателство „Български писател“, работил е като редактор и главен редактор в столични издания, в Министерството на културата, в КТР, бил е главен редактор на сп. „Читалище“. Сега е председател на фондация „Читалище – 1870“. Автор на 19 стихосбирки, сред които: „А върху ножа – детелина“, „Тиара“, „А момичета светят от смях“, „Делтата на другия живот“, „Скали от вятър“, „Еос“, „Цветовете на тъгата“, „Съзерцание“, „Византийска мозайка“, „Отрицание на отрицанието“, „Разговор с мълчанието“, „Ъндърграунд“ и др. Негови стихове са превеждани на различни езици. Председател е на Съюза на българските писатели и член на Съюза на българските журналисти.*

МОСТЪТ НАД ОГОСТА

На Васил Воденичарски

Усойна и мътна, повлича Огоста
мъгливи порои.
Повлича огради, дървета и мостове
в талазите свои.
Зелена до кръв и почернена рано,
дими равнината.
Тук само небето се къпе в пространно
изгряла позлата
и само мечтите кръжат неотклонно
в съня ни, Василе.
Тук всеки очаква доброто, изконно
и тайнствено биле,
което расте до пелин и малини
под връх недокоснат.
Потънал е в унес и скръб Хайредин и
очите са мостът,
по който ще мине мечтата – оная,
която ни пази,
която посочва къде ще е краят
на всички омрази.

ВСЕ ОЩЕ

Облакътени на зенита,
все още имаме кураж
да гоним облака-мираж
и да мечтаем до насита.

По свечерени тротоари
към сънищата си вървим.
От самота ще се взривим,
обременени със кошмари.

До утрото... А то отново
примамва ни с онази власт,
пред нас открила пласт по пласт
цвета на мрачното олово.

Познанието ще приема
товарите на зрелостта.
Ще опознаем и смъртта,
ала това е друга тема...

ОСЕДЛАВАНЕ НА ЯСНОТАТА

Часът на примирението идва,
ала не му се радвайте,
недейте
да го посрещате с трагични маски!
Щом нямат сянка призраците,
значи
материята формата си губи
и става по-чувствителна
от рана...
Животът е игра на светлосенки.
Блуждаенето не е заблуждение,
а сянката
на всяко примирение.

ГОЛОТА

Сладостта на страстта в това е:
да вали навън сняг, да виждам
голотата ти как сияе
пак усмихната
и безгрижна.
Да усещам, че ще потъна
в зной
от нежност неустоима.
Нищо,
че още нощ навън е.
Без значение,
че е зима.
Топлината ти да препуска
по вълни от любовен огън.
Да ми шепнеш: „Не ме напускай!“.
И от тебе
да съм поробен.

ТЕЖЕСТ

Секундата ли да разполовявам,
или да вкаменявам пепелта,
но пеперуда в стаята влетя
с криле от кадифе и резеда
и пиша по заспалата вода,
че за илюзии търпимост нямам.

Търпимостта неоседлана страст е
и в нея нищо друго не блести,
освен непрояснени висоти,
освен предвестие за силует,
оставил непостигнатото след
усмивката на демона всевластен.

Той вече е съвсем освирепял и,
защото неразплисканата кръв
е бариера да не бъдеш пръв,
притиска нежно анонимността,
която е открехната врата
за хората, страстта си овладяли.

УКРИТИЕ

Уморих се от полети, уморих се от скитане.
Все пътувам за някъде, все сънувам завръщане.
А животът... Животът ми не така ненаситен е.
Той е бяло страдание
след гримаси намръщени.

Той жадува от изгрева да отпие с приятели
там, където за първи път го целуна омарата.
Ако има прераждане, старостта ще изпрати ли
доверчиви посланици
в заревото на вярата?

Скоростта е измислена от наивни магьосници,
за да свързва съдбата ни със светлинните пръстени.
Астрономи надникнаха в катакомбите – костници
с мисълта,
че вселената е потънала в ръста ни.

С мисълта, че умората е удобно укритие
за онези, които ще търгуват с куража ни,
в пещера от страдание ще захвърля мечтите и
и ще потърся убежище
в някой дом за прокажени.

ОБОЖАНИЕ

Обожателят на боговете
има своя образна фантазия.
Мислите му винаги са слети
с чувството, че го очаква празник.

Обожателят на красотата
спи в подземия нечистоплътни
и сънува бялото разпятие,
към което се стреми духът ни.

Волята му за какво жадува
и защо отново е в окови?
Недоказаното съществува,
за да замени мечтите с нови!

Отчаянието не е призрак,
а е бариера за мечтите.
Не споделяйте дори пред близък,
че понякога насън летите!

БРОДЕРИЯ

Вероятно мислената права
към несъстоялата се близост
проектира върху своя ръст и
някаква словесност непозната.
А светкавицата не престава
да разкъсва облачната риза
и бродира с овъглени пръсти
друга лирика на свободата.
Друго е светилото, обляло
с болна кръв отсечения порив.
То е мъж в суграшицата крачещ
и от мисли гибелни обсебен.
Ако верността е огледало,
облакът наивно ще повтори,
че обича мълния и здрач е
завалял над порива последен.
Името на смисъла не зная.
Не разчитам знаците попътни.
Тази неувереност ми носи
само огорчения и само
някакво знамение познато,
но ще продължавам да чертая
образа на дните простосмъртни
сред ливадите зеленокоси.
Той е близостта на друго рамо
и е с вкус на неживяно лято.

ШЕПТЕНИЕ

Богинята на мисълта говори
с опалови отблясъци. Зората
не предвещава неосвободеност.
Останахме в онази непозната
и заплашително реална тленност,
понесла овъгленитe простори...

Богинята пробужда се, успява
да оседлае лунните невени
и с жестове, до днес неразгадани,
превръща с радост нимфите в сирени,
от пепелта ще построи фонтани,
ще набере тинтявена жарава.

Животът не съдържа в същността си
желанието да сме тъмна пепел
и да изчезваме като въздишки.
Но да оставим мислите нелепи –
богинята преде небесни нишки
и ще тъче одежди за монаси.

ЗИМНО СТИХОТВОРЕНИЕ ПРИ НАЛИЧИЕ НА СНЯГ

Снегът разпростира владенията си
дори в пределите
на чистия разум.
Швейцария е бяла поема
и високо в планините
узрява опасност от лавини.
Възвишеното (красота плюс риск от гибел)
разпростира владенията си
дори в пределите на нецелесъобразния опит.
Лавините са вид предупреждение,
че и прекрасното съдържа гибел.
Стоманеният хлад на Матерхорн
събира в опита си мисълта,
че глетчерите са предназначени
да бъдат огледалната му ярост.

Снегът не се побира в изречение...

СЦЕНА

Вървиш, тъга, неустоима
през дебрите на паметта ми,
през откровения, измами
и неописани покруси.
Проблясват покривите руси
на град от оседлани страсти.
Забрави ли, тъга, че аз ти
помагах да не си самотна
и молех да не бъдеш плод на
една провинциална зима?

Забогатя от гласовете,
които стенеха по тебе,
ала над нас летеше лебед
и Рейн бе границата тиха,
където векове се биха.

Било е тишина, обляна
от с кръв обагрена стомана.
Стоманата не съществува.
Тъгата с кръв не се купува
и страховете са отнети.

Вървиш, тъга, ожесточена,
през фронтовете на съдбата,
а в полунощите пресмяташ
кога в зора да се превърнеш,
кога – в тъма. И да обгърнеш
удостоените с несрета,
за да разкриеш силуета
на осветените декори...

Все някога ще проговори,
тъга, и тази празна сцена.

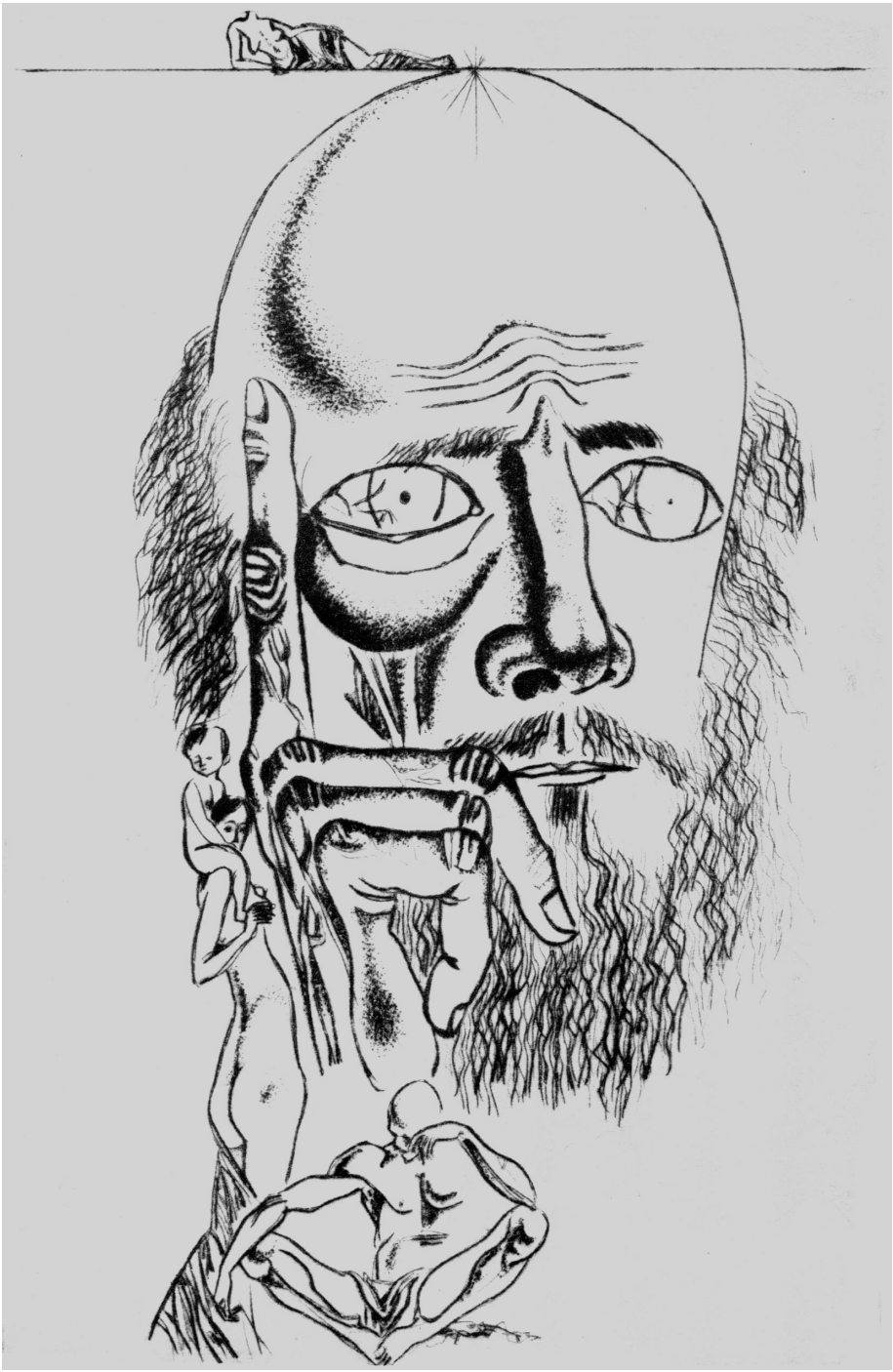

РАЗКАЗИ

Любомир Николов

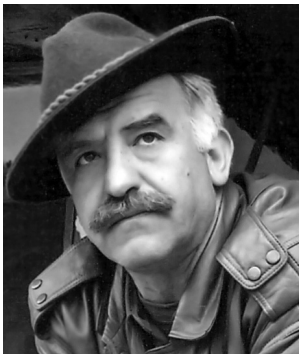

Любомир Николов *– журналист, писател. Автор е на „Етюди с въдица и пушка“ (2004), „Вечните ловни полета“ (2005), „Мюнхаузен е жив“ (2006), „Вкусът на живота“ (2007). Член е на Съюза на българските журналисти, на Съюза на българските писатели и на Съюза на ловците и риболовците в България. Носител е на редица литературни награди.*

БАЙКО

Безкраен празник е общуването ми с Анастас Стоянов. Не казвам беше, защото то продължава и след смъртта му. Като напиша нещо, и си представям как отивам при него. Той го прочете и започваме да спорим. Разделяме се, без никой да отстъпи. След няколко дни аз преработя нещо от написаното. Съгласил съм се, а той каже:

– Прав си за другото…

Началото беше през ноември 2002 г. Готвех първата си книга „Етюди с въдица и пушка“. Писателят Борис Крумов ми препоръча да направя интервю с поета Анастас Стоянов. Не го познавах. Признавам, поезията не е от силните ми страни. Поговорихме. На изпроводяк рече:

– Ела след три дни да направим интервюто.

Отидох.

– Не съм добре със зъбите и се опасявах, че няма да мога да говоря, затова съм го написал – започна Анастас.

Усетих, че ме преметна, но в този динамичен живот готовият текст ми беше добре дошъл. Сложил беше и заглавие: „Ловът е безкраен празник“.

Започнахме да ходим заедно на лов. Станахме приятели. Дълго време се обръщах към него безлично. Ловни другари сме и не върви да му казвам „господин Стоянов“. Респектираше ме, така че не отиваше и „бай Анастасе“. Разликата във възрастта ми пречеше да му кажа направо „Анастасе“.

На един лов в село Сталийска махала домакинът ни Елвис (това е истинското му име) Йосифов се обърна към него с топлото „байко“. Трепнах. Ето го

обръщението. И оттогава това „байко“ залепна на устата ми.

От уважение към него започнах да чета поезията му. При стихотворението „Сестричка“ подскочих. Едно от малкото неща, които съм прочел като дете и ме е развълнувало. Знаех го наизуст. Същото се получи и със стихотворението „Търсете българския алпинист“.

Имало е вечери, когато, като се разбърборя пред него – и отидат три-четири часа. Накрая ми каже:

– Досега те слушах. Сега ще помълчиш малко!

И за десет минути обобщи монолога ми и ми разкаже нещо ценно.

Какъв глупак съм бил! Вместо да слушам и попивам, аз дърдоря.

Говореше увлекателно. Рядко се изтъкваше. Животът му го беше срещал с много интересни хора. Творчеството му – четирийсет и две книги в общ тираж 1 700 000. Работата му – възходи и падения. Главен секретар на Съюза на писателите, редактор на списание „Пламък“… Живков го кани на туристически излети… Два пъти го издига на високи длъжности – и два пъти го сваля лично. Превратностите на съдбата бяха очукали байко здравата. Мъчеше го коварна болест, но духът му беше бодър.

Продължаваше да се омайва от езика на Йовков, ядосваше се на Елин Пелин, че е подхождал към ловната тема лековато, възхищаваше се от изчистените изрази на „мъченика на словото“ Гюстав Флобер…

Библията му четирийсет години е била „Разкази за животните“ на Ърнест Сетън-Джонсън. Завеща ми я.

Умирах от смях, когато ми разказваше за съквартиранта си Пеньо Пенев, за младежките щуротии, които вършели. В едно ранно утро милиционерите ги арестували и докато обяснят кои са, изяли по един шамар в районното. Докато бил в казармата, бохемът поет Пеньо продал и телефона, и дрехите му. Ето как е описал този случай Любомир Левчев в книгата си „Ти си следващият“: „Веднъж посред зима на Павлово дойде Анастас Стоянов. Трепереше в някакво лятно костюмче. Пеньо му бил продал балтона. Живееха в една квартира. Помоли ме за нещо топло. Дадох му единственото запазено от баща ми пардесю. То беше сиво, изящно, но твърде широко и дълго за Анастас. И той се отдалечи като призрак в сивата мъгла надолу по улица „Пушкин“.“

Байко ме учудваше с какво ли не. Например: Блага Димитрова и Елисавета Багряна десет години работили в една стая, но винаги си говорели на Вие.

Ловувал с Емилиян Станев, Ивайло Петров, Йордан Радичков, Дончо Цончев, Дико Фучеджиев и други класици на перото и лова. Спомените му за тях – кой от кой по-интересен.

Написал Анастас нещо и го дал на Емилиян Станев да го прочете и да си каже думата. След няколко дни Надежда Станева – жената на Емилиян – го срещнала и започнала възторжено:

– Снощи моят, като те четеше, и плачеше.

Зарадвал се Анастас, отишъл бодро при Емилиян, а той го подхванал:

– Какви са тия глупости, които си надраскал…

Разказва ми го Анастас и ме пита:

– Ха сега кажи на кого да вярвам?

Според Дончо Цончев байко имаше противоречив характер. Говореше за него с приятелско чувство, но не пропускаше да разкаже някоя история, в която Дончо е комичен герой.

Описах във вестниците една такава шега. Занесох я на Дончо да я прочете. Като разбра за какво иде реч, Дончо ме погледна въпросително и побърза да се застрахова:

– Анастас ли ти я разказа? Приятел ми е, но много лъже…

Прочете я и започна да се смее:

– Истина е.

Обърна се към сина си:

– Стефане, помниш ли този лов?

Анастас говореше за земляка си Радичков като за светец. Боготвореше го. Били са големи приятели. Споделяли са си и интимни неща.

Да ме простят и двамата, че го пиша. Радичков се записал на курсове за шофьор. Попаднал на инструктор – завършен простак. Още първия ден въпросният човечец събрал бъдещите шофьори и започнал да чете на глас данните за всеки един от тях. Коментирал с дебелашки хумор. Стигнал до Радичков:

– Йордан Р-Е-Е-Е-дичков… А! Радичков! От село КЛатиманица… А! Калиманица! Ха-ха-ха. Образование – средно… Не! Основно… Ха-ха-ха.

И все в този дух. Прекъснал монолога и се обърнал към Радичков:

– Не се притеснявай, момче, аз и с първи клас съм ги правил шофьори.

Стеснителният Йордан се прибрал вкъщи и казал на жена си:

– Сузи, до тука с шофьорските курсове. Ще прежалим триста лева…

И Радичков никога не станал шофьор.

Имайки предвид тази бариера, през 1968 година Анастас решил да го направи ловец по втория начин. Завел Радичков при генерал Русков – тогавашния шеф на БЛРС. Ударил го на молба:

– Дай да го направим ловец. Написа книгата „Неосветените дворове“.

– Знаеш какъв е редът, Анастасе. Когато има курсове, ще го запишем…

А байко пак:

– Другарят Живков го кани на лов, а той не е ловец. Излагаме се, другарю генерал…

Русков се запънал:

– Не става…

Ядосал се Анастас, обърнал се към Радичков:

– Йордане, излез, ако обичаш, за малко!

Решил да блъфира. Навел се към генерала и тихичко му прошепнал:

– Другарят Живков нареди!

Сепнал се генералът:

– Така кажи. Да идва вдругиден да му дам билет.

Много ми помогна Анастас със съвети за книгата „Етюди с въдица и пушка“. Подари ми подзаглавието „На раздумка със 120 ловци и риболовци“.

– Не бързай със заглавието на книгата – съветваше ме той. – Знаеш ли, че Вазов е имал сто и трийсет варианта и сто трийсет и първият е бил „Под игото“.

В часовете, когато болестта е вързлувала по-малко у него, намерил сили и написал три странички рецензия за книгата ми. Не можа да дойде на премиерата. Прочете ги писателят Никола Радев. Накрая завършваше така:

– За вложения труд и разпилените средства по създаването и издаването на тази книга подарявам на Любо Николов една от пушките си: ТОЗ – 34Е. На приклада или на специална пластинка ще бъде инкрустиран следният текст:

На Любо Николов – баш Ас
на ловно-рибарското слово,
та книга да спретне отново!
Подарък от бай Анастас
Стоянов, пришпорил Пегас!

През последните месеци от живота му се опитвах да му помогна с каквото мога. Бореше се с коварната болест. Понякога го карах с колата си до болницата за хемодиализа. При едно от пътуванията започнах да се извинявам:

– Току-що се върнах от лов. Нямах време да измия колата. Смърди на кучета и на какво ли не…

Жена му Виолета ме прекъсна:

– Мирише на живот.

След малко се обади и Анастас:

– Мирише на приятел!

Поетът си е поет.

Последната ми среща с Анастас беше през 2004 година в четвъртъка преди Бъдни вечер. Поставих го на стола за хемодиализа. Погледна ме и каза с тон, който не търпи възражения:

– Пиши некролога!

Изтръпнах. За първи път спомена за смъртта. Усети я. Нямаше сили да говори. Едва забележимо започна да свива показалеца на дясната ръка, все едно, че дърпа спусъка на пушката. Разбрах въпроса.

– Позна. На лов отивам.

Очите му светнаха. Усмихна се закачливо.

Заминах за три дни в Девинския балкан. Винаги при излетите си изключвам мобилния телефон. Ловът е свещенодействие и не ме интересува нищо друго. Наред с добрите, и лошите новини пристигат със сателитните връзки.

На третия ден не издържах. Нещо ме човъркаше. Нямаше да си простя, ако се е случило нещо с байко и да не съм до него в последния му път. В момента на включването телефонът звънна. Видях, че ме търси жена ми. Разбрали сме се да го прави само в краен случай. За хиляда ловни и риболовни излета това беше третото търсене. Сърцето ми се сви. Нямаше добро покритие и връзката беше лоша. Чувах гласа ѝ през 5–10 секунди. Откъслечни думи:

– … вчера …Анастас…

Отмалях. Застинах на родопския връх. Извих глава към небето. Завих като ранен звяр. И ми се стори, че виждам между облаците светналите очи и закачливата усмивка. Анастас ми намига и присвива показалеца…

Липсваш ми, байко.

ИЗБОРЪТ

Виелицата фучеше. Вкочанясали след току-що приключилия лов, с бай Вълю се греехме на кюмбето в селската кръчма и бъбрехме. Вървеше и мастичката, и приказката. След час телата ни се поотпуснаха. Поотпуснаха се и душите.

– Мамка му и живот! – рече по едно време бай Вълю и удари протрития си каскет в масата.

Всичко можеше да означава тази приказка. В погледа му се четеше и горест, и радост. Нещо бушуваше в душата на този червендалест селянин, прехвърлил седемдесетте.

Отпи голяма глътка, понаведе се към мен и подшушна заговорнически:

– Нали още я бива, а?

– Коя я бива още бе, бай Вълю?

– Пена. Обърни се и я виж. Влезна преди малко. До тезгяха е, по средата.

– Ще отида да взема по още едно питие и ще я разгледам.

Кръчмата беше и смесен магазин. На тезгяха три баби си говореха, докато пазаруват едно-друго. Отрудени жени, блъскали цял живот по къра. Българката на село след 60-ата си година обикновено е или съсухрена, или разлята. Пена беше от разлетите. Нищо впечатляващо.

– Бива я, бай Вълю – излъгах аз и му подадох мастиката.

– Младо си. Какво разбираш ти от живота… То на моя краят му се вижда вече. Оттече се. Не ме е яд – и хубаво, и лошо преживяхме с мойта Райна. Три дечица си отгледахме, да са живи и здрави. Изучихме ги, оженихме ги, но голямата ми любов от младини е Пена.

Стана ми интересно, запалих цигара, чукнахме чашките и се заслушах.

– Ей, момче, сгря ми сърцето с тая мастичка. Пък като видях и Пена да влиза… Ти разбираш ли… Цял живот в една махала сме. Мъжът ѝ ми е приятел. Ама не минава пуста болест! Тръгна към площада и току се обръщам да видя дали и тя не върви след мен. Зърна ли я, поспра се, вадя бавно цигара, търся наужким кибрит по джобовете, та да ме настигне. И двамата лека-полека продължим. Хубавко ни е да вървим един до друг и да мълчим. Тя пък, като е пред мен и ме види, че идвам зад нея, започне да си оправя я чорап, я нещо по обувките, за да я настигна и да вървим заедно. И така повече от половин век…

– Добре де, като толкова я обичаш, защо не сте се взели някога?

– От акъла ми. Залюбихме се с нея на младини, ама аз буен, палав, ако може и някоя друга да попощипна. Тръгна приказка из село, че имам закачка с Райна. В ония размирни години братът на Райна беше щур човек. Див македонец. Кой какво му е говорил, не знам. Един ден ме среща на улицата и ми вика почти приятелски: „Вълю, мини довечера към нас да пием по една ракия.“ Отивам аз, без да подозирам нищо. Покани ме, влезнах и седнах на масата. Когато опразнихме първото шише, пустият му щурак бръкна в пояса, извади нож и пищов, опря го в ребрата ми: „Избирай! Ножа, пищова или Райна?“.

Бай Вълю млъкна. Очите му помръкнаха. От отворената врата на кръчмата вейна студ и аз се извърнах – Пена гледаше към нас…

КОМЕНДАНТА И БЛЕЪР

На Юрий Борисов

Заваляха бомбите над Югославия. Натовска ракета „Хармс“ разруши къща в Горна баня.

Втори месец пред парламента стърчаха опънатите палатки на антивоенния младежки лагер. Всеки ден младите хора организираха различни протести.

Много перипетии преминаха през главата на коменданта на лагера. Той беше моторът. Играта с полицията беше по ръба на бръснача. Коменданта обмисляше внимателно протестите и се стремеше да не заиграят полицейски палки, да не бъдат задържани негови хора. Акциите преминаваха успешно и момчетата и момичетата му вярваха.

Предстоеше посещение на британския премиер Тони Блеър. Седемдесет и четири години министър-председател на Великобритания не беше идвал в България.

„Трябва да го посрещнем достойно“, мислеше Коменданта. Разполагаше с малко хора.

В България имаше силни антивоенни настроения, но, уви, те не прераснаха в организирано движение, както беше по света. Ядосваше се, като гледаше всеки ден по телевизията милионни демонстрации срещу войната. У нас това не можеше да се случи.

Седмици наред умува как с малкото хора да постигне голям ефект. Досещаше се, че посещението ще премине при невероятни мерки за сигурност. „Какво? Къде? Как?“ С тези въпроси лягаше и ставаше.

Няколко дни преди височайшата визита вестниците публикуваха програмата на Блеър в България. Два часа Коменданта разсъждава по нея. Летището – отпада, пред Министерския съвет – абсурд… Идеята дойде от само себе си. Най-удачното място за протест беше по време на лекцията на госта в аулата на Софийския университет.

Полицията следеше под лупа действията на момчетата и момичетата, три дни преди визитата няколко конни патрула започнаха денонощно да обикалят лагера. Десет полицейски джипа паркираха край парламента. В багажниците им – големи кучета. Един от младежите пошушна на Коменданта:

– Батка, от конете не ме е страх, но от кучетата примирам.

– Затова са ги докарали – да примирате. Спокойно, няма да ги извадят. Този път съм замислил нещо интересно.

Коменданта беше служил дванайсет години в армията и знаеше, че най-важното условие за успеха на една акция е да изненадаш противника. Всички го подпитваха какво е замислил, но той не каза на никого. Дори на жена си.

За участници в протеста избра петнайсет от най-печените момчета и момичета. Предупреди ги да бъдат в палатката му в седемнайсет и тридесет. Направиха транспарант, дълъг четири метра, на който пишеше на английски: „Добре дошъл, Тони, добре дошъл, Убиецо!“.

На лекцията, която започваше в осемнайсет часа, се влизаше с покани на

Атлантическия клуб. От приятел депутат взе покана и я размножи на ксерокс.

Младежите започнаха да влизат един по един в палатката. Инструктираше ги и им даваше покана.

За да не будят подозрение, трябваше поединично, от различни места да напуснат лагера, да влезнат през различни входове на Университета и да се съберат до единствената врата на аулата. Когато Блеър застане на трибуната – да разпънат транспаранта високо и да скандират на английски: „Убиец! Убиец!“.

Знаеше, че по стар български обичай всички ще се юрнат към аулата в последния момент. Ще стане струпване и бдителността на Националната служба за сигурност няма да е на ниво.

Най-голямо доверие имаше на Борис. Помогна му да увие транспаранта около тялото си под дрехите:

– Когато преминеш през охраната, отиди в тоалетната, развий транспаранта и го сложи в найлонова торба.

– Добре, батка. Всичко ще е точно.

Ректорът на Университета откри тържеството и даде думата на Блеър. Залата го посрещна с бурни аплодисменти. Комендanta прошепна:

– Борисе, вади транспаранта!

Борис трепереше от напрежение. Комендanta изсъска тихо на ухото му:

– Борисе, вади транспаранта!

Тялото на Борис започна видимо да се тресе. От другата му страна беше неговата приятелка Емилия – нахакана и решителна:

– Борисе, страхливецо, вади транспаранта!

Блеър започна да чете. Моментът беше изпуснат. Момчетата и момичетата се споглеждаха. Усетиха, че нещо става. Комендanta ръгна с юмрук плещите на Борис:

– Ще те пребия, дай транспаранта!

Бръкнаха заедно в торбичката, извадиха транспаранта, разпънаха го и започнаха да скандират: „Убиец! Убиец! Убиец…“.

Виковете на петнадесетте отекнаха като топовен залп в стихналата зала.

Блеър прекъсна лекцията. Протегна ръка към протестиращите, с усмивка:

– Е, така е при демокрацията…

Трета минута залата ехтеше: „Убиец! Убиец! Убиец! Убиец…“.

Блеър започна да нервничи:

– Добре, вие си казахте вашето, оставете ме и аз да си кажа моето…

„Убиец! Убиец! Убиец! Убиец…“.

Чак на петата минута офицерите от Националната служба за сигурност успяха да стигнат до протестиращите и силово да ги изведат.

Освирквaнето на Блеър беше водеща новина в световните медии. По българската телевизия нямаше и кадър.

Вечерта антивоенният лагер празнуваше. Зарадваха се на едноминутния репортаж по „Евронюз“. В двайсет секунди отразяваха официалните срещи на Блеър и в четиридесет – протеста.

Комендanta вдигна тост: „Показахме на света, че и България е против войната!“.

TABLE OF CONTENTS

PONEDELNIK

(„MONDAY" *– A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

THEORY

Alexander Lilov Epistles to the Future Left (Fragments) 6

Vassil Prodanov The Stages of Capitalism and Marxism between XIXth and XXIth century 11

Panko Anchev Dostoevsky as a Focal Point of Dialogue between Konstantin Leontiev and Vladimir Solovyov 25

EUROPE – IDEAS FOR A CHANGE

Yanaki Stoilov Europe and the Crisis as an Opportunity for Change 39

James Petras The Rise of the European Right: Reaction to the Neoliberal Right 45

Dilyan Nachev The European Union – Federalism, Decay or Middle Path? 51

THE CRISIS IN UKRAINE

Vladimir Triphonov Between the Apocalypse and the Multipolar World 58

SOCIETY

Chavdar Nikolov Two essays: The TV History of the Television Time; Footnotes 84

ECONOMICS

Ivan Angelov Proposals for the Economic and the Social Policy of the BSP 96

TABLE OF CONTENTS

HISTORY

Elena Kolarova	Distant and close to me Kyrgyzstan Two years of my life (1941–1943)	107

CULTURE

	95 years since the birth of Bogomil Raynov	125
Pavel Pissarev	Bogomil Raynov – European Polymath	126
Boris Dankov	Christopher Tzavella 80th anniversary	134
Nikolay Petev	Indelible Image	136
Boyan Angelov	Poems	140
Lyubomir Nikolov	Stories	146

SOMMAIRE

PONEDELNIK

(„LE LUNDI“ – *MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE*)

THÉORIE

Alexandar Lilov Message à la gauche de l'avenir (extraits) 6

Vassil Prodanov Étapes du capitalisme et du marxisme entre le XIXe et le XXIe siècle 11

Panko Antchev Dostoevski comme point de croisement du dialogue entre Konstantin Leontiev et Vladimir Soloviov 25

EUROPE – IDÉES POUR LE CHANGEMENT

Yanaki Stoïlov Europe et la crise comme possibilité pour un changement 39

James Petras L'essor de la droite nationaliste en Europe comme réaction au néolibéralisme 45

Dilian Natchev L'Union européenne – féodalisme, décomposition ou une voie médiane ? 51

LA CRISE EN UKRAINE

Vladimir Trifonov Entre l'Apocalypses et le monde multipolaire 58

SOCIÉTÉ

Tchavdar Nikolov Deux essais: Histoire télévisée du temps de la télévision; Notes au bas de la page 84

ÉCONOMIE

Ivan Anguelov Suggestions pour une politique économique et sociale du PSB 96

Sommaire

Histoire

Elena Kolarova La Kirghizie si lointaine et si proche pour moi
Deux ans de ma vie (1941–1943) 107

Culture

Le 95e anniversaire de Bogomil Raïnov 125
Pavel Pissarev Bogomil Raïnov – l'encyclopédiste européen 126
Boris Dankov Le 80e anniversaire de Christophore Tzavella 134
Nikolay Petev L'image ineffaçable 136
Boyan Anguelov Poèmes 140
Lubomir Nikolov Nouvelles 146

INHALT

PONEDELNIK

(„MONTAG“ – *ZEITSCHRIFT FÜR THEORIE, POLITIK UND KULTUR*)

THEORIE

Alexander Lilov Botschaften an das kommende Linke (Fragmente) 6

Wassil Prodanov Etappen des Kapitalismus und des Marxismus in der Zeitspanne zwischen dem 19. und dem 21. Jahrhundert 11

Panko Antschev Dostojevski als Schnittpunkt des Dialogs zwischen Konstantin Leontiev und Wladimir Solowjov 25

EUROPA – JDEEN ZUR WENDE

Janaki Stoilov Europa und die Krise als Möglichkeit zur Wende 39

James Petras Aufstieg der nationalistischen Rechte in Europa als Reaktion des Neoliberalismus 45

Diljan Natschev Die Europäische Union – Federalismus, Zerfall oder Mittelweg 51

DIE KRISE IN DER UKRAINE

Wladimir Trifonov Zwischen Apokalypse und der multipolarisierten Welt 58

GESELLSCHAFT

Tschawdar Nikolov Zwei Essays: Eine Fernsehgeschichte der Fernsehzeit; Fussnoten 84

ÖKONOMIK

Iwan Angelov Vorschläge zur einen ökonomischen und sozialen Politik der B.S.P. 96

INHALT

GESCHICHTE

Elena Kolarowa	Kirgisien – weit entfernt und greifbar nahe für mich Zwei Jahre aus meinem Leben (1941–1943)	107

KULTUR

	95 Jahre seit der geburt von Bogomil Rainov	125
Pawel Pissarev	Bogomil Rainov – ein europäischer Enzyklopädist	126
Boris Dankov	Christophor Tzavella 80 Jahre alt	134
Nikolaj Petev	Die unauslöschbare Gestalt	136
Bojan Angelov	Gedichte	140
Ljübomir Nikolov	Erzählungen	146

Содержание

понеделник

(„ПОНЕДЕЛЬНИК“ – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

***Т*еория**

Александр Лилов Послания к будущей левой (фрагменты) 6

Васил Проданов Этапы капитализма и марксизма на рубеже XIX и XXI веков 11

Панко Анчев Достоевский как точка пересечения в диалоге Константина Леонтьева и Владимира Соловьева 25

***Е*вропа – идеи о переменах**

Янаки Стоилов Европа и кризис как возможность перемен 39

Джеймс Петрас Победа националистических правых в Европе как реакция на неолиберализм 45

Дилян Начев Европейский союз – федерализм, распад или средний путь? 51

***К*ризис на украине**

Владимир Трифонов Между Апокалипсисом и многополюсным миром 58

***О*бщество**

Чавдар Николов Два эссе: Телевизионная история телевизионного времени; Примечания под линией 84

***Э*кономика**

Иван Ангелов Предложения об экономической и социальной политике БСП 96

Содержание

История

Елена Коларова Далекая и близкая мне Киргизия
Два года моей жизни (1941–1943) 107

Культура

95 лет со дня рождения Богомила Райнова 125

Павел Писарев Богомил Райнов – энциклопедист европейской величины 126

Борис Данков Христофору Тзавелле исполнилось 80 лет 134

Николай Петев Незабываемый образ 136

Боян Ангелов Стихи 140

Любомир Николов Рассказы 146

Чл.-кор. проф. Александър Лилов	Послания към бъдещото ляво (фрагменти)
Чл.-кор. проф. Васил Проданов	Етапи на капитализма и марксизма между XIX и XXI век
Доц. Янаки Стоилов	Европа и кризата като възможност за промяна
Чл.-кор. проф. Иван Ангелов	Предложения за икономическа и социална политика на БСП
Панко Анчев	Достоевски като пресечна точка на диалога между Константин Леонтиев и Владимир Соловьов
Владимир Трифонов	Между Апокалипсиса и многополюсния свят
Проф. Чавдар Николов	Две есета: Телевизионна история на телевизионното време; Бележки под линия
Дилян Начев	Европейският съюз – федерализъм, разпад или среден път?
Джеймс Петрас	Възходът на националистическата десница в Европа като реакция на неолиберализма
Д-р Павел Писарев	Богомил Райнов – Европейски енциклопедист
Елена Коларова	Далечна и близка за мен Киргизия Две години от моя живот (1941–1943 г.)
Боян Ангелов	Стихове
Борис Данков	Христофор Тзавелла на 80 години
Николай Петев	Неизтриваемият образ
Любомир Николов	Разкази